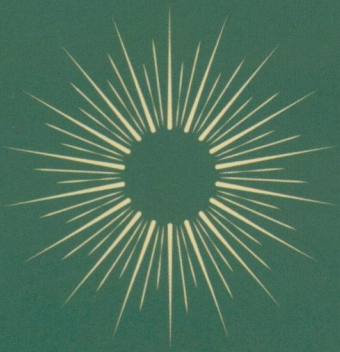
FRÉDÉRIC LENOIR

ÜÇ USTA:
Sokrates, İsa ve Buda

PARİS İNCELEME

PARİS YAYINLARI

FRÉDÉRIC LENOIR

1962 yılında Madagaskar'da doğmuştur. Anne babası iki sene sonra çocuklarını büyütmek için Fransa'ya döner. Daha çok gençken Hesse ve Dostoyevski okur. Varoluşsal sorunlar ilgisini çekmiştir. On beş yaşındayken Platon'un Diyalogları'nı okur ve İsviçreli ünlü psikolog Carl Gustav Jung, entelektüel yönünü derinden etkiler. İnsanlığın büyük mitlerini, dinlerini araştırma isteği duyar. Asya maneviyatına, özellikle de Tibet Budizmi'ne erken bir hayranlıktan sonra, Kabala'ya ilgi duyar. Liberal bir kişi olsa da daha çok dogmalar, ahlak kuralları üzerine çalışmaya yoğunlaşır. Hem felsefe çalışıp hem de İsrail ve Hindistan, ayrıca Hıristiyan topluluklar arasında ve Fransa'daki manastırlarda aylar geçirmesine yol açan manevi arayışına devam eder. Bir ara "Editions Fayard'da, din bölümünün editörü olarak çalışır. L'Express için düzenli olarak yazılar yazmaktadır.

Paris Yayınları 28
Frédéric Lenoir
Socrate, Jésus, Bouddha
Üç Usta: Sokrates, İsa ve Buda
Çeviri: **Billur İpek Şenol**
Genel Yayın Yönetmeni: **Muammer Kıranoğlu**
Yayın Koordinatörü: **Cenk Acır**
Kitap Editörü: **Yasemin Kıranoğlu**
Kapak Tasarımı: **Alla Özabat**
Sayfa Tasarımı: **Fatih Mutlu**
ISBN: 978-605-68328-9-5
1. Basım: İstanbul, Ekim 2018

© Grano
Bu kitabın telif hakları Susanna Lea Associates'ten AnatoliaLit Ajans aracılığıyla alınmıştır. Bütün yayın hakları saklıdır, kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Paris Yayınları
Kemankeş Mahallesi, Necatibey Caddesi, Akçe Sokak No: 4/2
Karaköy, İstanbul
Telefon: 0212 243 72 30
www.parisyayinlari.com
Sertifika No: 34288
Paris Yayınları
Grano İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti.'nin tescilli markasıdır.
Baskı
Şan Ofset Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Hamidiye Mah. Anadolu Cad. No. 5, Kâğıthane / İstanbul
Tel: 0212 289 24 24
Sertifika No: 12049

Frédéric Lenoir

ÜÇ USTA:
SOKRATES, İSA VE BUDA

İNCELEME

ÇEVİRİ: BİLLUR İPEK ŞENOL
(Fransızca aslından çevrilmiştir.)

İçindekiler

ÖNSÖZ
OLMAK MI, SAHİP OLMAK MI? 9
BİRİNCİ KISIM
ONLAR KİM? 15
1. BÖLÜM
NASIL TANINIYORLAR? 17
2. BÖLÜM
SOSYAL KÖKEN VE ÇOCUKLUK, 33
3. BÖLÜM
CİNSELLİK VE AİLE, 45
4. BÖLÜM
MİSYONUN DOĞUŞU, 53
5. BÖLÜM
KİŞİLİK (SİMA), 61
6. BÖLÜM
HAREKETLİ BİR HAYAT, 73
7. BÖLÜM
ÖĞRETME SANATI, 85
8. BÖLÜM
ÖLÜM SANATI, 103
9. BÖLÜM
KENDİLERİNE NE DİYORLARDI? 121
10. BÖLÜM
DAHA SONRAKİ GELENEK NE DER? 131
İKİNCİ KISIM
BİZE NE DİYORLAR? 141
11. BÖLÜM
ÖLÜMSÜZSÜN, 143
12. BÖLÜM
GERÇEĞİN ARAYIŞI, 157

13. BÖLÜM
KENDİNE DÖN VE ÖZGÜR OL, 171
14. BÖLÜM
ADİL OL, 179
15. BÖLÜM
SEVMEYİ ÖĞRENMEK, 187
BİBLİYOGRAFİ, 199
KARŞILAŞTIMALI ÇALIŞMALAR, 201

Önsöz
OLMAK MI, SAHİP OLMAK MI?

Bu soru düşünce tarihi kadar eskidir. Ve günümüzde ise keskin bir şekilde kendini ortaya koyar. Tüketim ve üretim üzerine kurulmuş gelişim modelimiz yüzünden bir ekonomik krizin içine batmış durumdayız. Güncel durumu bir ekonomist olmadığımdan sebep sonuç ilişkisinde ele alamam. Ama felsefi bakış açısıyla değerlendirdiğimde, dramatik sosyal sonuçlarına rağmen pozitif bir etkisinin de olacağını sezmekteyim.

"Kriz kelimesi" Yunanca "karar", "yargı" anlamlarına gelmektedir ve bu bizi "karar verilmeli" fikrine götürür. Temel seçimlerin yapılması gereken önemli bir dönemden geçiyoruz. Aksi halde kötü günler bizi beklemektedir. Bu seçimler, bugün içinde yaşadığımız hatalı finans sisteminden dolayı daha adil, daha etkin bir çerçeveden başlamalı, sağlıklı gereksinimlerden doğmalı ve politik olmalıdır. Ekolojik ürünlerin talep edilmesi ve daha fazla uyarlanması tüm vatandaşlarla ilişkilendirilebilir. Kriz bittiğinde, finansal oyunların kuralları ve tüketim alışkanlıklarımız kesinlikle değişmiş olacaktır. Ama şüphesiz yeterli olmayacaktır. Asıl uyarlanması gereken, tüketim üzerine kurulmuş hayat tarzlarımızdır.

Sanayi devriminden bu yana, aslında 60'lı yıllardan beri, tüketimin itici güç haline getirdiği bir uygarlıkta yaşamaktayız. Bu itici güç sadece ekonomik değil aynı zamanda ideolojiktir: Daha fazlasına sahip olmak. Reklamlar ise bu inancın tüm biçimlerini kuvvetlendirmektedir. Bir arabanın, bir DVD

okuyucunun ya da bir cep telefonunun son modeline sahip olmadan da mutlu olunur mu? Evin her odasında bir televizyon ve bir bilgisayar olmalı mı? Bu ideoloji neredeyse hiç sorgulanmadı: Mümkünse neden olmasın? Gezegendeki çoğu birey, sahip olmanın, biriktirmenin önem kazandığı ve varoluşun nihai anlamının değiştiği, bu Batı modelini izlemekte. Bu model enfekte olduğunda ise, yani işler rayından çıktığında, kesintisiz tüketime devam edilemeyeceği, gezegenin kaynaklarının sınırlı olduğu ve acil olarak onları paylaşmak gerektiği anlaşıldığında bu durumun tersine çevrilemez bir hale geldiği, kısa ve uzun vadelerde negatif etkiler ürettiği fark edildiğinde, nihayet doğru soruları sormaya başlayabiliriz. Ekonominin anlamını, paranın değerini, bireysel mutluluğun ve bir toplumun gerçek denge koşullarını sorgulayabiliriz.

Bu noktada krizin pozitif bir etkisi olacağına inanıyorum. Medeniyetimizi yeniden yapılandırmamıza yardımcı olabilir, ilk defa para ve tüketim kriterlerinin dışına çıkan bir gezegen olabiliriz. Bu kriz sadece mali ve ekonomik değil aynı zamanda felsefi ve manevidir. Evrensel sorgulamaya göndermeler yapar: İnsanoğlunu ne mutlu eder? Gerçek bir ilerleme olarak değerlendirilen nedir? Uyumlu sosyal hayatın şartları nelerdir?

Dinsel gelenekler bu temel soruları cevaplamaya çalışmışlardır. Ama gerek çok katı ahlaki dinsel duruşlarına kendilerini kıstırdıklarından, gerek insanlar için artık erdem ve saygı modeli olmadıklarından, özellikle de tek tanrılı dinler, çoğu çağdaşımıza bir şey ifade etmemektedirler. Bugün bile çok sayıda dayatılan şiddet ve yaşanan çatışmaların sebebi doğrudan veya dolaylı olarak dinlerdir. Ortaçağ engizisyon mahkemesi ya da şu anki İran İslam Hükümeti de bize hümanizm ve teokrasi arasındaki imkânsız uzlaşmanın örneklerini veriyor. Ve teokratik modelin ötesinde, din kurumları daha

fazla dogma ve norm sunarak, bireylerin taleplerini karşılamak için mücadele vermektedirler.

Gerçek mutluluğu, doğru hayatı ve varoluş hissiyatını ben de sorguladım. Ben de gençtim. Platon'un diyaloglarını okumak gerçek bir ifşaydı. Sokrates kendini tanımaktan, gerçeğin arayışından, güzelden, iyiden ve ruhun ölümsüzlüğünden bahsediyordu. Lafı dolaştırmadan kafamı karıştıran sorulara açıklık getiriyordu. Ve bunu çocukluğumun kateşizminin[1] tatmin etmeyen cevaplarının aksine, ikna edici bir şekilde yapıyordu. Ve birkaç yıl sonra, sanırım on altı yaşında, Hindistan'ı keşfettim, özellikle de Buda'yı. Diğer kurgu eserler ise, Hermann Hesse'nin Siddharta'sı ya da Lobsang Rampa'nın Üçüncü Gözü, dikkat çekici bir esere yönlendirdi: En eski metinlere göre Buda öğretisi, Walpola Rahula. Yeni tık: Buda'nın mesajı, Sokrates'in doğruluğu, derin tutarlılığı, rasyonelliği kadar bana hitap ediyordu. Ruhumu besleyen bu iki usta ile orada kalabilirdim. Ancak üçüncü bir usta ile daha karşılaşacaktım: On dokuz yaşında hayatımda ilk defa İncil'i açtım. Şans eseri Yuhanna'ın İncili'ne denk geldim ve bu beni derinden sarstı. İsa'nın sözleri sadece aklıma değil, kalbime de dokundu. Bireye yetki vererek onu özgürleştiren sözleri ve suçlanarak hapsedilmiş çoğu Hıristiyan'ın manevi konuşmaları arasındaki inanılmaz cüretkarlığı tarttım.

Yirmi beş yılı aşkın bir süredir Buda, Sokrates ve İsa benim ustalarım. Onlarla yaşamayı, düşüncelerine adapte olmayı, eylemlerinin, farklılıklarının ve benzerliklerinin üzerine düşünmeyi öğrendim. Bunlar benim için çok önemli. Çünkü onları ayıran coğrafi, zamansal ve kültürel mesafeye rağmen, temel noktalarda kesişirler. Bu mesaj ve buna tanık olmak, uzun yıllardır bana yol göstermiştir. Onları paylaşmak iste-

1 Kateşizm: Hıristiyanlık'ta dini törenlerde kullanılan ritüellerin ve uygulamaların, duaların ve ilahilerin retorik olarak öğretilmesi, ç.n.

dim. İçinde bulunduğumuz küresel krizin derinliklerini cevapladıklarına ikna oldum.

Bize sorulan asıl soru şudur: İnsan, "sahip olma" ideali etrafında inşa edilmiş bir medeniyette diğerleri ile uyum içinde yaşayıp mutlu olabilir mi? Hayır, Buda, Sokrates ve İsa'dan yola çıkarak, para ve mal edinimi sadece araçtır. Sahip olma isteği doğası gereği doyumsuzdur. Hayal kırıklığı ve şiddet üretir. Sürekli sahip olmayı arzulayan insan komşusunun evinde bu arzusunu bırakır. Temel ihtiyaç malzemeleri sağlandığında (beslenmek, bir çatı altında olmak, adam gibi yaşamak) insan tatmin olmak için "sahip olma" güdüsünden uzaklaşıp tamamen insani olmaya yönelir: "Olmak". Kendini tanımayı, kendini kontrol etmeyi ve dünyaya saygı duyup, onu anlamayı öğrenmesi gerekir. Nasıl sevileceğini, diğerleri ile nasıl yaşanacağını, hayal kırıklıklarını yönetmeyi, huzur bulmayı, hayatın kaçınılmaz acılarından nasıl kurtulacağını keşfetmelidir. Ama aynı zamanda da gözü açık ölmeye de hazır olmalıdır. Çünkü esas olan varolmak ise yaşamak sanattır. Sanat ki, bilgeler sorgulanarak ve kendi üzerinde çalışma yapılarak öğrenilir.

Sokrates, İsa ve Buda bize yaşamayı öğretirler. Hayatları ve öğretileri bana inanılmaz modern ve evrensel gelmektedir. Onların mesajı bireyin gelişimine odaklanır. Başkasına saygı duyma, kendini tanıma, aşk ve özgürlük sunar. Dini bir temele dayandırılsa da, asla dogmatik değildir. Her zaman anlamlandırır ve sebebi ortaya koyar, ayrıca kalpten gelir.

Bu kitap iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım bu üç ustanın biyografik çözümlemeleri hakkındadır. Didaktik bir şekilde yazdım, en güvenilir kaynakları kullandım. Efsaneleşmiş ve idealize edilmiş hayatları aktarmayı tercih etmedim, gerçek varlıklar olduğuna değindim –kaynaklar el verdiğince– ve bunun o kadar da kolay olmadığını birlikte göreceğiz! İkinci

bölümde ise, öğretilerin anahtar noktalarını özetleyen, tematik beş bölüm var: Ruhun ölümsüzlüğüne inanç, gerçeğin, özgürlüğün, adaletin ve sevginin arayışı. Öğretilerindeki diğer unsurları da sizlere aktarabilirdim ancak bir seçim yaptım ve bu seçim keyfi oldu, her zaman düşüncelerinin tutarlılığına saygılı olarak, algı farklılıklarını belirtmek beni aynı tema üzerine götürdü. Basit bir senkretizm[1] reddetmekten daha aydınlatıcı değil. Üç düşünce de birbiri ardına sabit endişelerden başlayarak, varoluşun anlamı ve gizemi üzerine kendini sorgulayan insanın kalbine ve aklına dokunur. Hayatlarının ortak ve en çok vurgulanması gereken noktası ise: Buda, Sokrates ve İsa'nın yazılı hiçbir şey bırakmamış olmalarıdır. Ancak bu bilgelerin üçü de yüksek ihtimalle okuma ve yazmayı biliyorlardı. Onların ortamlarında ve gençlerinde bile bu bir gereklilikti. Gerçi yazı çok sınırlı kullanılıyordu: Ticari ve idari alışverişlerde. Şüphesiz onlar da kendi öğretilerini aktarırken sınırlamak istememişlerdir. İlettikleri öğreti yaşam bilgeliğidir ve bunu daha canlı bir şekilde yani örnek vermemiz gerekirse jest, canlı konuşma, tonlama ile yapmışlardır. Kalabalıklara hitabı seven İsa bile en başta dar bir takipçi çemberine konuşmuştur. Mesajları iletmeyi seçen kadınlar ve adamlar, akıl hocası kabul ettikleri karakterlerin hayatlarını ve kelimelerini aktarmaya hevesli bir şekilde her şeyi bırakmış ve kendilerini buna adamışlardır. Bu takipçilerden bazıları yazmış, diğerleri ise sözlü olarak iletmeye devam etmiştir. En eski metinlerden itibaren hayatı ve üç bilgenin düşüncesini yeniden aktarmaya çalıştım. Uzaktan da olsa Buda, İsa ve Sokrates'in sesini duymanızı sağlamak için alıntılar yaptım. Nasıl dinleyeceğimizi bildiğimiz sürece, Budist sutralarını, Platon'un diyaloglarını veya İncilleri okumaya niyeti olmayan

1 Senkretizm: Bağdaştırmacılık, birbirinden ayrı düşünce, inanç veya öğretileri kaynaştırmaya çalışan felsefe sistemi, ç.n.

okuyucular bile öğretiler ve kulaklarında hâlâ çınlayan sözlerle yüzleşebilir.

Buda, Sokrates ve İsa "spiritüel hümanizmin" kurucularıdır. Felsefeci Karl Jaspers[1] felsefe tarihi isimli kitabının ilk cildinde (Konfüçyüs'ü de aralarına ekleyerek) onları "insanı ölçenler" olarak tanımlamıştır. Küreselleşen bir medeniyetin acilen yeniden yapılanması için en gerekli şey nedir? Öyle bir gezegen ki, bir taraftan materyalist vizyon, diğer taraftan ise fanatizm ve dini dogmatizm çekiştiriyor. Görünüşte birbirine zıt iki eğilim. İnsanı "sahip olma" kaosunda ve çocuksu bir itaat halinde tutarak, her şey dünyayı yönetmek için bir araya geliyor.

Bizi kendimizden sadece "olmak" ve sorumluluğun (bireysel ve kolektif) kurtarabileceğine ikna olmuş durumdayım. İki bin yılı aşkın bir süredir bize öğretirler, her biri kendi tarzında: Sokrates Atinalı filozof, İsa Filistinli Yahudi peygamber ve Siddhartha nam-ı diğer Buda, Hint bilge.

1 Karl Jaspers, Büyük filozoflar, cilt 1 (1956), pocket, 1989, sayfa. 47.

BİRİNCİ KISIM

ONLAR KİM?

1. Bölüm

NASIL TANINIYORLAR?

Gerçekten Var Oldular Mı?

Buda, Sokrates ve İsa gerçekten var mıydı? Soru biraz garip gelebilir hatta şok edici olabilir. Yine de bu soru meşru olduğu kadar asıldır. Hiç kimse bu üç karakterin insanlığın kolektif bilincinde kalmış izlerine itiraz etmiyor. Fakat tarihsel varoluşlarından kesin olarak emin olabilir miyiz? Burada eylemlerin doğruluğundan veya onlara atfedilen sözlerden bahsetmiyorum, bu daha ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz bir konudur. Sorulması gereken daha radikal bir soru var: Gerçekten yaşadıklarına dair tartışılmaz kanıtlar var mı? Cevap sorusu kadar çetrefilli: Hayır.

Aslında, tarihsel varlıklarının kesin bir kanıtı yoktur. Adı "Uyanık" anlamına gelen "Buda" Hindistan'ın kuzeyinde iki bin beş yüz sene önce yaşıyordu. Yunan Sokrates Atina'da yaklaşık olarak iki bin üç yüz sene önce yaşamıştı. İsa ise Filistin'de doğalı yaklaşık iki bin sene olmuştur. Ne mezarları ne de kemikleri korunmamıştır. Aynen Jules Cesar ve Büyük İskender'de olduğu gibi varlıklarını ispatlayabilecekleri ya da yaşadıkları olayları doğrulayabilen arkeolojik bir ize ya da

çağdaşı olan bir para birimine rastlanmamıştır. Kendileri de hiçbir şey yazmamışlardır. Sokrates'in ölümünden birkaç yıl sonra, İsa'nın ölümünden yaklaşık on yıl, Buda'nın ölümünün üzerinden yüzyıllar geçtikten sonra hayatlarını anlatan metinler yazılmaya başlanmıştır. Arkeolojik izlerin ve tarihsel kanıtların yokluğunda, tarihçiler bu üç karakterin varlığını tam anlamıyla kabul edemezler. Yine de hepsi Sokrates'in, İsa'nın ve Buda'nın tarihsel varlıklarını "muhtemel" olarak tanımayı kabul etmektedirler. Varlıklarının somut kanıtları ve sonraki nesillere miras bırakılan elle tutulur izleri olmamasına rağmen: Neden?

Tarihsel olamayan varlıkların varsayımı, gerçek olmalarından daha fazla sorun teşkil eder. Özellikle bu sebepten tarihçilerin bu üç ana karakterin varlığını kabul etmiş gibi yaptıklarına kanaat getirdim. Eğer efsane olarak kalsalardı, mesajı iletenlerin, İsa'nın çoğu havarisi gibi, bazen hayatlarını feda etme noktasına kadar geldiklerini nasıl açıklayabilirdik? Bir efsaneye hayat vermek, herhangi bir testte duygusal bağlarla korunan gerçek bir insandan daha kolaydır. İsa'nın hayatını anlatan İnciller, inananların ona olan sevgisini ve hayranlığını gösterir. Sokrates'in öğrencisi olan Platon'un yazılarında ise hocasına hissettiği sevgi fark ediliyor. Yazıları hiçbir şekilde tasfiye edilmemiştir ama çok insani bir duyguyu, çok gerçek bir sempatiyi ifade etmektedir. Usta'nın ölümünden birkaç yüzyıl sonra yazılan Buda'nın hayatını anlatan metinler, onun özgünlüğüne, lezzetine ve kokusuna sahip değildir. Ama aynı soruyu tarihçi de kendine yöneltir: Nesiller boyu insanların hayatlarını, var olmayan bir adamın ayak izlerini takip etmeye adamış oldukları nasıl açıklanabilir? Peter, Platon, Ananda ve başkalarını da sarsan bir majör olay vardı. Yakın ya da uzak takipçileri bu olayı "İsa, Sokrates ve Buda" olarak adlandırmaktalar. Hayatlarını ve efendilerinin

sözlerini sadakatle ilettikleri probleme ise daha sonra döneceğim. "Biri olmaktan" yola çıkarak bir ses, bir konuşma, jestler ile fark ediliyor hayatları şüphesiz. Önce sözlü olarak sonra "birisi" adını bizlere miras bırakan ise yazıdır. Bu üç karakterin varlığının direkt arkeolojik izleri yoktur, politik güç sahibi de değillerdir. Bu uzak eski çağda sadece monarşiler ve hükümdarlar sonraki nesiller için paraları kazıyarak, heybetli anıt mezarlar düzenleyerek iz bırakabilmişlerdir. Tarih, güç sahiplerinindir. Fakat ne Buda ne Sokrates ne de İsa güç sahibi insanlar değillerdir, hatta bu tanımdan çok uzaktalardır. Basitçe yaşamış ve artlarında ellerinde yazdıkları hiçbir eser bırakmamışlardır. Zamanın kamu yetkilileri arzunun yok olması üzerine vaaz veren bu sofunun, bu kışkırtıcı filozofun ve Tanrı'nın Krallığı'nın gelişini duyuran bu genç Yahudi'nin isimlerini resmi kayıtlara geçmekte zorlanmışlardır. Her üçü de bu dünyanın illüzyonlarından feragat etmeyi öğrettiler ve rolleri ise ikinci plandaydı. Sınırlı mali kaynakları ve siyasi etkileri göz önüne alındığında takipçileri, ustalarının ahlaki ve spiritüel değerlerine saygı duysalar da, onların anıtlarını inşa etmede zorluk çektiler. Hatıralarını aktarmanın tek yolu sözlü aktarımdı, akabinde ise yazılı. Daha sonra İsa, Sokrates ve Buda'nın ünleri gittikçe genişleyerek yüz yıllar boyunca devam etmiştir. Başarılarını bugün sinemada izlediğimiz medyatik olmayan ama kulaktan kulağa yayılarak etkili ve yavaşça süksesi artan bir filme benzetebiliriz. Çünkü onların hayatları ve sözleri tüm şiddetiyle iletilmeye devam edilmiş ve bize kadar gelmiştir. Sonuç olarak bu varlıklarının en önemli göstergesidir. Hangi kaynaklar ve hangi şahitler tarafından hayatları ve mesajları aktarılmıştır? İşte şimdi bunu düşünelim.

Kaynaklar

Haklarında bildiklerimizin çoğu, yaşamlarına tanıklık etmiş kişiler tarafından çizilmiştir. Esasında takipçileri, ustalarını övme niyetinde olmalarına rağmen onların kusurlarını, iyi özelliklerini, ruh hallerini de yansıttıkları görülmektedir. Yapılan araştırmalar ve incelemeler doğrudan ya da dolaylı olarak şahitlik eden takipçiler tarafından yazılan, aktarılan materyalleri kullanarak gerçekleştirilmiştir. Yine de sadık çevrelerin dışında kalan bazı ipuçları, karakterlerin tarihselliğini ve tarihteki yazıtlarını biraz olsun onaylar niteliktedir.

Son elli yılda, tarihçilerin ve yorumcuların çalışmaları önemli ilerlemeler kaydetti. Buda'nın, Sokrates'in, İsa'nın hayatları ya da daha doğrusu hayatlarının kesitleri, bilimsel kriterler ışığında parazitlenen efsanevi unsurların veya inanç öğelerinin ötesinde eleştirel bir gözle yeniden inşa edilmiştir. Bu ifade de esasen dine dönüşen spiritüel akımların kurucuları olan Buda ve İsa'yı ilgilendirir. Şahitlerin güvenirliği hakkında sorularda söz konusudur. Ustalarını tanıtan takipçiler, aktarılan düşünceyi gerçekten düzgün bir şekilde ortaya koyabildiler mi? Tutarlılıkları kısmen onaylanmış olsa bile bundan kesinlikle emin olamayacağız.

Uzak bir zamanda yazının nadir olarak kullanıldığı bir toplumda yaşadığı için Buda'nın en az tarihi ize sahip olan karakter olduğunu söyleyebiliriz. Büyük olasılıkla Buda Hindistan'da M.Ö. altıncı yüzyılda yaşadı. İlk yazılı izleri, öğretisini çok iyi yansıtmamakla birlikte, ölümünden iki buçuk asır sonra ortaya çıkıyor. Yazılı bir metin değil ama kraliyet taşlarında görebiliyoruz: Bu dikili taşlar Kral Ashoka'ya aittir. Bengal dahil olmak üzere Hint alt kıtasının büyük bir bölümünde M.Ö. 269-232 yılları arasında hüküm sürmüştür. Ashoka –önceden dikta rejim uyguluyordu– yirmi yaşını dol-

durduktan sonra budist kanunlarını (Dharma) uygulamaya başladı. Dikili taşlara, mağara duvarlarına, sütunlara, granit bloklara şiddetten kaçındığını ve Dharma'nın öğretilerine bağlılığını bildiren cümleler yazdırdı. Bu yazılara genellikle çizimler de eşlik ediyordu: Dharma'nın döngüsünü ve Buda tarafından harekete geçirilen yasayı sembolize eden bir çark. Krallığı boyunca kazıttığı bu fıkralarda Buda'dan esinlenen ahlaki kuralları benimsediğini duyurmaktadır. Köle ve hizmetçilere eşit davranmayı, anne ve babaya itaat etmeyi, dostlara, ebeveynlere, rahiplere, çilekeşlere karşı cömert olmayı ve hayvanları[1] öldürmemeyi öğütler. Fermanlarından birinde hükümdar Buda kanunlarını sonraki nesillere aktarmak istediğini açıkça belirtmiştir: "Geçmişte Dharma sözcüğünün hiç bir hamisi yoktu ancak ben taç giyme törenimden on üç yıl sonra rahipleri atadım. Şimdi Dharma'nın kurulması, Dharma'nın tanıtımı ve de kendilerini Dharma'ya adayanların refah ve mutluluğu için çalışmaktalar. Batı sınırları boyunca Yunanlar, Gandharas, Rastikas, Pintikas ve diğer halklar arasında çalışıyorlar. Askerler, şefler, brahmanlar, yoksullar, yaşlılar ve kendini Dharma'ya adamışların mutluluğu ve huzuru için (...) Dharma'nın bu fermanı varisleri adına devamı etmesi için taş üzerine kazınmıştır."[2] Roma hükümdarı Konstantin gibi, Ashoka da Asya'da Budizmin yükselişi ve yayılması için çalışmalar yapmıştır.

İmparatorun yazdırttığı fermanları yanı sıra, 1. yüzyıldan kalma budist metinleri de mevcuttur. Pali dilinde, kuzey Hindistan'da konuşulan dil, Buda zamanında kullanılan ve Magadhiye oldukça yakın olan bu metinler Eskiler olarak bilinen Theravada Budist okulunda referans olarak kullanılır. Buda'nın ölümünden yaklaşık dört yüz yıl sonra yazılmış

1 Kral Ashoka
2 Kral Ashoka

olan bu metinler muhtemelen sözlü bir aktarım sonucu ortaya çıkmıştır. Yazılı kaynaklara (görsel-işitsel-dijital) danışmaya alıştığımız için, geleneksel toplumlarda hafızanın ve sözlü iletimin önemini unuttuk. Büyük hikâyeler aslına sadık kalarak nesilden nesle iletilebilir. Örneğin günümüzde Hindistan'da binlerce öykü, çok uzun süre önce yazılmış olmalarına rağmen, aslına sadık kalınarak sözlü olarak aktarılmaktadır. Buda'nın hayatı ve öğretileri; ezberleme, kafiyeli hale getirme, şarkı söyleme gibi hatırlama teknikleri ile desteklenerek yüzyıllardır sözlü olarak iletilir.

Gelenek bu iletimin kaynağının Buda'nın takipçilerine kadar dayandığını iddia eder. Onu tanıyan ilk keşişler milattan önce 483 civarında onun anısını ve öğretisini korumak istemişlerdir. Ölümünden yarım yüzyıl sonra, bu keşişler sık sık köy ve kasabaları dolaşarak öğrendiklerini anlatarak ilk konseylerini yapmışlardır. Bazılarının Buda'yı yaşarken tanımaları olasıdır. Birlikte sözlü bir kanun çıkartmaya çalışmışlardır. Yani neyin iletileceği ve nasıl iletileceği üzerine fikir birliği yapmak. Birçok formül ve kural sonraki yazıtlarda bulunacaktır. İkinci meclis ilkinden tam elli yıl sonra gerçekleşir. Bu ikinci toplantı da ise Budizm okullara bölünmüştür.

Budist gelenek, iki konsey arasında oluşan "Üç Sepet" veya "Antik Çağ" okulunun kanunlarını, "Tipitaka" olarak adlandırılan kanunlardan taklit ettiğini iddia etmektedir. Tipitaka, Buda'nın orijinal öğretilerinin kopyası kabul edilir. Üç bölümden oluşur. Birincisi, Vinaya Pitakası, manastır kurallarını yürürlülüğe koyar ve Buda'nın yaşamına atıfta bulunarak bunların oluştukları koşulları açıkça belirtir. İkinci bölüm olan Sutta Pitaka, Buda ve yakın takipçilerinin yaklaşık on bin vaaz ve söylemini beş koleksiyona ayırır. Her ne kadar öncelikli olarak Budist doktrin ve inançlara odaklanmış olsa da, bu söylemler biyografik unsurları içerir ve çapraz kontrol

yoluyla Buda'nın kırk beş yıl boyunca verdiği vaazları takip eder. Son olarak, Abhidhamma Pitaka olarak adlandırılan üçüncü bölümü ise felsefi öğretilere ayrılmış, özellikle fiziksel ve zihinsel süreçleri yöneten ilkelerin kapsamlı bir analizini içermektedir. Geleneğe göre Abhidhamma uyanışından sonraki dört hafta boyunca Buda tarafından iletilmiştir. Bununla birlikte, Theravada Okulu üçüncü bir konseyinde daha sonraki bir safhaya kadar –bu doğrudan katılıma daha ziyade kanaat getirene kadar– kanonun içine dahil değildi.

Bu metinlerden ne çıkartmalıyız? Buda'nın sözlerini tam anlamıyla aktardığını ileri süren bu metinler belli ki rastgeledir. Bir yandan keşişlerin ileri düzeyde geliştirdiği hafızalarına rağmen, nesiller boyunca orijinal söylem üzerinde eklemeler, değişiklikler, eksiklikler, süslemelerin gözlemlenmesi doğaldır. Diğer taraftan, keşişler büyük olasılıkla okullarının sembolünü pali halinde öğretilerin üzerine basıyorlardı –Theravada'da, Budizm'in içinde bölünmeler olduğu anda–.

Birçok formül ve kural sonraki yazıtlarda bulunacaktır. İkinci meclis ilkinden tam elli yıl sonra gerçekleşir. Bu ikinci toplantıda ise Budizm okullara bölünmüştür.

Bir kere depolanan bu bilgiler yayınlandığında Pali metinlerinde tarihsel bir alt katman da tanımalıyız. M.Ö. beşinci ve altıncı yüzyılda dolaylı olarak yapılan Hindistan'daki dini tanımlar, Budizm'den daha eski bir din olan Jainizm'in metinleriyle, özelliklede Budist olmayan kaynaklar tarafından doğrulanır. Ancak her şeyden önce, zamanın egemen olan dini olan Vedizm hakkında verdikleri ayrıntılar, bu metinlerin çağımızın başlangıcında ya da günümüzde sıfırdan keşfedilmediğinin bir kanıtıdır: Vedizm şimdi Hinduizm olarak adlandırılanların önünü açmıştır. Dahası, Pali metinlerinde yer alan tarihsel ayrıntılar –ayrıca belirli yerlerde şehir hayatının ortaya çıkışı, Bimbisara, Magadha Kralı olarak aslında

o dönemde var olan kralların isimleri, sosyal tabakalar, sözleşmeler– arkeologlar ve tarihçiler tarafından doğrulanmaktadır. Bu hassasiyet, Buda'nın geleneksel olarak aktarılmış sözlerini, hareketlerini onaylar.

Esasen "Buda'nın yaşamları" tarafından geliştirilmiş olan materyaller, çağımızın ikinci veya üçüncü yılından itibaren gelişen ancak kanunun parçası olmayan kendi başına bir edebi türe sahiptir, aynı Hıristiyanlıktaki İnciller gibi. Başka hiçbir dini kaynakta bu geleneğe rastlayamamamızın nedeni, Buda'nın kişilik kültüne karşı bir uyarısıdır. Budist kanunlarında Buda'nın hayatından da anekdotlar örnek verilmektedir. Ancak kronik olarak hatalı olarak nitelendirilmektedir. İlk biyografi yazarları daha sonra bu dağınık kaynaklardan Buda'nın hayatını yeniden yazmışlardır. İkinci konseyde yazılmış bir metne mi dayanıyordu? Hiçbir kanıtımız yok. Uyanışından itibaren hayatının kırk beş yılını vaiz olarak geçirdi. Ayrıca bir gün gerçeği aramak için her şeyi bırakmaya karar veren bir adamın yolculuk hikâyesini muhteşem, mucizevi ve insanüstü kahramanlıklarla sistematik bir şekilde entegre ettiler.

Sokrates ile ilgili kaynaklar ise daha güvenilirdir. Milattan önce altıncı yüzyılda Atina, Yunanistan'dayız. Sokrates hâlâ hayatta, ona atfedilen ilk çalışma ortaya çıkmak üzereyken ellili yaşlarına yaklaşmaktadır. Övmekten çok uzak! Nitekim M.Ö. 425'te Aristofanes sofistleri, Yunanistan'daki söz bilim ustalarını tiye alan "Bulutlar" isimli bir komedi yazmıştır. Oyununda Aristofanes, Sokrates'i şarlatan olmakla suçlar, onu "berduş" olarak tanımlar. Öğretilerini karikatürize eder ve boşluklarını ortaya koyar. Takipçilerine katılmak için kapısını çalanlara Strepsiades kitapta şöyle der: "Seni yönetebilmem için bana karakterini anlat (...) Sana bir kaç tane soru sormak istiyorum." Bu son ifade ahlak felsefesi babasının bu

metodunu daha sonra "ebelik" adını alacak olan muhatabın sorgulanmasına dayanan, kendine özgü yöntemi şimdiden geliştirdiğini gösteriyor. Aristofanes'in komedisi bize düşüncelerini ve yaşama bakışını anlatır. Ayrıca Aristofanes bu eseri ile iğrendiği sofistleri somutlaştırmak istemiştir, ustanın varlığının hatta Atina'da bir şöhreti olduğunun da bir göstergesidir.

Sokrates hakkında bildiklerimizi esasen takipçilerinden, özellikle de önde gelen isimlerden biri olan Platon sayesinde öğrendik. Tam olarak ne zaman yollarının kesiştiğini bilmiyoruz. Ama Platon'un gençlik yıllarında olduğu (yirmilerinde) Sokrates'in ise altmış yaşın üstünde olduğu tahmin ediliyor. Platon'un yanında en az sekiz sene kaldığı ustasına olan hayranlığı yazdıklarının çoğunun özünü ona adamasından bellidir. Bugün bile platoncu düşünceler ve sokratik öğretiler arasında ayrım yapmak zordur. Genel olarak düşünürsek "Gerçek Sokrates" bu diyaloglarda ifade edilir: İon, Protagoras, Gorgias, Charmide, Menon, Phedon, Criton... Platon'un ustasını evrimleştirdiği ve konuşturduğu bu metinler, tarzının canlılığı sayesinde gözümüzde canlanır. Sokrates'in tüm görkemini, sorularını belirleyerek ortaya koyuşunu, diyalog sanatı vasıtasıyla görebiliriz. Teaetetus'ta, Parmanide'de ve Şölen'de konuşan Sokrates muhtemelen biraz idealize edilmiştir. Cumhuriyetteki fikirleri savunuyor mudur? Bu pek mümkün görünmüyor. Ustasının ölümünden sonra, Atina'ya gelip akademisini kurmadan önce bir süre Megara'ya kaçtığını biliyoruz. Yazılarında Sokrates'i düşünce sözcüsü ve okulunun doktrini haline getirir. "Bunu yaparken Platon, Sokrates'in felsefi söylemini yeniden üretmez, onu üretir," der en büyük sokratik düşünce uzmanlarından biri olan Gregory Vlastos.[1] Platon şüphesiz ustasının sözlerini tam anlamıyla

1 Gregory Vlastos, Sokrates, İroni ve Moral Felsefe, Aubier, 1991, p, 76.

sadık kalarak aktarmamıştır. Bazı durumlarda, ustasının düşünce derinliğine ihanet etmeden, onları tamamlamış veya geliştirmiştir.

Sahip olduğumuz ikinci kaynak ise daha uzaktan Sokrates'i takip eden Ksenophon'dur. Filozof, tarihçi ve savaşçı olan bu takipçisi Sokrates'in hayatının son iki yılında yanında olamamıştır. O tarihlerde Genç Kiros ile keşiftedir. Ksenophon, Sokrates'in yakın çevresinin bir parçası olmamış gibi gözükmektedir. Yine de M.Ö. 390 yılına doğru filozofun ölümünden yaklaşık dokuz yıl sonra sofist Samos Polycrates acımasız bir Sokrates suçlaması yazmış ve akabinde Atina'da ölüme mahkûm edilmesine neden olmuştur. Ksenophon ise Sokrates'ten hatıralar kitabı ile cevabını vermiştir. Bu eser felsefi bir anlatı ve de Sokrates'in hayatının tarihi bir kesitidir. Ksenophon suçlamaya karşın ayağa kalkar, ustasının ölümüne adadığı Sokrates'in Savunması'nda (Platon'un Savunması ile karıştırmamak gerekli) olduğu gibi Sokrates'i dürüst, ritüellere ve tanrılara saygılı biri olarak tanıtır. Platon'un kitaplarının derinliği ve parlaklığı olmasa da, Ksenophon'un çalışmaları Sokrates'in tanınırlığı açısından çok önemlidir. Belirli bir sayıda Platon tarafından verilen bilgileri doğrulamamızı sağlar. Bu eserlere Sokrates'in bir yakını olan Eschine de Sphettos'tan bazı kesitler eklemiştir. Bugün diyalogları kaybolmuş olsa da söylenene göre ustanın öğretilerine en sadık olanlardır. Kinik geleneği kuran takipçilerden biri olan Antisthenes alıntılarında, dolaylı da olsa kendi okulunu açmadan önce: Lise; Sokrates'i tanımayan ama yirmi yıl boyunca Atina Akademisi'nin kalbinde Platon'un öğrencisi olan Aristoteles'e de yer verir. Ayrıca sonraki yüzyıllarda filozofların Sokrates'e yaptıkları göndermelerden de bahsedelim. Örneğin M.Ö. birinci yüzyılda yaşamış olan Epikürcülerin kendi bakış açısından beslenmelerini sağlayan Cicero ya da M.S. ikinci yüzyılda yaşamış olan neoplatonik dü-

şünceye yol açan Tirli Maksim. Hangi oranlarda dönüştürülüp, ilk şahitler tarafından aktarıldılar? Bu konuda kesin bir cevap verilmesi biraz zor gibi gözüküyor.

İsa varlığı, hayatı ve sözleri ile kilise tarafından yüzyıllardır iletilen "tartışılmaz gerçek"e maruz bırakılan toplumlarda şüpheye yol açan ve Batı'da, Aydınlanma'nın ortaya çıkışından sonra, en çok tartışma çıkaran karakterdir. Gerçekten de 18. yüzyıl boyunca, yalnızca ibadet edenlerin tanıdığı İsa, kurum tarafından özenle hazırlanmış bir figürdü: Sadece örnek niteliğinde bir şahsiyet değildi aynı zamanda da "Tanrı'nın Oğlu" olarak da kabul edildi. Kateşizm ve Pazar ibadetleri öğretileri, hayatı ve sözleri sorgulandı. Eğer on altıncı yüzyılda hümanizm ve protestan reformunun gelişi, Katolik majisteryum otoritelerini sarsmış olsaydı, Evanjelist tanıkların doğruluğu sorgulanmazdı. Erasmus ya da Luther, Papa'yı eleştirdiler ancak Hıristiyanlığın kurucuları metinlerinden şüphe duymadılar. Sadece Almanya'da on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru İncil'in tarihsel ve eleştirel okuması gelişti. Fransa'da, Katolik kilisenin muhalefetine rağmen, bir avuç tefeci ve ilahiyatçı tarafından yönlendirilen bu hareket Sasbourg Okulu tarafından değinildi. Amacı ise dogmalardan kurtarılmış bir İsa'yı ortaya çıkarmaktı. Ancak böyle bir girişim zordu, çünkü İnciller nötr gözlemciler tarafından değil, inananlar tarafından yazılmıştı. Kutsal kitap yorumunun doğumunu ve gelişimini anlatmanın bir önemi yoktur. Bana göre asıl önemli olan, özgünlüğünü vurgulamaktır. Tarihteki hiçbir büyük karakter özellikle dini veya spiritüel akım kurucusu, bu gibi objektif araştırmaların konusu olmamıştır. Ateistler, inananlardan daha istekli bir şekilde tarihi gerçeğin ortaya çıkması için çabalamışlardır.

Daha önceden de açıkladığım gibi hiçbir uzman İsa adının varlığını, Celile'de doğan bir Yahudi olduğunu, Kudüs'te otuz

yaşında çarmıha gerilerek öldüğünü ve çok kısa bir hayat sürdüğünü inkâr edemez. Aynı Sokrates ve Buda gibi İsa'nın da yazılı kaynaklarının çoğu onun takipçileri tarafından yazıldı. Ama tabii ki bu çevrenin dışında da bazı ipuçları vardır. En önemlisi Yahudi tarihçi Flavius Josephus'tur. Birinci yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olan eserinde eski Yahudilere birkaç satırı ayırmıştır. Bu satırların değişik versiyonları Hıristiyan çevrelerinde dolaştı. Ben açıkçası, Antikite yazarı ile John Meier'in tarzını ve versiyonunu karşılaştırdıktan sonra Amerikalı John Meier'in İncil yorumunu daha çok tutuyorum. O ayrıca Flavius Josephus'un yazdıklarını olası bulur: "Bilge bir insan olan İsa geldi. Gerçek bir dahi, hakikatları zevkle algılayanların efendisiydi. Yahudilerin çoğunu ve Helenistik dünyanın da çoğunu kazandı. Pilatus onu çarmıha germiştir, Hıristiyanlar İsa'yı takip etmeyi bırakmamışlardır."[1]

Josephus, vekili Festus'un öldürülmesi ile halefi Albinus'un atanması arasında, 62 yılında Kudüs'teki geçiş dönemine ayrılan Antik Çağ'ın ikinci pasajında İsa'dan hızlıca bahsetmektedir. "Sanhedrin Kurulu toplandı ve İsa'nın kardeşi olarak tanıtılan yüksek Rahip Genç Hanne tarafından Mesih adı verilen İsa ve birkaç kişi daha arandı. Yasaya karşı gelmekle suçlandılar ve taşlanmaları için teslim edildiler."

Hıristiyan olmayan diğer kaynaklardan, Roma tarihçisi Tacitus'un 57-120 yıllarını anlatan Almanak'ını örnek verebiliriz. Almanak'ın bölümlerinden, İsa'nın halka öncülük ettiği dönemi anlatan bölüm kayboldu. Başka bir bölümde Roma yangınını tasvir ederken 64 yılında, halk söylentisinin İmparator Neron'u işaret ettiğini belirtmiştir. Tacitus bu söylentileri ortadan kaldırmak için, Neron'un Hıristiyanları suçladığı ve rafine işkencelere maruz bıraktığını, halkında Hıristiyanlara karşı nefret beslendiğini yazmıştır. Christus,

1 Flavius Josephus, Yahudi Antikitesi 18,63-64.

Mesih anlamına gelmektedir. Bu isim Tiber hükümdarlığı altında, Pilatus Pontus tarafından idam edilen İsa'dan gelir ve bir süre için susturulmuş olan bu nefret ettirici boş inanç, yeniden canlandı. Sadece kötülüğün merkezi olan Yahudi'ye de değil, tüm dünyanın utanç verici, iğrenç bulduğu her şey izleyicilerini ve yerini bulur. Hıristiyanlara, 112 yılına doğru İmparator Trajan'a son zamanlarda ibadet etmeyi reddetme ihtimaline karşı kendisini suçlayan suçlulardan, "Tanrı olarak Mesih"e ithaf edilen şarkılardan haberdar olabilmesi için ve şafak vakti sabit toplantıların düzenlenebilmesi için yazılmış Genç Plin Vali'sinin mektubunda değinilmiştir. Plinius, Hıristiyanlara karşı yapılan yamyamlık ya da ensest suçlamalarını kabul etmediğini ancak aralarından bazılarını idam ettiğini açıklamıştır. Kudüs Tapınağı'nın yıkımından (M.S. 70) ve de Yahudi Hıristiyan anlaşmazlıklarından bahseden Yahudi yazıtları arasında Babil Yandaşı Snahedrin Anlaşmasında İsa'nın adından bahsedilmektedir. 43a ayeti Paskalya arifesinde (Fısıh Bayramı adı ile de anılır) asılmadan önce "sihir uygulayan, İsrail'i baştan çıkarıp başı boş bırakan" Yuşa'ya gönderme yapar. Ama İsa ve onun mesajı hakkında bildiklerimizin özü ölümünden en az yirmi yıl sonra yazılan Hıristiyan kaynaklarındandır. İlk metinler Hıristiyan inancının ateşli bir propagandacısı haline gelmeden önce İsa takipçilerine zulm eden, bir Yahudi aydını olan Paul'ün yazdığı mektuplardır. Muhataplarının, İsa'nın yaşamının ve sözlerinin temelini bildiğini farz ederek –sözlü bir geleneğin varlığını onaylayanların– Paul, Hıristiyan inancının yeniliklerini Yahudi hukukuyla ilişkili olarak açıklamak isterken, mektupları gerçek anlamda Hıristiyan öğretisini oluşturdu. Daha sonra Kudüs'teki ilk kiliseyi yöneten diğer havarilerin, Peter ve James gibi, mektupları gelmektedir. İsa'nın ölümünden ancak otuz yıl sonra Hıristiyanlar bu görgü tanıklarının

ifadelerini yazıya dökme gereksinimi hissettiler. Bu nedenle İsa'nın sözlerini aktarmak, hayatını anlatmak için dört İncil; Markos, Matta, Luka ve Yuhanna yazıldı.

Belli öğeler "Apocrypha" (apokrif) adı verilen yazılarla sağlanmıştır, yani Hıristiyan kilisesinin resmi Kanonu'na entegre edilmemiştir. Otantik metin olarak tanımlayabileceğimiz Da Vinci Şifresi gibi küresel başarı yakalamış apokrif metinlere, dört İncil'i yazarken kullanılmış mürekkepten daha çok mürekkep kullanılmıştır. Tarihçilerin çoğu bu dört İncil'e nazaran onları daha az güvenilir bulmaktadır. İkinci ve dördüncü yüzyıllar arasında sadece geriden gelmekle kalmaz ayrıca kah İsa'nın hayatını süsleyerek, Jacques Proto-İncil'i gibi kah ruhani bir perspektiften, Judas, Marie ya da Philippe'inki gibi tercüme eder. Öte yandan araştırmacılar, özellikle, üçüncü yüzyıl yazarları tarafından kaleme alınmış, Mısır'da 1945'te Nag Hammadi şehrinde bir kıpti kopyası bulunan Thomas'ın İncil'ine farklı bir ilgi duyarlar. İsa'nın 114 sözünden oluşan ve her birinde "İsa böyle söyledi" diye alıntı yapan ve içerisinde Dört İncil'in kanonlarının da bulunduğu, araştırmacılar, daha önceden yazılmış olan Markos İncili'ni de dışlamazlar.

Buda'da daha hızlı müdahale edilmesine rağmen, İsa'nın hayat hikâyesi zayıf bir tarihi belge olarak kabul edilmek için fazla gecikmemiş mi? Bazı tarihleri hatırlayalım. İncillerin en eskisi Markos, 66 ve 70 senelerinde oluşturuldu. Peter ve Paul'un ölümünden kısa bir süre sonra, ama görgü tanıkları hâlâ hayattalardı. Piskopos İrenaus 1801'de yazdığı gibi "Peter'ın müridi ve tercümanı" olan Markos, İsa ile tanışmamıştı. Dördüncü yüzyılda Sezar tarihçisi Eusebius, M.S. 120'de Hierapolis piskoposu Papias'ın şahitliğine güvenerek Markos'u onaylar. Markos her şeyi tam olarak doğru aktardı ancak yazdıkları düzensizdi. Efendimiz'in söylediği ve yaptığı her şeyi yazdı. "Efendi'ye ne eşlik etti ne de onu dinledi

ama daha sonra daha önceden söylediğim gibi Peter'e eşlik etmeye başladı. Peter öğretileri ihtiyaçlara göre veriyordu fakat Efendi'nin sözleri ile bir sentez oluşturmuyordu. Markos hatırladıklarını doğru aktarmadı. Tek amacı duyduklarını hatasız bir şekilde aktarabilmekti." Matta İncili'nde Suriye'de Hıristiyanlaşmış Yahudileri, Luka da ise Antakya'dan Hıristiyanlığı seçen putperestler anlatılmaktadır ve bu İnciller 80 ve 90 yılları arasında Markos'un İncili'nden esinlenilerek Yunanca olarak yazılmıştır. Marcos'un kronolojik sıralamasını almamışlardır ve İsa'nın çocukluğundan ve yayımlanmamış (emsalsiz) sözlerinden oluşan birkaç bölüm de eklemişlerdir. On dokuzuncu yüzyılda Alman yorumcular tarafından Q harfi ortaya çıkmıştır. Q'nun İsa'nın birinci yüzyılın sonlarına doğru bilinmeyen koşullarda ortadan kaybolan sözlerinin ve yazılı bir derlemesi olması muhtemeldir. Son olarak havari Yuhanna'ya atfedilen İncil'in yazımı yaklaşık 100 yıl sürmüştür. "Sinoptik" olarak adlandırılan diğer üç İncil'den farklıdır. Bunlar kronolojik farklılıklara rağmen anlatımda aynı ifadeleri kullanmaktadırlar, İsa'nın Celile'deki faaliyeti, Kudüs'e gidişi ve çarmıha gerilmesi. Yuhanna tüm Yahudi Dünyasında İsa'ya vekalet eder. Kudüs'te en az dört kez konuşma yapar ve bu konuşmalarda kısa cümleler yerine uzun uzun demeç verir. Dört ayrı Evanjelik anlatımın arasındaki bu küçük farklılıklar onların güvenirliklerinin kanıtı olarak yorumlandı. Bazıları, yeni kurulan kilisenin var olmayan İsa'nın efsanevi sözlerini ve hayatını öğrenerek gücünü doğrulamak için bu metinleri sıfırdan yaratacağına inanıyor. Ben tam tersini düşünüyorum: Eğer genç bir kurum sıfırdan icat edilmiş belgeler üretmek isterse, onları tutarlı hale getirir! Bu dört farklı metin olmaz, aksine baştan sona tutarlı bir İsa'nın hayatı yazılırdı. Kurum, ikinci yüzyıldan beri tanıdığı ve ardından dördüncü yüzyılın sonlarında kendi resmi kano-

nuna kabul ettiği bu dört hikâyedeki tutarsızlıkları silmeye hatta aralarında uyum sağlamaya bile çalışmadı. Kendisi için utanç verici sözcükleri kesmek, bana göre, otoritelerinin ve dolayısıyla Hıristiyanların ilk kuşakları için sahip oldukları otantik karakterin güçlü bir işareti gibi görünüyor. Tabii ki dört İncil'de söylenilen her şeyin, hayat gerçeğine ve İsa tarafından söylenmiş sözlere uyduğu anlamına gelmez. Hikâyeler arasında tutarsızlıklar bazı olayların bir veya diğer anlatıcı tarafından bildirildiği şekliyle gerçekleşmediğini göstermektedir. Kurucu metinlerin yorumlanmasına duyulan ihtiyaç, Hıristiyan geleneğinin başlangıcından itibaren hissedilir.

Metnin bu yorumu daha da meşru kılınmıştır, çünkü Buda'nın sözlerini telaffuz ettiği gibi telaffuz ettiklerini iddia eden hikâyelerden farklı olarak yazarları, İnciller'in belirli bakış açısını yansıtan hikâyeler olarak aktarırlar. Hıristiyan geleneği, bu ilk hikâyelerin, nesnel raporlar değil, müminlerin görüşlerinden ibaret olduğunu ve Tanrı'nın ilettiklerinin yazılanlardan daha az olduğunu itiraf etmektelerdir. Hıristiyanlar için, kutsal metinler Tanrı'nın sözüdür, Tanrı'nın yazdıklarıyla değil, Tanrı'nın müminlere esin kaynağı oldukları için yazılmıştır. Fakat diğer tüm tanıklar gibi müminler de kişilikleri, bakış açısı, duyarlılıkları ve aynı zamanda hafızalarının sınırları ve eriştikleri yazılı veya sözlü kaynaklarla yazarlar. Dolayısıyla, yaklaşımlar ve yorumlamalar kaçınılmazdır ve kabul görür. İnciller'i tam anlamıyla anlamaktan ziyade, Hıristiyan tefsirci ve teologlar, büyük resme bakmak ve hikâyelerin güçlü noktalarını ortaya çıkarmakla daha fazla ilgileniyorlar. Bunlar da İsa'nın hayatı ve öğretileri hakkında yeterince fikir vermektedirler. Bazı olay ya da olayları açıklarken ya da bazı sözlerin tam anlamıyla ne demek istediği konusunda tefsirciler anlaşılamamalarına rağmen, İnciller'de en olası, gerçeğe en yakın gözükeni kabul ediyor, bu konuda hem fikir oluyorlar.

2. Bölüm

SOSYAL KÖKEN VE ÇOCUKLUK

Hintli Siddhartha, Yunanlı Sokrates ve Filistinli Yahudi İsa çok farklı ailevi ve kültürel bağlamlarda dünyaya gelmişlerdir. Bununla birlikte, büyüdükleri toplumlar, politik ve dini elit tabaka tarafından kurulan düzene karşı meydan okunan bir iklime sahiptir. Bu sebeple, hayatları ve mesajları şiddetli çekişmelere maruz kalacaktır.

Siddhartha, Hint Aristokratının Oğlu

Geleneğe göre, Siddhartha Sakyamuni (daha çok Buda olarak bilinir), Kapilavastu Kralı Shuddhodana'nın en büyük oğlu olan bir prensti. Geleneklere göre Siddhartha, annesinin yapmış olduğu bir gezi sırasında Hint alt kıtasının kuzey doğusundaki Himalayalar'ın eteklerinde Lumbini'deki bir ormanda doğdu. Yetmiş yıl önce Sinhalese geleneğine göre, elli yıl sonra da bazı Çin kaynaklarına göre, en yaygın olarak kabul edilen tez uyarınca M.Ö. 560 civarında idi. Aynı akşam, çocuk, annesi ve onlara eşlik edenler Kapilapavu'daki aile evine döndüler. Buda'nın doğum yeri üzerinde yapılan tarihi ve arkeolojik araştırmalar, Kapilavastu'nun Ganges Ovası'ndaki küçük bir kasaba olduğunu gösteriyor. Siddhartha'nın baba-

sının en iyi ihtimalle küçük bir krallığı vardı ve muhtemelen Sakya klanının soylular sınıfının bir üyesiydi (dolayısıyla Sakyamuni isminin de oradan geldiği düşünülüyor). Önemli bir adam olduğuna inanmak için birçok neden vardı. Her ne kadar toplumu için hayat şartlarını değiştirse de onun tarihi hikâyesinin süslenerek aktarılması için gereken statüye sahip değildi. Bu dönemin, yani M.Ö. altıncı yüzyılın Hindistan'ı, çoğunlukla Vedizm'in hâkimiyeti altındadır; dine, alt tabakadaki insanlarla karışmayan, kast sisteminin en üst kademesindeki üyeleri olan Brahmanlar tarafından el konmuştur; Veda tarafından kodlanan bitmeyen karmaşık ayinlere kendilerini adamışlardır. Tanrıların gönlünü almak için yaptıkları fedakarlıkları artırırlar. İkinci binyılın başında Kafkasya'daki Aryas (veya Aryanlar) tarafından sömürgeleştirilen İndular (İNDUS), nüfuzu altındaki toplumsal bölünmeyi, daha sonradan kast olarak adlandırılacak olan, tamamen mühürlenmiş sınıfları hiyerarşik bir şekilde bölerek (varna) benimsettiler. Üç sınıf kuruldu: Rahiplerin, Brahmanların veya papazlarınki. Soyluları ve savaşçıları kapsayan Kshatriyas rahiplerininki ve üreticileri olan Vaishyas'ınki yani kendi içinde de çeşitli alt sınıflara (tüccarlar, çiftçiler, hizmetkarlar) bölünenler. Buna dördüncü bir sınıf daha katıldı, "sınıflandırılmayanlar", saf olmayan ya da candala kelimesinin tam anlamıyla: Vahşiler.

Siddhartha ailesi muhtemelen Kshatriyalar'ın yüksek kastına aitti. Budist kaynaklar, kralın oğlunun hayatının parlak geçmesi için Brahmanları çağırttığını belirtir. Öte yandan aşırı ritüellerin bıktırdığı, gerçeği sadece kişisel bir aydınlanma olarak gören ve görevlerini tamamlayıp arzu ettikleri yaşama ulaşmak için uzun yıllar şehirden uzak yaşayan bu "orman sofularını" çağırmadığı düşünülmektedir. Kastların katı sistemini abartılı bulsak da –gelecekte Buda'nın yapacağı gibi– yalnızca ustadan öğrenciye iletilecek olan öğretileri kapalı

çevrelerinden taşmıştı. Kasaba halkı, onlar ahşap kaseleri ile para dilenirken, onlara çarpmaya ve onları sorgulamaya alışmıştı. Gelecekteki Buda'nın büyüdüğü Kapilavastu köyünde ise kesinlikle bu sisteme geçildi. Fakat dini inanç, tüccarların ve çiftçilerin refahı için tanrıların iyicil bakışı altında bütünleşip toplumun düzgün çalışması için kendi ritüelleri doğrultusunda ilerleyen rahipler tarafından geniş ölçekli hakimiyet kurmuştur. Siddhartha'nın çocukluğu, aynı kasta denk düşen tüm gençlerinki gibi kesinlikle altın bir çocukluk dönemidir. Budist literatüründen öğrendiğimiz kadarıyla, harika bir çocukluk geçirmiştir. Bu öykülere göre, hikâyesi doğumundan önce, hatta onun anlayışından önce başlar. Çocuk sahibi olamayan annesi Kraliçe Maya, rüyasında yan tarafı süslerle bezenmiş beyaz bir fil görür. Kral Shuddhodana, bu rüyayı yorumladıktan sonra oybirliğiyle Brahmanları çağırır: Bu çocuk çok büyük, çok asil olacak, gücü tüm dünyaya yayılacak derler. Budist gelenek, Siddharta'nın doğduğu anda yürüdüğünü söyler. Altı aylık hamile olan Kraliçe Maya'nın sağ yanından doğduğu iddia edilir. Nidanakatha'ya göre, Pali dilinde yazılmış tek Buda biyografisinde, birkaç gün sonra Brahmanların ve astrologların gelip yeni doğan bebeği incelediklerinden bahseder: Bedeninde otuz iki tane işaret bulurlar. Bu işaretler, Hint geleneğinde muhteşem bir kader alameti olan "Büyük İnsan" işaretleridir. İçlerinden yedi tanesi "Uyanışa sebep olan kişi" ve evrensel bir hükümdar olacağını belirtir. Diğer sekizi ise bu çocuğun gene "Uyanışa sebep olan kişi" olduğunu kabul eder ancak dört büyük işaretle karşılaştığında babasının sarayından ayrılacağını söylerler. Dört işaret şunlardır: Yaşlı bir adam, hasta bir adam, ölü bir adam ve teslimiyet. Ona bu kehanetler üzerine tanrıların ve insanların dileklerine cevap verebilen anlamı taşıyan "Siddharta" ismi atfedilir.

Doğumundan birkaç gün sonra annesi ölür ve Hint kül-

türünün gerektirdiği gibi teyzesi onu yetiştirecektir. Oğlunu tahtın mirasçısı yapmak isteyen geleceğin Buda'sının babası, oğlunun gözlerinin dört kader işaretini görmemesi için her türlü çabayı gösterir. Hiç kimse, yürürlüğe koyduğu kuralların sıkı bir şekilde uygulanmasını isteyen Shuddhodana'nın emirlerine karşı koyamaz: Oğlu toz pembe bir hayat yaşayacaktır. Biyografları Siddharta'nın otuz seneye yakın bir zaman boyunca miskinliğin, sefilliğin ve hastalığın içeri girmediği bir sarayda korunaklı bir şekilde yaşadığını anlatırlar. Etrafı tüm yaşamlarını Prensin zevklerine adamış olan hizmetçiler, aşçılar, müzisyenler, dansçılar ve esnaflar ile çevrilidir. Babasının başka çocukları da olur ve en küçükleri Nanda'nın Siddharta'nın saraydan ayrılmasından sonra tahtın varisi haline geleceğini öngörürler. Sonraki gezici hayatında, Buda çocukluğunu geçirdiği saraya babasını ziyaret etmek için iki kez gelmiştir. Bu ziyaretlerin sonucunda da oğlunun bir takipçisi haline gelmiş, onun Yol'unu izlemeyi tercih etmiştir.

Bir Ebenin ve Bir Heykeltıraşın Oğlu Sokrates

Budist kültürünün aktardığı Siddharta'nın çocukluk yılları gibi Sokrates'in de çocukluk yılları hakkında bildiklerimiz çok sınırlıdır. Belki de daha güvenilirdir. Sokrates bir prens değildi ama Atina'nın hali vakti yerinde orta sınıfına ait olan bir aileden geliyordu. Babası Sophronisque sanatını en iyi şekilde icra eden bir heykeltıraştı. Annesi Phenaretus bir evden diğerine gidip geldiği hayal edilen bir ebeydi, doğal olarak hayat onun için doğum üzerine kuruluydu. Aktif ve kendi işini yapan bir kadın. Aile ve mesleki yaşamı birleştirmeye çalışan "modern" bir kadın. Sokrates'in M.Ö. 470 civarında doğduğu Atina, Hindistan'ı olduğu gibi Mezopotamya ve Çin'i de aynı

anda bozguna uğrattı. Bireyin ruhani isteklerine cevap verebilmek için "kültür devrimi" başlatan ve eski gelenekleri kıran Yunanistan, bilgelik ve felsefenin beşiği haline geldi. Tanrı ile bağlantıyı sağlayan rahiplere paralel olarak bir düşünce akımı su yüzüne çıkar. Bu düşünürler gücün merkezi haline gelen başkent Atina'da değil de, çevre bölgelerde, özellikle de Asya'da, Efes'te, bugünkü adıyla Türkiye'de ortaya çıkar. Thales (M.Ö. 625-547) akabinde onun takipçisi Anaximene (M.Ö. 585-525) "rasyonel" cevaplar bulmayı denemişlerdir. Yani ampirik bilgiye dayanan metafizik sorularını cevaplandırmaya çalışmışlardır.

"Filozof" ismini almadan ilk önce "fizikçi" olarak adlandırıldılar. Çünkü fizikçilere göre dünyayı anlamak için insanı tanımak gerekiyordu: İnsan kendi kendini incelemeli ve her şeyi kendisi anlamalı, der ünlü bir Efes düşünürü olan Herakleitos. (M.Ö. 540-450) Bu arada ezoterizmi ve kendini tanımayı birleştiren Pisagor okulu gibi gizemli kurumlar yayıldı. Atina, doğanın, dünyanın düzeninin, varlıkların kökeni ve ruhun doğası üzerine düşünen bu düşünürlerden uzak duruyordu. Elbette yankı uyandırdı ama bu yankı on yıllar sonra oldu: Anaxagoras'ın duvarlarına varışı ile; oraya yerleşmeyi seçen ilk filozof. Anaxagoras ile aynı zamanda bilgeler, konuşmacılar, öğretmenler de çevredeki yerleşim birimlerinden, bölgeye taşındılar. Bu kişilere, politika ya da retorik sanatı üzerine öğretileri olmasına rağmen sofist yani bilgelik uzmanları denir. Öğrencileri çoğunlukla asillerin oğullarıdır. Sofistlere çok para ödüyorlardı. Derslere katılma amaçları ise sadece hayat ve insan doğası hakkında felsefi düşünceler üretmek değil, bir gün bu öğretiler doğrultusunda devleti daha iyi yönetebilmekti. Tapınaklarda halk rahip ve tanrılardansa, sofistlerin güvencesini istiyordu.

Sokrates'in Yunanistanı'nı M.Ö. 1200 yılında Miken mede-

niyetinin tuhaf bir şekilde kayboluşunu izleyen dört ya da beş yüzyıl boyunca süren "Karanlık Çağ" adı verilen bir dönem izledi. Bu dönem boyunca Yunanistan'ın nüfusu azaldı ve güçsüz küçük krallıklara ayrıldı. Aynı dili hatta aynı kurucu destanları; İlyada ve Odessa gibi ayrıca daha sonradan Homeros'a atfedilen Hesiodes'in İşler ve Günler gibi destanlarını da paylaşıyorlardı. Yavaş yavaş bir aristokrasi ortaya çıktı ve gücün gerçek sahibi oldu. Onun sayesinde kentler, polisler, refaha kavuştular. Her birinin bir tanrı ya da tanrıçası, bir ordusu, altıncı yüzyıldan itibaren de para birimi ve kanunları vardı. Sanat, matematik ve felsefe gelişmeye başladı. Altıncı yüzyıldan itibaren özellikle de beşinci yüzyılda Yunan şehirleri arasında üç yüz bin nüfusa sahip olan Atina'da, ki bunların üçte biri vatandaştır (yani on sekiz yaşından büyük insanlar, anne babaları da aynı zamanda Atinalı olan), en ferah ve en parlak dönem ortaya çıkar. M.Ö. 499 yılına doğru en refahları Efes olan İyon kentleri, Pers boyundurluğuna karşı isyan etmiş ve Atina'dan yardım istemiştir. İki meydan savaşından sonra M.Ö. 479'a doğru Atinalılar Ege Deniz'indeki adaların kontrolünü eline almıştır. Delos adı verilen bir lig düzenlemişlerdir. Bu lig, tüm Yunan şehirlerinin temsilcilerinin katıldığı bir çeşit kongredir. Bir ordu ve tek bir para birimi yavaşça yerini alır. Atina bu ligin başındadır ve diğer şehirler ise ona itaat ederler. Bir kral tarafından yönetilmez ama büyük ailelere mensup on stratejistten oluşan ve her yıl halk tarafından seçilen bir meclis tarafından yönetilmektedir. Savaş halinde bir stratejist komite tarafından başkomutan olarak atanır. Perikles on beş kez stratejist olarak seçilmiştir ve Atina'nın en etkileyici politikacılarından biri haline gelir. O yüzden bu dönemi "Perikles Yüzyılı" olarak adlandırırız.

Sokrates'in sosyal sınıfının küçük Atinalılara uyguladığı kural gereği klasik eğitim aldığı varsayılabilir: Jimnastik, mü-

zik, geometri, tarım gibi derslerin yanı sıra elbette ki Homeros, Ezop ve Hesiod gibi şairlerin üzerine çalışmalar... Bir mesleği olup olmadığı bilinmiyor. Belki de babası gibi bir heykeltıraş olmayı denedi. Ayrıca Platon ve Parmenides referans alınırsa, Sokrates'in on dokuz yaşından itibaren Eleate, Protagoras, Polos ve Zenon gibi sofistleri ve Perikles'in eşi gibi kadınları tercih ettiğini görüyoruz. Acaba seçkin bir ustası var mıydı? Platon Kratylos'ta Sokrates'in Prodicos'un bir takipçisi olduğunu söyler. Bununla birlikte Sokrates diğer diyaloglarda, ne öğrendiyse kendi öğrenmiş olmasına, kimsenin takipçisi olmamasına rağmen, muazzam merakı onu tüm kaynaklara, fizikçi felsefecilerden sofistlere ve söz sanatı ustalarına kadar yöneltmiştir. Atina yerlisi olarak şehrine çok bağlı olan Sokrates, Atina'dan Alcibiades'in hayatını kurtardığı Potidea çatışmasında (M.Ö. 430) Persler ve Spartalılara karşı gelişen savaşların akabinde de (M.Ö. 424 ve 422'de) Delos ve Amphipolis savaşlarına katıldığı için uzak kalmıştır. Çocukluk, gençlik hatta ilk olgunluk yılları hakkında bile bilinen hiçbir şey yok. Diyaloglarda ve takipçileri tarafından aktarılan diğer metinlerde eğitimine dair hiçbir ipucu bulunmamaktadır. Anlatılarda üzerinde durulan nokta annesinin yaptığı iştir. Onun mesleği, kendi sözleri ile Sokrates'e miras kalmıştır: Bir ebe, ruhların ebesi...

Sonuçta, otuz bir yaşında, Sokrates kent konseyine katılmayı reddeder, daha çok tanrılara kurban verme ve ibadeti boş vererek, sokakları arşınlayıp bilginin ve bilgeliğin sahibi olmayı tercih etmiştir. Onun için bilgelik çağrısı her zaman politikadan daha kuvvetliydi.

İsa, Filistinli Yahudi Ustanın Oğlu

Filistinli Yahudi İsa ile Hint Buda arasında beş yüzyıl, Ati-

nalı Sokrates ile arasında dört yüzyıl vardır. Çağımızın başında Budizm tüm Asya'ya kalıcı olarak yerleşmişti. Roma İmparatorluğu'nda Antik Yunan kalıntıları su yüzüne çıkmış ve hatırı sayılır sayıda felsefe okulunun açıldığı görülmüştür. Bu okullarda sokratik sezgilerden çok insanı ve evreni tanıma üzerine yoğunlaşılmıştır. İsa, Matta ve Luka İncillerine göre Büyük Herod'un saltanatının son yıllarında Beytüllahim'de doğdu. Herod M.Ö. dördüncü yılında öldü. Antik çağın sonunda Hıristiyan rahipler İsa'nın doğumunu baz alarak (birkaç yıl şaşırarak) yeni bir takvim oluşturmuşlardır. Luka'ya göre anne ve babası Yusuf ve Meryem, aslen Nazareth Celileli olmalarına karşın, Beytüllahim'e Quirinus hükümdarlığı altında organize edilen nüfus sayımı için gitmişlerdir. Quirinus'un bölgeyi M.Ö. altıncı yüzyıldan itibaren yönetmeye başladığını biliyoruz. Tarihçiler İsa'nın M.Ö. beşinci ya da altıncı yüzyılda doğmuş olmasını daha kabul edilir bulmaktadırlar. Beytüllahim'de değil Nazareth'de. İki İncil tarafından Beytüllahim'in üzerinde durulmasının sebebi Musa ile İsa'nın soyunu ilişkilendirmek istemelerinden kaynaklanmaktadır, yani bu teolojik bir süslemedir. Yahve'nin (Tanrı'nın) vaadi üzerine kurulmuş Yahudi inancına göre ("senden sonra senin soyundan geleni yükselteceğim") Mesih onun soyundan gelecekti. İlk Hıristiyanlar için bu unsur çok önemliydi. Paul mektuplarında onu yüceltmeyi asla unutmaz. (Romalılar, 1, 3)

İsa'nın neredeyse ilk otuz yılını geçirdiği Nazareth yaklaşık iki bin kişilik nüfusu olan, çoğunluğu Yahudilerden oluşan bir Galile kasabasıdır. Eski Ahit'de (İbranice olan) bile bahsedilmeyen bir kasaba. O dönemde, Filistin, Pompey tarafından fethedilmişti ve krizdeydi. Büyük bir şizofreni içindeydi: Yahudilik, Yunan kültürü ve kendi vatandaşına belirli özgürlükler bırakırken, Filistinlilere tam tersi bir tavır takınan İşgalci Romalılar. Büyük Herod'un oğullarından biri olan

ve Roma egemenliğinde Celileyi yöneten Herod, Antipas sarayını Yahudi inancına zarar veren figürlerle süsletmiştir. Bu şehri, bir mezarlık üzerine, Yahudiler için kirli bir yer üzerine kurmuştur. Roma valisi Pilatus, İsa'yı ölüm cezasına çarptırmıştır. Roma'nın aldığı vergiler çok ağırdır. Filistin gerçek bir ayaklanma iklimi yaşar.

Tarihçi Flavius Josephus'un Antikite kitabına göre o dönemde Yahudilik dört gruba ayrılmıştır. Sadducees, dikkat çekici ve yüksek rütbeli din adamlarıdır. Tüm Yahudilerin su ile arınma ritüellerini ve fedakarlıklarını uyguladıkları tapınağın yöneticileridir. Sayısal olarak çoğunlukta olan Farisiler, Tapınak'ın ve Tora'nın otoritesini överler. Arınma takıntılı, paganlar ile teması reddeden, kanun'a sıkı sıkıya bağlı bir şekilde Mesih'i beklemektelerdir. Essenes üçüncü grubu oluşturur, düşüncelere dalmış sofular, toplu halde yaşadıkları çöle çekilmiş bir şekilde arınma törenlerinin ve ortak dualaların sayısını artırarak Tapınak'ın otoritesini ve bayramlara katılmayı kabul etmiyorlardı. Flavius Josephus dördüncü grubu tırnak içine alır, Tanrı'nın adına silahlı şiddeti savunan isyancılar. Daha sonradan isimleri Zelaotlar olarak anılacaktır. Tüm bu gruplar Tora, monoteizm ve aynı aidiyet duyguları ile birleşir. Bunun yanı sıra farklı hizipler, Mesih hareketleri kendini gösterir, gezici vaizlerin sayısı artar. Bu aşırı siyasi gerginlik ve dini karışıklık bağlamı İsa'yı doğurmuştur. Budizm kültüründe Buda'ya yapıldığı gibi, Hıristiyan metinleri İsa'ya bir anlayış ve mucizevi bir doğum hikâyesi vermiştir. Matta ve Luka bazı noktalarda birbirlerini tamamlayan anlatılardır. Luka ilk olarak İsa'nın anlayışını anlatmakla başlar, o da mucizevidir; Vaftiz Yuhanna'dan, Elizabeth'in oğlu, Meryem'den ve yaşlı papaz Zekeriya'dan. Cebrail Melek, Meryem'e bir haber iletir: Kutsal Ruh tarafından hamile bırakılacak ve doğacak olan çocuk "Yüce Oğul" olacaktır. Resmedilen bu

sahne ölümsüzleşmiş ancak Matta'da Meryem'in mucizevi döllenmesinden bahsedilmemiştir. Ona göre Melek birlikte yaşamadan önce nişanlısının hamile olduğunu anlayarak onu reddeden Yusuf'a (Joseph'e) bildirmiştir.

İsa'nın içine doğduğu bu aile kesinlikle zamanın Filistin'indeki tüm Yahudiler gibi çok dindardı. Şabat'a (Yahudilerin dinlenme günü) saygı duyduklarını, yeni doğan bebeğin sünnetini yaptırdıklarını, Yahudi bayramlarına katıldıklarını ve İsa'nın doğumundan kısa bir süre sonra Kudüs Tapınağı'na gittiklerini biliyoruz. Matta'nın anlatısına göre, İsa çocukken iki yaşın altındaki çocukların öldürüldüğü, Büyük Herod'un emrettiği bir katliamdan, ailesinin Mısır'a kaçışı sayesinde kurtulmuştur. Ama tarihçiler bunun çok düşük bir olasılık olduğunu ve gerçekçi olmadığını düşünmektedirler. Orta alt sınıfa ait olan Joseph bir marangozdur. Meryem ise kendini, çarmıha gerilmesine kadar her daim yanında olacağı oğlunun eğitimine adamıştır. Peki İsa tek çocuk muydu? Hıristiyanlıkta bu her zaman tartışılan konulardan biridir. Markos ve Yuhanna İsa'nın hem dört erkek kardeşi, Jacques, Joseph/Joset, Jude ve Simon, hem de isimleri verilmeyen iki kız kardeşi olduğunu ileri sürer. (Markos, 3,21 ve 31-35) İbranice de "ach" kelimesi kardeş anlamına geldiği gibi üvey kardeş ya da kuzen anlamına da gelebilir. İkinci yüzyılda Tertullian, Hegesippus ve Kilisenin iki pederi bu kardeşlerin öz olduklarını söylese de Jacques'ın Proto-İncili'nde bu kardeşlerin aslında Joseph'in ile evliliğinden olan üvey kardeşleri olduğu yazılıdır. Yüzyıllar boyunca Kiliseler Meryem'in "daimi bekareti" konusuna farklı sorular sorarak, farklı cevaplar verdiler: Katolik kilisesi için bu "ach" olarak adlandırılan insanlar İsa'nın kuzenleriydi; doğu kiliseleri onları üvey kardeşler olarak tanımladı, Protestan Kilisesi'ne gelince onların öz kardeşleri olduğunu savunuyordu. İsa'nın gençliğine gelirsek, İnciller

"Çocuk büyüyor ve güçleniyor." (Luka 2, 40) "Tanrı ve insanların önünde bilgelikte gelişiyor." (Luka 2, 52) Luka ailenin her sene Paskalya için tapınağa gittiğini belirtir. Bu Kudüs ziyaretlerinden birinde on iki yaşındaki İsa ortadan kaybolur ve ailesi onu üzüntü içinde günlerce arar, en sonunda Tapınak'da onu ciddi bir şekilde sorgulanırken bulurlar. (Luka 2, 42-50) Yaşıtlarından daha zeki ve olgundu. Diğer tüm Yahudi çocukları gibi İbranice öğrendiği sinagog okullarına gidiyordu. Daha sonraki yıllarda baba mesleğine geçmeden önce eğitimine biraz daha devam etti. (Markos 6, 3) İbraniceye ek olarak Aramice de konuşmaktadır, belki de elitlerin dili olarak kabul edilen çok az Yunanca ve Latince. Kanonik anlatıda, kanon tarafından tanınan, Apokrifler harika bölümler de eklemişlerdir. Jacques'ın Proto-Evanjili'nde ya da Thomas'a göre çocukluk İncili'nde İsa mucizeler yaratır örneğin bir kilden bir kuşa hayat verdiği yazılmıştır. Bu hikâye Meryem'in "Lekesiz" bölümde yer alınır. Katolik kilisenin daha sonradan inanç dogmasına göre tanımlayacağı gibi (1854) Meryem kusursuzdur ve günahlardan muaftır. Bu nedenle bir gün İsa ismini vereceği, "Tanrı'nın Oğlu'nu" doğurmuştur. Buda'nın çocukluğunun muhteşem kesitlerinde olduğu gibi, tarihçi sadece ünlü dini karakterlerin hayatlarını berbat eden alıntılara şüphe ile yaklaşmalıdır. Ona katılmak inanç meselesidir.

3. Bölüm

Cinsellik ve Aile

Sokrates, İsa ve Siddharta bekarlar mıydı yoksa evlenmişler miydi? Cinsel ya da evlilik hayatlarına dair bir şey biliniyor muydu? Eski biyografların bu konunun üzerinde çok fazla durmamalarına rağmen, mevcut güncel tarihsel bağlamımıza göre cinsel tutumları ve medeni halleri hakkında elimize yeterince makul veriler vermektedirler.

Sokrates: Gençleri Seven Aile Babası

Sokrates küçük bir burjuva ailesinden gelir. Gelenek göreneklerin uygun gördüğü şekilde evlidir. Birçok kaynağa göre, bir kez evlenmiş ve hırçın bir karakteri olan karısı Xanthippe ile üç çocuk sahibi olmuşlardır. Felsefenin babasının ithaf ettiği sayfalarda, ünlü Yunan tarihçisi Diogenes Laertios, Sokrates'in evliliği hakkında küçük anektodlar yazmıştır. Sokrates'in akşam yemeği için davet ettiği insanların "zengin" olduklarından bahsetmiş, sebep olarak da karısının maddi imkânsızlıklardan kaynaklı işkencelerini göstermiştir. Ayrıca Xanthippe'nin Sokrates ile ev işi sahnelerini, halk arasında mantosunu Sokrates'e atışını, bir buhran anında kafasından aşağı bir kova su döküşünü anlatır.

Platon'un Phaidon'nun da Xanthippe ve çocukları, Sokrates'i zehirli baldıran otu içmeden önce ziyaret ettikleri görünür. Diğer kaynaklar ise, Aristoteles'in de desteklediği gibi, Xantippe'nin ilk eşi ve bir oğlunun (Lamprocles) annesi olduğunu belirtirler. İkinci eşinin Myro, diğer iki oğlunun (Sophronisque ve Menexene) annesi ve büyük bir aristokrat ailenin soyundan geldiği iddia edilir. Platon tarafından tasvir edilen hapishane bölümü referans alınırsa bu hipotez daha akla yatkın gibi gözükmektedir. Sokrates, en küçük oğlu doğduğunda elli iki yaşındaydı, Xanthippe de Sokrates ile yaşıt olduğundan bu çocuğun annesinin o olması pek olası değildir. Yani ikinci iddia daha gerçekçidir. Yunanistan'da, erkeklerin evli olmaları, evliliklerine sadık kalmalarının göstergesi değildir. Tüm erkekler aile kurma gayesi ile evlilerdir ancak neredeyse hepsinin kabul görmüş paralel hayatları da vardır. Diogenes Laertios'un aktardığı, Sokrates ve Alcibiades'in arasında geçen bir diyalog durumu özetler niteliktedir. Alcibiades Sokrates'e karısının çığlıklarına ve çıkardığı olaylara nasıl dayandığını sorar, o da kaz seslerine katlanabildiğini söyleyerek cevap verir. Alcibiades "En azından kazlar yumurta veriyor," der. Sokrates ise "O da bana çocuk verdi," diyerek cevap verir.

Takipçilerin alıntılarında, Sokrates'in kadınlarla çok içli dışlı olmadığı diğer vatandaşların çoğu gibi daha çok genç erkeklerle bir araya geldiği anlaşılmaktadır. Platon şöyle der: "Sokrates'in genç erkeklere eğilimi vardı. Etrafında olmaktan vazgeçmezdi ve onlar yüzünden sıkıntılar yaşardı." (Ziyafet, 216)

Sokrates'in, Gorgias'ta iki şeye âşık olduğu söylenir: Alcibiades, Clinias'ın oğlu ve felsefe. (416) Protagoras'ın başlangıç yazısında ise: "Nereden geliyorsun, Sokrates? Sana bu soruyu sormalı mıyız? Ama bu senin sıradan avın. Güzel Alcibiades'in peşinden koşuyordun," diye eğlendirici bir kısım yer alır.

Sokrates kesinlikle genç erkekleri sever. Ama fiziksel olarak bu tutkusunun peşinden koşamaz hale gelmiştir: Diyalogların sonunda, sevgi gösterilerine rağmen, ruhun sevgisi için beden sevgisini reddetme isteğinden bahsedilmektedir. Sokrates tarafından çok sevilen Alcibiades'in bile, Ziyafet'te, filozof bedenini fethetmek için gösterdiği gayret anlatılır.

Böylece, "Her zaman tutkunun sevgililere ilham verdiği konuşmalarına beni alıp götürmesini bekliyordum," demiştir, ilk baş başa konuşmalarında. (217) Bir kayıp. Benzer şekilde jimnastik egzersizlerine, muhtemelen çırılçıplak bir şekilde çağırmak o zaman için olağan bir durumdu. "Daha ileri gidemedim," diye itiraf eder. (217) Ve sonunda "İlahi ve muhteşem insanın" yatağına girdiğinde, Sokrates'in duyarsızlığı onu derinden yaralar: "Benim güzelliğimi hor gördü ve küçümsedi," der Alcibiades. (218) "Tanrılar ve tanrıçalar şahidim olsun ki, onun yanından babamın ya da erkek kardeşimin yatağından kalkıyormuşum gibi kalkıp gideceğim." (219)

Buda, Vazgeçen

Genç prens Siddharta sarayında biyografi yazarlarına göre her türlü vücut bakımı, kokulu banyolar, çok zevk aldığı sofistike masajlar sunan cömert bedenlerin varlığı da dahil olmak üzere hayatın tüm zevklerinin tadını çıkartıyordu. On yedi yaşındayken eş olarak kuzeni prenses Yasodara'yı seçti ve geleneklere göre haremini oluşturdu. Genç adam ne bedensel mutluluktan ne de zenginlikten vazgeçmiyordu: On üç yıl boyunca tüm rafine zevkleri yaşadı. Seks partilerini kınamıyordu.

Prens bir parti gecesinin akabinde "Yol" arayışı için her şeyi bırakmaya ve sarayı terk etmeye karar verir. Tüm zevk-

lerin yaşandığı, etrafta yarı çıplak kadınların yanında uyuyakaldığı o gece, etrafta müzisyenler, dansçılar ve fahişeler... Uyandığında, tüm saray uykudaydı, bedenleri ceset gibi algıladı. Hiç bir talebi, son isteği olmadan gitti: Rahula adındaki oğluna sarılması "bağ" anlamına gelmekteydi. Karısının odasında, Rahula'ya yaklaşmış ve ona hoşçakal demek isterken kendini çekmişti: Eski metinler prensin çocuğa bağlanmaktan ve gitmekten vazgeçmekten korktuğu için böyle davrandığını söylerler. Çocuğu kucaklamaz, sırtını döner ve sarayı terk eder.

Burada biyograflara göre Buda'nın cinsel hayatı durur ve insan duyularının verdiği sahte mutluluk arayışına karşı vaaz vermeyi asla bırakmaz. Çünkü cinsellik mükemmellik arzusudur ve arzu aydınlanma yolundaki ana engeldir. Manastır yolunu seçenlere cinselliği yasaklayacaktır. Yani bu hayatta nirvanaya ulaşmak isteyenler için. Bu yasaklar cinselliği, çalmayı, öldürmeyi ve yalan söylemeyi içerir, dört prijika keşiş ve rahibelerin toplamda iki yüz yirmi yedi davranış kuralı arasındaki dört temel kural. Bu Yol'a bağlanan rahip olmayan kişilere ise, Buda bir dilek listesi hazırlar. Onlara cinselliği yasaklamaz ama "suistimal etmemelerini" ister. Uposatha günleri boyunca bu eylemden kaçınmalarını talep eder.

Bekar İsa

Akdeniz ülkelerinin çoğunda hâlâ geçerli olan geleneğe göre, zamanın Filistin'inde, kadınlar baba evinden ancak evlenerek çıkabilirlerdi. İsa'nın ise etrafı şaşırtıcı bir şekilde her zaman havarilerinin arasındaki kadınlarla çevriliydi. "Kötü ruhlardan ve hastalıklardan kurtulan bazı kadınlar, içinden yedi cin çıkmış olan Mecdelli Meryem, Hirodes'in kâhyası

Kuza'nın karısı Yohanna, Suzanna ve daha birçokları İsa'yla birlikte dolaşıyordu. Bunlar, kendi olanaklarıyla İsa'ya ve öğrencilerine yardım ediyorlardı." (Luka, 8, 2-3) İsa'nın onlarla olan ilişkisini zamanın gözlemcileri çok iyi algılayamamışlardır. "Ferisiler'den biri İsa'yı yemeğe çağırdı. O da Ferisi'nin evine gidip sofraya oturdu. O sırada, kentte günahkâr olarak tanınan bir kadın, İsa'nın, Ferisi'nin evinde yemek yediğini öğrenince kaymaktaşından bir kap içinde güzel kokulu yağ getirdi. İsa'nın arkasında, ayaklarının dibinde durup ağlayarak, gözyaşlarıyla O'nun ayaklarını ıslatmaya başladı. Saçlarıyla ayaklarını sildi, öptü ve yağı üzerlerine sürdü. İsa'yı evine çağırmış olan Ferisi bunu görünce kendi kendine, 'Bu adam peygamber olsaydı, kendisine dokunan bu kadının kim ve ne tür bir kadın olduğunu, günahkâr biri olduğunu anlardı," dedi. (Luka, 7, 36-39) İsa daha da ileri gitti ve dinleyen herkesi sinirlendirdi: "Vergi görevlileri ve fahişeler Tanrı'nın egemenliğinde sizden önce gelir." (Matta, 21, 31)

İsa evlenmiş midir? Kendi sözlerine göre, evlilik doğal ve asil bir durumdur: "İnsan babayı ve anneyi bırakıp karısına bağlanacak, ikisi bir tek beden olacak." (Matta, 19, 5) İsa'nın evli olmadığına neredeyse eminiz. Ne Eski Ahit, ne de ilk üç yüzyıl yazılmış olan hiçbir metin, kinaye ile bile, bir eşin ya da çocukların varlığından bahsetmiyor. İlk Hıristiyan jenerasyonlarında bu soru hep sorulmuştur. Eğer İsa evli olsaydı ve bir aile kurmuş olsaydı, takipçilerine bahsetmemek için bir nedeni yoktu. Gerçekten de Yahudi kültürü evlilik konusunda ısrarcıydı. Tüm haham, rahip ve kanun adamları evlilerdi. Peter başta olmak üzere elçilerinin çoğu evliydi ve ruhani misyonu ile mükemmel bir şekilde uyumlu olan bu yaşam biçimini saklamasının bir anlamı yoktu. Gerçek aslında hiç karmaşık değildi. İnciller'de bahsedildiği gibi; İsa, peygamberlerin ve Essene'nin yolunu tercih etmiştir. Bu ra-

dikal grup, Ölü Deniz'de yakın zamanda keşfedilen el yazmalarında da onaylandığı gibi, Tanrı'nın krallığına erişmek için, bekarlığı savunmaktadır. İsa aile kurmamış olsa da, bir kadınla ten teması da mı yaşamadı? Dört kanonik İncil'de bu konu hakkında tek bir kelime bile edilmemiştir. Ama 1945'te Nag Hammadi'nin Mısır'da keşfettiği apokrif metinlerden birinde İsa'ya eşlik eden Magdalalı Meryem'in adı geçer: "Üçü her zaman Tanrı ile yürürlerdi. Annesi Meryem, onun kız kardeşi ve İsa'ya eşlik eden kişi olarak adı geçen Magdalalı Meryem," diye cevap verdi. (Filip İncili, 59) Birkaç sayfa sonrasında ise: "Efendimiz Meryem'i diğer tüm müritlerden daha çok severdi. Onu sık sık kucaklardı ve onu ağzından öperdi. Ona 'Neden Meryem'i bizden daha çok seviyorsun?' diye sorduklarında, Kurtarıcı 'Sizi onun kadar sevmemem mümkün mü?' diye cevap verdi." (Filip İncili, 63) Bu ikinci metin Dan Brown'ın *Da Vinci'nin Şifresi* kitabında da yer alır. Ona göre bu İsa ve Magdalalı Meryem arasındaki ilişkinin bir kanıtıdır. Bu yorum göz ardı edilemez. Ancak Magdalalı Meryem'i, düzinelerce kanonik ve apokrifal metin arasında, İsa'nın yoldaşı olarak tanıtan tek incil, Filip'tir.

Tarihsel gerçeğe uygun olduğunu düşünemeyiz. *Da Vinci'nin Şifresi*'ne göre, kilise bu sırrı açığa çıkarmayan İncilleri korumuştur. Elbette neden diğer apokritif İncillerin kilise tarafından tanınmadığını da sorgulayabiliriz. Öte yandan, en önemlisi, Filip İncili başka yorumları da savunur. Bu metin, Kanonik İncillerin tersine, İsa'nın hayatını anlatmaz, ama bazılarının İsa'ya "Efendi" ismini atfeden cümle antolojileri gibidir. Yazar'ın ya da yazarların niyeti Mesih'in sözleri, hareketleri ve olaylarını anlatmak değil, ezoterik bir öğretiyi aktarmaktır. Nag Hammadi uzmanları, yıpranmış insan ruhu ve Tanrı arasında birlikteliğin gerçek bir anlaşması olan bu metnin gnostik karakterini göstermiştir. Bu mistik anlaşma

"nefes" ile gerçekleşir. Filip İncili'nden birçok pasajda "sarılmalar" ve "öpücükler" geçer. Ortodoks teolog ve filozof Jean-Yves Leloup'un da üzerinde durduğu gibi, İsa ve Magdalalı Meryem arasındaki öpücüğe sadece gnostik metinlerde değil, Yahudi tasavvufunda da rastlanır. "Öpücük" kelimesi, İbranice'de (nashak) "nefes almak" anlamına gelir. Yahudi tasavvufu ilahi nefesin bir öpücük imgesi ile aktarılmasından kaçınır. Bu öpücük bağlamında sır "oda"ya aktarılır. Filip İncillerindeki ortak tema, İsa'nın müridlerine "oda"ya girebilmeleri için nefes aktarmasıdır. "İnsanın döllenmesi bir öpücükle başlar ve o öpücüktür ki bizi doğurur. Bu yüzden birbirimizi kucaklıyoruz ve ortak sevgiyi doğuruyoruz." (Filip İncili, 59) Magdalalı Meryem sembolik ve mistik bağlamda, Mesih'in mükemmel bir müridi, takipçisidir. Bu yüzden diğer müridler onu kıskanmışlardır ve İsa'ya onu neden daha çok sevdiğini sormuşlardır. Mükemmel bir mürid modeli olan kadın, aynı zamanda Tanrı ile bu dünyadaki ruhların birleşme imgesi gibi, kadın erkek birliğini temsil etmektedir. İsa İnciller'de de belirtildiği gibi bazı kadınlara derin bir şefkat beslemiş, aralarından biri ya da birkaçı ile ilişki yaşamış olabilir. Kimse bunu tam olarak bilemeyecektir.

4. Bölüm

MİSYONUN DOĞUŞU

Siddharta, Sokrates ve İsa takipçilerini derinden etkileyen ruhani ustalara nasıl dönüştüler? Hangi olaylar, mesajlarını ve öğretilerini halka açık yerlerde aktarmaya itti? Misyonları nasıl ortaya çıktı? Kendileri mi bu misyonları seçtiler yoksa onlara empoze mi edildi?

Buda: İçsel Uyanış

Buda'nın biyografları onun doğumu ve çocukluğu hakkında şahane anekdotlar yazmaya meraklı olmasına rağmen genç yaşta yaşanan içsel arayıştan bahsetmemişlerdir. Genç Prens Siddharta, sarayında dünyevi tüm zevkleri tatmıştır. Ama bunlar bir gün son bulur. Ve içini bir sıkıntı kaplar. Bir gün, sadık arabacısından saray sınırları dışında bulunan kraliyet bahçesine gitmek için atını arabaya bağlamasını ister. Arabacı, Brahmanlar, kral ve astrologların uyarıları doğrultusunda, Buda'nın hayatını değiştirecek olan dört vizyondan korumak için verdiği emirlere rağmen bu talebi gerçekleştirir. Devalar, yani metinler, ilk işareti o zaman gördüğünü söyler: Siddharta sarayında sadece sağlıklı ve genç insanları görmüştür, yolda kırışmış, dişsiz, beyaz saçlı ve bastonlu bir adam görür.

Şoke olmuş bir halde arabacısına bu adamın kim olduğunu sorar. Arabacı ise "Bu yaşlı bir adam, yaşlılığını yaşayan biri," diye cevap vermiştir. Sonra ekler: "Tüm insanlar, kim olursa olsun, yaşlanır; gençlik sadece kısa bir zaman dilimidir. Sonra vücut tükenir." Dört ay sonra Prens ikinci kez bahçelere gitmeye karar verir. Çok zayıf, çelimsiz, vücudu sivilceler ile kaplı, ailesi tarafından sokağa atılmış bir adam görür. Arabacısı onu bir kez daha aydınlatır: "Bu bir hasta. Başka hastalıklar da var!" Prens hemen, "Ya ben? Ben de hasta olacak mıyım?" diye sorar. "Hastalık bir insan için kaçınılmazdır. Eninde sonunda seni bulur," diye cevaplar arabacı. Siddharta o anda zevklerin kısa ömürlü olduklarını anlar. Dört ay daha geçer, Siddharta bahçeye gene gider ve bir cenaze korteji ile karşılaşır. "Bu insanlar," der arabacı, "giden bu adamı bir daha göremeyecekleri için ağlıyorlar." Prens korkarak, "Ben de bir gün ölecek miyim?" diye sorar. Arabacı ise "Evrendeki her canlı bir gün ölümle karşılaşacak," diye cevaplar. Bu üçüncü işaretin akabinde Prens kendine ölümden kaçmanın bir yolunu bulacağına söz verir. Dört ay sonra Siddharta bir kez daha dışarı çıkar ve dört işaretin sonuncusunu görür: Sadaka kasesini elinde tutan, sakin ifadeli, derin bir meditasyondaki rahip. O zaman anlar ki zengin hayat şartları onu ne hastalıktan, ne yaşlılıktan ne de ölümden koruyamaz. Kendini özgürleştirebileceğine inandığı gerçeğin arayışı için her şeyi bırakıp gitmelidir.

Gelenek güçlü detaylar ile bu gidişi anlatır. Bu kesin kararı aldığı gece, oğluna bile veda etmeden atına atlar ve saraydan kaçar. Yeterince uzaklaştığında arabacısına durmasını söyler. Ona mantosunu ve tüm eşyalarını verir, saçını kazıtır. Hayatının ikinci safhasına geçer! Vazgeçiş. Ormanda Prens bir dilenci olur ve Gautama adını alır. Bu isim "Övgülere layık saygın bilgelik" anlamına gelir. En meşhur yogiler arasında

yer alan Alara ve Udaka'ya katılır. Çok hızlı bir şekilde konsantre olmayı öğrenir, ancak yogi uygulamalarının varlığın döngüsü olan Samsara'dan kurtulmak için yeterli olmadığını kavrar. Gautama arayışı devam eder, beş çile arasındaki en katı olanıdır. Vazgeçenler, içselleşmeyi savunarak, özgürleşmenin tek yolu olarak gördükleri öz fedakarlık uygulamalarını benimseterek, fedakarlığın sosyal mantığını başka yöne çekiyorlardı. Aralarından bazıları şüphesiz zamanın okullarına gittiler ama tarihi kayıtlarda yok: Hiçbir metinde, hiçbir dikili taşta yeniden doğuş döngüsünde ruhlarını azat etmek isteyen bu kişilerin isimleri yazmamaktadır (döngüyü temsil eden "çark", fazla keskin hatlarla imgelenmese de, eski bir İndus şamanizmi inancından gelir, insanlığın ilk geleneklerinde görülür).

Gautama'ya geri dönelim. Yeni arkadaşları ile beş yıl geçirir. Çektiği acılar yüzünden ölümle burun buruna gelir. Metinlere göre çok zayıf düşer ve meditasyon yapamaz hale gelir. Boşluğu bulduğu bu uç yoldan vazgeçmeye karar verir. Yeniden normal bir şeklide beslenmeye başlar. Bu yüzden de sofuların grubundan atılır.

Gautama Yol'a yalnız devam eder, bir kez daha. Bir köye kadar yürür, Uruvilva'nın küçük bir köyüne kadar, günümüzün Bodhgaya'sı, oraya yerleşir, bir incir ağacının altında (Ficus Religiosa olarak da bilinir) bağdaş kurar ve Gerçeği bulanan kadar kıpırdamamayı diler. Kanonik metinler ölüm tanrısı Mara'nın onu bu hedefinden saptırmak için her türlü çabayı gösterdiğini söyler. Şeytan ordusu ile onu korkutmayı denemiş, sonra olağanüstü güzellikteki kadınlar ile cezbetmeye çalışmıştır. Ama boşuna. Bir gece Siddharta aydınlanır: Hayatın gizemini ve Samsara'dan, yeniden doğuşun şeytani çarkından kurtulmak için insanlara yardım etmenin yolunu bulmuştur. Bu aydınlanmanın akabinde Siddharta Gautema

artık "Buda"dır. Kendinden önce gelen "Uyanık" insanlar ardlarında çok az öğreti bırakmışlardır. Bu öğretilere "Altı bilgi" adı verilir: Her şeyi görmek, yaratmak, duymak, bilmek, geçmişin varoluşlarını tanımak ve son olarak Samsara'dan çıkmayı sağlayan bilgi. Aynı yerde oturarak yedi gün geçirir. Dharma öğretmeye gitmekte tereddütleri vardır. Çünkü zor bir iş olduğunu bilir. Budist anlatılar, Brahma Tanrısı'nın yalvarmalarına karşı gelemediğini ve onun önünde eğildiğini anlatır. Bu meditasyon haftasının sonunda kırk beş yıl sürecek olan vaiz kariyeri için yola çıkar.

İsa: Tanrı'nın Çağrısı

İsa'nın, Küdus tapınağındaki hahamlarla olan iletişimi haricinde çocukluğuna dair hemen hemen hiçbir şey bilmediğimizi zaten söylemiştim. Hıristiyan olan ve olmayan kaynaklar sadece Tiberius Ceasar döneminde Pontius Pilatus'un Yahuda valisi olduğu dönemi İsa'nın halk elçisi olduğu zamanı kapsar.

İsa'nın vaizlik misyonu otuz yıl içinde yavaşça mı olgunlaştı? Acaba o da müridlerine kasabalarda vaaz verip, Yahudiliğe inanan Filistin'de, çölde mi topluyor? Esseni topluluklarına katılmış mıydı? 1947'de Kudüs dolaylarında mağaralarda bulunan Kumran el yazmalarında İsa hakkında tek bir imaya bile rastlanmamıştır. 70 yılında grubun faaliyetlerinin bittiğini göz önüne alırsak birinci yüzyıldan beri orada bulunduklarını söyleyebiliriz. Bu sorulara ikna edici cevaplar verebilmemiz için elimizde hiçbir done yok.

İsa, hizmetine başladığı zaman, "otuz yaşlarında" idi. (Luka, 3, 23) Ürdün kıyılarında kuzeni Jean-Baptiste'i Bethany'de bulur. Jean-Baptiste, dini ve politik konularda yol

gösteren peygamberlerden biriydi (Celile Tetrach'ı Herod, Antipas tarafından yasanın ihlal edilmesini eleştirir). Mesih'in çok yakında geleceğini duyurur, halktan kıyamet günü için tövbe etmelerini ister ve onları su ile vaftiz eder. Herod tarafından durdurulup öldürüldüğünü anlatır Flavius Josephus: "Yahudileri erdemli ve birbirlerine karşı dürüst olmaya davet eder, Tanrı'ya yöneltse de Herod onu öldürün (...) Herod bu adamın her dediğini yapmaya hazır kalabalıktan ve herhangi bir ayaklanma çıkmasından korkar. Bir problem yaşanmadan önce onu ele geçirmek ister."

İsa, Jean-Baptise'i Ürdün'de vaftiz etti. Markos, Matta ve Luka İncilleri İsa'nın sudan çıktığı anda göklerin yırtıldığını söyler: Kutsal Ruh bir güvercin suretinde yeryüzüne iner ve ona "ilahi bir sesle" şöyle der: "Sen benim oğlumsun." (Luka, 3, 21-22) "Ben de gördüm ve 'Tanrı'nın Oğlu budur,' diye tanıklık ettim," (Yuhanna, 1, 34) der. Üç sinoptik İncil'e göre, vaftizini çölde kırk günlük bir geri çekilme izler, Buda gibi o da kendini misyonundan uzaklaştırmaya çalışan Şeytan ile savaşır. İsa, Ruh'un gücüyle donanmış olarak Celile'ye döner. Haber bütün bölgeye yayılır. Oranın havralarında öğretir, herkes tarafından övülür. (Luka, 4, 14-15) Yuhanna'ya göre, ilk iki takipçisi, Simon, Peter ve erkek kardeşi Andrew, İsa'nın sözlerini duyarlar ve onu ustaları olarak benimseyerek onu takip etmeye karar verirler. Diğer müritler de küçük gruba hemen katılırlar: Peter, Andrew'un kardeşi, daha sonra Filip ve Nathanael, sonra da On İkiler (İsrail'in on iki kabilesi ile sembolik ilişkide olan sayı). Akabinde çember genişler ve birçok kadın da katılır. İsa'nın vaiz kariyeri artık başlamıştır. Celile köylerini gezerken şeytan çıkartıyor, insanları şifalandırıyor ve mucizeler yaratıyordu. Yeni Ahit'e göre bunlar aktivitelerinin baş unsurlarıydı.

Delphi Kehaneti ve Sokrates'in Daimoniası

Sokrates kendinden yaşça büyük Anaxagoras'u tanıyor muydu? Clazomenae'de doğmuş, Atina'ya felsefeyi getiren kişi olarak ün salmıştır. Bir efsaneye göre Sokrates Anaxagoras'ın öğrencileri arasındadır, "Biz" teorisini çalışır, neredeyse mekanik olan evrenin düzenleyicisi bedensel zekâyı çalışır. Bu teori ona ateizm yüzünden ölüme mahkûm edilmesine sebep olacaktır: Anaxagoras Atina'dan kaçar ve felsefenin beşiği olan Milet'e gelir. Birbirleriyle zaman geçiren düşünürlerin çevresinde iki adamın karşılaşması olasıdır. Platon'un Fenomeni ve Aristophanes'in Bulutları'nda da bahsi geçtiği üzere bugün presokratik olarak adlandırılan, felsefecilerin düşüncelerinin ana bölümünü oluşturan fizik spekülasyonlarına ilgi duyduğu ileri sürülmektedir. Halbuki Sokrates kendine yönelttiği sorular için bir açıklama bulmakta gecikmez: "Elde ettiğim itibar, içimdeki herhangi bir bilgelikten gelmektedir. Peki ya bu bilgelik nedir? Belki de bu insansı saf bir bilgeliktir," der Platon Savunma'da. Refleksi süreç onun her zaman görevinin bir parçası olmuştur. Zaten, ilk refakatçileri ile kıyaslandığında bazı arkadaşları öğrencileri gibi yaşıyorlardı, Mezopotamya'dan İndus'un en uzak topraklarına kadar gidip geziyorlardı. Sokrates ise henüz gezgin vaiz kariyerine başlamamıştı. Kariyeri M.Ö. 420 civarında tuhaf bir olayla başlar. Bu olay Platon'un Savunma kitabında yer alır. Sokrates elli yaşındadır. Çocukluk arkadaşlarından bir olan Cheplon, Yunanistan'ın en ünlüsü, Rahibe Pythia'nın kendisi hakkındaki kehanetlerini dinlemek için Delphi'ye gider. Pythia ona "Tüm insanların içinde en akıllısı Sokrates'tir," der. Şüpheye düşen Sokrates Atina'nın en bilgesi olarak tanınan, adı bilinmeyen bir politikacının yanına gider. Üzgündür: "Kendim mantık yürüteceğim: Ben bu adamdan daha akıllıyım, daha bilgeyim.

Ne ben ne de o, ikimiz de mükemmel bir şey bilmiyoruz. Onun benden tek farkı hiçbir şey bilmese de, bilmeye inanması. Ben ise bir şey bilmiyorsam bilmeye artık inanmam." Daha sonra şairlere, sanatçılara yani ünlü olarak bilinen herkese danışır. Ve şu sonuca varır: "Bilge adam yoktur." O andan itibaren Sokrates Pythia'nın kehanetinde ilahi bir misyonun işaretini görür: Öğretmek için cesaretlendirme. Apollon tapınağının üzerinde yazan yazıyı benimser: "Kendini tanı!" Sokrates birçok kez iç sesin, bir şeytanın, insanın kendi şeytanının varlığı hakkında ısrarcı davranmıştır. Phaedrus'un aşkla ilgili uzun bir diyalog içerisinde onunla etkileşime girmesi için yollarının kesişmesine yardımcı olan bu sestir. Sokrates'in şaşırtıcı bir sadeliği vardır: "Ne zaman köprünün diğer tarafına geçmek istesem içimden gelen ilahi bir sinyal aksiyona geçeceğim an beni durdurur. Bir kefarete zorlanmadan önce sanki Tanrı katında bir hata yapmışım gibi beni uyaran ve koruyan bir ses," der refakatçisine. (Phaedrus, 242) Bu takipçiler onun hakkında çok fazla bir şey bilmiyorlardı: "O sadece ne yapılması ve neyden kaçınılması gerektiğini belirten bir dâhidir," diye ölçülü bir şekilde yorum yapar Ksenophon. (Hatıra, 4,8) Sokrates bazen takipçilerini afallatan bir durumda olabiliyordu. Gözünü bile kırpmıyordu. Âdeta bir katalepsi[1] yaşamaktaydı. Bu birkaç dakika ya da saatlerce sürebiliyordu. Etrafında olan bitenden haberi olmuyordu. Bir çeşit meditasyon halinde miydi? İmtiyazlı bir ilişki içinde bulunduğu daimonia[2] ile bağlantıda mıydı? Kimse bu coşkulu durumları yorumlamaktan çekinmiyordu. Platon, Ziyafet'te bir açıklama yaptı: "Bir sabah, onu ne olduğunu bilmediğimiz bir şey için meditasyon yaparken bulduk, aradığı şeyi bulamıyor gibiydi.

1 Katalepsi: İstence bağlı kasılma durumunun geçici olarak yitirilmesi sendromu, ç.n.

2 Daimon: Yunanca'da kişileştirilmiş belli bir tanrıdan (theos) ayrı olarak insanüstü, tanrısal etkinlikleri olan, kavranılamaz bir güce verilen ad, ç.n.

Aynı duruşta düşünmeye devam etti. Çoktan öğlen olmuştu. İnsanlar onu inceliyorlardı ve Sokrates'in sabahtan beri rüya gördüğünü söylüyorlardı. Akşama doğru, askerler Sokrates'in bulunduğu yere gece boyunca aynı şekilde durmaya devam edecek mi diye görmek için kamp yataklarını getirdiler (yaz zamanıydı). Sonuçta gün doğumuna kadar aynı şekilde durmaya devam etti. Güneşi selamladıktan sonra geri çekildi." (220 c-d)

Sokrates ve daimonuyla olan ilişkisini, felsefe tarihçileri, daha sonradan onu batı rasyonalizminin babası olarak adlandıracaklardan pek hoş karşılamazlar. İlk Şaman geleneklerinde ya da tüm dinlerde ilahi bir şey hissettiklerinde, bir duruma girdiklerinde bu kendinden geçme durumu yaşanır. Ne olursa olsun, neye inanırsa inansın; ruhlara, doğaüstü güçlere, açıkça görünüyor ki Sokrates, takipçileri tarafından aklını kullanan bir filozof ve üstün güçlerle iletişimde olan bir mistik gibi algılanmıştır.

5. Bölüm

KİŞİLİK (SİMA)

Fiziksel Görüntü

Buda, Sokrates ve İsa kolayca tanınabilir kişilerdir. Onları daha kolay tanıyabilmemiz için bir çeşit temsili figürler tasarlanmıştır. Buda ve İsa'nın gerçek özellikleri olup olmadığını bilemiyoruz; bunlar öğretilerinden yola çıkarak idealize edilmiş özelliklerdir. Bu özellikler döneme ve kültüre göre değişkenlik göstermektedir. İsa, Akdeniz semitiği tipindedir ama kutsal metinlerde fiziksel görüntüsü hakkında bilgi verilmemektedir. Farklı şekillerde tasvir edilir: Bazen sarışın, bazen esmer, bazen sakallı, bazen sakin, bazen hiddetli. Aynı şey Hint Buda için de geçerlidir. Eski metinlerde fiziksel görüntüsünün tasviri yer almadığı için, yöreye göre bu tasvir değişir. Hint, Çinli, Japon, Yunan özellikleri olan budalar mevcuttur. Zayıf bir sofu olarak hiç tasvir edilmemiş olsa da, diğer geleneksel figürler gibi süslenmemiştir. Aslında Sokrates, aralarında takipçileri tarafından en iyi tarif edilen kişi olabilir. Ve bunu çok ama çok sade bir şeklide yapmışlardır: Çirkin, çok çirkin! Yunanistan gibi çirkinliğin ahlaki bir leke olarak tanımlandığı ve güzelliğin kült olarak kabul gördüğü

bir yerde yakınlarının Sokrates'in çirkinliğinden bu kadar üzerine basarak bahsetmeleri biraz şaşırtıcıdır. Kendi çağdaşı fizyonomistler onun orantısız ve kusurlu yönlerine eğilmişlerdir. M.Ö. birinci yüzyılda Cicero, kendi fikrini şöyle belirtir: "İnsanların karakterini sadece bedenleri, gözleri, yüzleri ve alınlarına bakarak okuyan fizyonomist Zophyre'in Sokrates için söylediklerini bilmiyor muyuz? Sokrates'in iç bükey bir boğazı olduğundan bir ahmak ve sersem olduğunu söylememiş miydi? Ayrıca Sokrates'in kadınlara olan ilgisinden de bahsetmişti ki, bu Alcibiades'i kahkahalarla güldürmüştü." (Kader üzerine, 5,10)

Burnu okunduğu üzere geniş ve etkileyicidir: "Alınma ama güzel olmaktan uzaktadır o, gözleri kafasından çıkar sanki, sende olmayan özellikler," der Theodore, Platon'nun Theaetetus'unda genç Atinalı'yı diğerlerinden ayırmak için. (143)

Ziyafet'de, Ksenephon, güzellik yarışına girdiği Critobole'nin önünde burnunu savunması için bırakır. "Eğer tanrılar burnumuzu koku almamız için yarattıysa, senin burun deliklerin yere bakar benimkiler ise diğer tüm güzel kokuları almaya yarar." (5, 6) Başka bir şanssız özellik ise filozofun fazlasıyla kalın dudaklarıdır: "Ağzımın eşeklerinkinden bile daha iğrenç olduğu düşünülüyor." (5, 7) Gözleri ise "kerevit" gibiydi, bu da ona daha geniş bir görme özelliği sağlıyor. Ksenephon "çıkık göbeği" hakkında da eklemeler yapar ve "tıknaz" bir portre çizer. (Şölen, 2, 19-20) Platon ustasını "boğa bakışlı" diye tanımlıyordu. (Phaidon, 117b) Ksenofon ve Platon ustalarını mitolojik hibrit şeytan Silenus, yarı insan yarı hayvan ile karşılaştırmak için bir araya gelirler.

Sokrates'in çirkinliği mükemmel iç güzelliği gizleyen bir maske değil miydi? Alcibiades, aşkından perişan olduğu sevgilisi Sokrates için "Silenus'a verilen tüm fiziksel özellikler onda da var ama eğer onun içini açarsanız sevgili konuklarım;

karşılaşacağınız cevherlere inanamayacaksınız, bir insanın güzelliği aslında en önemsiz şeydir." (Ziyafet, 216e) Sokrates de Allcibiades'e cevap vermekte gecikmez: "Sen bende kendi seviyenin de üzerinde bir güzellik keşfettin, bu hesaba göre, benimle birleşmek ve güzelliğini benimkine karşı değiştirmek istiyorsan, çıkarlarını çok iyi kolluyor görünüyorsun, çünkü güzelliğine karşın gerçekliği kazanmak yani bana altın karşılığında bakır vermek istiyorsun." (Ziyafet, 219e) Sokrates'in inanılmaz çirkin bir adam olduğu ancak bir o kadar da inanılmaz bir çekiciliğe sahip olduğu anlaşılıyor. Alcibiades Usta'nın kendisini çeken özelliğinin dış görüntüsü olmadığını ama flüt çalan satyr Marsias'ın müziğine benzeyen büyü gibi bir şeyle ona doğru çekildiğini itiraf eder: "Sokrates baştan çıkarmak için enstrüman kullanmaz, o sadece 'konuşur'. İnsanların onu dinlemesi, anlaması ve söylediklerini aktarlamaları yeterlidir." (Ziyafet, 215) Ve bu etkiyi azaltmak için: "Onu duyduğumda, kalbim koribantlardan[1] daha hızlı çarpıyordu. Sözleri göz yaşlarımdan dökülüyor ve hislerimi paylaşan büyük bir dinleyici kitlesi görüyordum. Perikles ve diğer büyük konuşmacıları dinlerken onları da anlamlı bulmuştum ama bende benzer duyguları yaratmamışlardı. Ruhum rahatsız değildi, köleliğe karşı öfkeliydi. Marsyas'ı dinlerken hayat bana tahammül edilemez geldi." (Ziyafet, 215e, 216a) Buda'nın ve İsa'nın da takipçilerinin kendilerini dinlerken benzer duyguları paylaşmaları olasıdır. Sokrates'in çirkinliğinin ayrıntılı tasvirleri dışında Buda'nın fiziksel görüntüsü açıkça eksiktir. Siddharta'dan, Sutta Nipata, ilk Pali kanonunun metni "İnanılmaz güzellikte bir adam, ordusu ve bir grup fili yönetiyordu," diyerek hakkında az da olsa açıklama yapar. Gençliğinde uzun saçlıdır ta ki arayışı için saraydan ayrılmaya karar verip saçlarını kazıyana kadar. Metinler altı sene boyunca Uruvela

1 Koribant: Bir çeşit dans grubu, ç.n.

ormanında tanıştığı beş çileci ile zor şartlarda yaşadığını ve sağlığını tehdit edecek kadar zayıfladığı üzerinde durur. Öyle zayıflamıştır ki, bir deri bir kemik kalmış, cildi kurumuş ve kırışmıştır. Kafası güneşte kurutulmuş kabak gibi olmuştur. Ama bu ekstrem uygulamaları bıraktıktan sonra yeniden canlanır ve heybetli görüntüsüne geri döner. Ancak, uyanışı izleyen dönemde, Siddharta Gautama'nın bundan böyle bir prototip olacağı dönemde, kendinden önce gelen budaların karakteristik özelliklerini taşır. Biyograflar onun temizliği konusunda oybirliği ile karara varırlar: Dışarıdan her geldiğinde ayaklarını yıkıyor muydu? Vücudunun kalanını düzenli olarak yıkıyor muydu? Kestirmeden önce odasını narin bir lotus kokusu ile parfümlendirir. Ama onun fiziksel özelliklerine dair hiçbir referansımız yok, boyu, burnunun şekli, gözlerinin formu... Ten renginin "dore" olduğu söyleniyor, çünkü bu renk Buda'ya ait olan otuz iki karakteristik özelliğe dahildir. Düz ayaklar, çıkıntılı topuklar, uzun el ve ayak parmakları, uzun bir dil ve dört köpek dişin parladığı çok düzgün kırk dişli çene, güzel kahverengi gözler, geniş ve şişmiş göğsü, mükemmel silindirik baldırlar, çok hoş bir ses. Bu kült bir kişilik mi yoksa karakterin kutsallaştırılması mıdır? Aslında bu adam yalnızca bir birey gibi sunulamaz ancak insanüstü bir prototip olarak Mahayana Okulu tarafından kutsanır.

Aynı fiziksel tasvir sıkıntısı İsa'nın hayatına şahitlik yapanlarda da vardır. Evanjelistlerin İsa'nın görünüşü hakkında yaptıkları tek gönderme: "Büyüyor ve güçleniyordu." (Luka, 2, 40). Ve "Bilgide ve boyda büyüyor, Tanrı ve insanlar önünde iyilik buluyordu," olmuştur. (Luka, 2, 52) Yetişkinliği hakkında hiçbir yerde güzel, çirkin, büyük veya küçük, sakallı ya da sakalsız gibi tasvirler yer almıyor. Öte yandan, Eski Ahit'in kehanetleri ile Mesih'in gelişini duyurmaya çalışacak olan Kilise Pederleri, Eski Ahit'i ilham olarak alıp İsa'yı

tasvir etmekte tereddüt etmeyecektir. Jean'ın ilk mektubunu yorumlarken, Aziz Augustine iki çelişkili pasajla karşılaşır: Biri İsa'ya atfedilen "İnsanoğlunun en güzeli" (Mezmur, 45, 3), ikincisi ise "Acı çeken hizmetkâr." "Bu ise bir fidan gibi, kurak yerdeki kök gibi büyüdü. Bakılacak biçimden, güzellikten yoksundu. Gönlümüzü çeken bir görünüşü de yoktu. İnsanlarca hor görüldü, Yapayalnız bırakıldı. Acılar adamıydı, hastalığı yakından tanıdı. İnsanların yüz çevirdiği biri gibi hor görüldü, Ona değer vermedik." (Yaşeya, 53, 2-3)

Karakter Özellikleri

Sokrates'in göze çarpan karakteristik özellikler nelerdi? Gelenek, öz kontrol ve kızgınlıktan doğan bir şiddet getiriyor. Taranto'nun filozofu Aristoksenos, Aristoteles'un öğrencisi ve Spintharos'un oğlu, Sokrates ile bir yakınlık kurmuştu. Aristoksenos, Sokrates ve Platon'un hayatlarını anlatan dört yüzü aşkın metin yazmıştır ama çalışmalarının neredeyse tamamı maalesef kaybolmuştur. Üçüncü yüzyıldaki yazılarına dayanarak, filozofların tarihinde, Porphyre de Tyr ustası ile ilgili şunları söyleyecekti: "Kimse onun kadar ikna edici değildi. Sadece öfkeli olduğunda fizyonomisi dikkat çekiyordu. Öfkelendiğinde, çirkinliği dehşete düşürüyordu ve söylediği hiçbir kelime, kaçındığı hiçbir hareket böylesine korkutucu olamazdı." Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*'nde, Sokrates ile tartışmalarını "dükkânlarda ve kamuya açık meydanlarda" yaptığını belirtir ve Demetrius isimli bir adamdan alıntı yapar: "Araştırmaları sırasında çoğu zaman, ateşli bir şekilde konuşur, yumruklarını ileri doğru fırlatarak, ya da saçlarını çekerek, kendisine gülenlerle ilgilenmeden onlara sakince katlanıyordu. Bir gün, kızmadan

bir tekme atar ve herkes bu harekete çok şaşırır, "bana vuran eşek olsaydı, dava eder miydim?" der Diogenes Laertios umursamaz bir şekilde. Sokrates'in soğuk bir tavırla cevap verdiğini söyler: "Ama hayır, söyledikleri beni ilgilendirmez." Platon'un metinleri Sokrates'in ironisinin diğerlerini kızdırmaya yetecek seviyede olduğunu belirtir: Bu ince zekâsı bir gün onun ölüme mahkûm ettirecektir. Platon Euthyphron'da (Dindarlık Üzerine), Sokrates'in ölümünden hemen sonra yazılan ilk diyaloglarda, bireyi hatta bir tanrıyı sinirlendirebilecek sebepleri sıralamıştır: "Tartıştığımız konularda, bir karar verememekten, nefret ve öfkeye mi yenileceğiz? Acaba bu adil ve haksız, güzel ve çirkin, iyilik ve kötülük üzerine değil mi? Acaba kin duyduğumuzda, sen, ben ve tüm insanoğlu, anlaşamadığımız konularda, yeterli karar kriterine başvuramıyor muyuz?" diye sorar kendi tanrılarına.

Sokrates'i kızdıran kin ya da nefret değildi. Korkunun onun üzerinde bir etkisi yoktu: Baldıran otunu yutmak üzereyken, ki arkadaşları o sırada göz yaşlarını tutamıyorlardı, Sokrates onlara gülümser ve "Dostlar, neden ağlıyorsunuz? Yaşam yolculuğunu izleyen tanrılara dua edelim," der. Gerçekten cesurdur. Savaş sırasında diğer askerler kaçışırken o genç Alcibiades'e yardım eder. Alcibiades ise; "Benim hayatımı kurtardı. Beni yaralı gördü, beni asla bırakmadı ve beni korudu, benim ve silahlarımın düşman eline düşmemizi engelledi." (Ziyafet, 220e) Aslında, sadece cahillik ve aptallık Sokrates'in kabuğunu kırmasına ve soğukkanlılığını kaybetmesine sebep oluyor. Phedre ile birlikte "aptalca konuşmalar" fikrini bulur. Platon'un Ziyafet'inde, kendi yolunda birbiri ardına gelen aşkın söylemlerini tasfiye eder ve rahatsızlığını gizlemez.

Budist metinler, Buda'nın fiziksel görüntüsü hakkında verdikleri doneler kadar karakter özellikleri hakkında bilgi

verir: Barışa eriştiğinde ve tutkularını aştığında, Budizmin aydınlanma tanımına göre, artık koşuşturmalarına ya da yaşam acılarından acı çekilmesine izin verilmez. Bu nedenle, uyanıştan önceki hiçbir zevkini ya da öfkesini bilemeyiz: Babasının sarayında gönülsüzce tattığı duygularını, mutluluklarını, acılarını, oğluna bağlılığını, arayışının ilk yıllarında yaşadığı hayal kırıklığını. Sadece vazgeçen rahiplere söyledikleri bilinir: "Sizin yanınızda yaşadığım deneyimler beni hayal kırıklığına uğrattı." Bu hakkında bilinen tek hislerine dair açıklamadır. Vaiz kariyerine başladığında ise, Budist kanon ve biyograflar Buda'yı, kendini mükemmel bir şekilde kontrol eden, her koşulda sakin, hiçbir tercih, arzu, dilek, nefret, bağlılık, duygu ifade etmeyen bir birey olarak tanımlamışlardır. Bu vurdumduymazlığa karşın, Buda'nın statüsü sık sık sorgulanır: Bir insan mı yoksa bir deva mı? Cevabı nettir. O "aydınlanmış bir insandır" ve doğduğu dünya bile ona artık dokunamaz. (Anguttara Nikaya, 4, 36) Metinler içerisinde, suda doğmuş olan, suda büyümüş ama artık ona değmeyen kırmızı bir lotus çiçeğine benzetir kendini. O da aynı şeklide bu dünyada doğmuş, büyümüş ve ona değmemektedir. Çünkü artık Bilgi'ye ulaşmıştır. Tüm bağlarını ve zincirlerini kırmıştır. O "Tathagata"dır, giden adam. Benares'in çok da uzağında olamayan Sarnah'ta, geyikler parkında, ilk vaazını verirken doktrinini özetleyen "dört asil gerçeği" açıklamıştır, kitabın ikinci kısmında bunu daha ayrıntılı bir şekilde göreceksiniz, psikolojik ve felsefi tüm nüanslarında acı çektiklerini gösteren Dhukka sözcüğünün etrafında inşa edilen dört kelimede. Hayat Dhukka'dır: Dhukka'nın özü susuzluktur, arzudur. Sekiz aşamalı asil yoldur. Talihsizlik, arzular, tutkular, bu nedenle artık duygusal şiddet kaynağı olmayan dış unsurlar olarak görülmelidir. Yalnızca "Orta Yol" barışa götürür. Aslında, Buda'nın herhangi bir şekilde ağladığını ya da

güldüğünü bilmiyoruz, onun zevkleri ya da hainliği hakkında hiçbir şey bilgimiz yok, onun sevincini ya da sabırsızlığını anlatan hiçbir anekdot yok. Buda'nın merhametli ve nazik olduğunu biliyoruz, fakat bir duyguya tepki olarak müdahale ettiğini bilmiyoruz. Buda tam bir farkındalık içinde kendini gözlemlemekte ve her şeyin geçici doğasında ısrar etmektedir; bu, kesinlikle her şeyden kopuşunu açıklamaktadır. Öğretilerini takip edenlere öğütler verir: Hiçbir şey ya da hiç kimse için ne nefret ne de sevgi beslemeyin. En eski Budist kanon metinlerine göre Buda tüm duygulardan sıyrılmıştır. Örneğin kuzeni olan ve sonra Buda'yı izleyerek bir keşiş olan Ananda'ya karşı bir sevgi besleyip beslemediği, ölene kadar en yakın yoldaşı olup olmadığı bilinmiyor. Metinler oğlu Rahula yedi yaşındayken onu ve babasını görmeye gittiğini yazar. Ancak bu olayda onların mutlu mu, hüzünlü mü, heyecanlı mı olduklarını bilemiyoruz. Çünkü bu duygulardan hiç bahsedilmemiştir.

İnciller'de en ikincil karakterlerin bile duygu tanımlamalarının yer aldığı, diyaloglar önemli bir yer kaplar. İnciller İsa'nın fiziksel görünüşü hakkında bir bilgi vermese de karakteri konusunda çok esneklerdir. Ona insanüstü bir imaj vermeye çalışmazlar. Aksine İsa duyarlılığı, mücadeleleri, duyguları ve hisleri olan bir insandır. Örneğin, kardeşinin ölümüne ağlayan Martha'yı gördüğünde, içini "derin bir üzüntü" kapladığını görebiliriz. Kendisi bu kadınla karşılıklı "titredi", "ağladı" ve yeniden "titredi". (Yuhanna, 32-43)

Evanjelist tarafında İsa'nın gözyaşlarının gücü hakkında konuşurken kullandığı kelime güçlü bir kelimedir: Bu kelime aynı zamanda Nil Tufanı'ndan konuşurken kullandıkları kelimeyle aynıdır! İsa'nın gözünde yaş kalmaz. Vücudundaki tüm gözyaşını akıtır. Lazarus'un kendisi için bir yabancı olmadığı söylenebilir. Akrabaları Martha'nın yanına gidip

haber vermeden önce ona "Sevdiğin kişi hasta" demişlerdir. (Yuhanna, 11, 3) İsa arkadaşı Lazarus'u severdi ve ölümü onu altüst etti. İnciller, onu "merhamet eden" ve "rahatlatan" kişi olarak tanıtırlar. Kendisini "yumuşak kalpli ve mütevazi" olarak tanımlar. (Matta, 11, 29) Günahkârlar, dışlanmışlar, kadınlar ve çocuklara karşı gösterdiği merhametli tavırlar, yalnızca ahlaki bir ilkenin uygulaması değil, derin bir duygunun tezahürüdür. Samiriyeli kadına yani "kafir"e karşı inanılmaz bir naziklik gösterir. "Sen Yahudiyken, nasıl olur da bir Samiriyeli kadından içmek için su istersin?" (Yuhanna, 4, 9)

Ama kızdığı anlar da olmuştur. Bir varisi tarafından masaya davet edildiğinde çok sinirlenmiştir ve abdest almadığı için şaşkına döner. Kendisini ağarlayan kişinin huzurunda, bir anda patlar ve sesi yükselir: "Akılsızlar! İçiniz dolandırıcılık ve kötülükle dolu iken fincan ve çanağın dışını arındırırsınız!" Ve onları lanetlemek için: "Yazıklar olsun size!" der. O sırada İsa'nın bu sözlerinden rahatsız olan misafirlerden bir hukukçu, bu tür sözlerin din temsilcilerine karşı toplu bir öfke oluşturduğunu söyler. İsa'nın cevabı ise aynı derecede "acımasızdır": "Siz hukukçular, ne yazık, yükleri olan insanları cezalandırırsınız halbuki bu yüklere tek bir parmağınızla bile dokunamazsınız!" Ve Peygamberlerin kanlarını Abel'den Zekeriya'ya dek dökenlere Tanrı'nın gazabını kehanet ederek, "Evet, sana söylüyorum, bu nesle hesap sorulacak!" Bu sözleri söyledikten sonra, Ferisi'nin masasından kalkar ve Luka İncilinde yazanlara göre "Ve onlara bu şeyleri söylerken, yazıcılar ile Ferisiler birçok şey hakkında konuşturmak için kendisini şiddetle sıkıştırmaya başladılar; kendisini suçlamak, ağzından bir şey kapmak için fırsat kollayıp O'nu pusuda bekliyorlardı." (Luka, 11, 37-53)

İsa takipçilerine bir eve girerken "Bu eve barış gelsin" demeleri gerektiğini söyler. Ama elçilerini kabul etmeyenlere dikkat

çeker! Onlara öfkelenir. "Şehrinizden bize yapışan tozu bile size karşı silkiyoruz; yine de şunu bilin ki, Tanrı'nın Krallığı size yaklaştı. Ve size derim ki o günde, o şehir için olacağından çok, Sodom için dayanılabilir bir durum olacaktır. Vay sana, ey Horazin! Vay sana, ey Beytsayda! Çünkü sizde yapılan kudretli işler, eğer Sur ve Sayda'da yapılmış olsaydı, onlar çoktan çul içinde ve külde oturarak tövbe ederlerdi. Ama yargıda sizin için olacağından çok, Sur ve Sayda için dayanılabilir bir durum olacaktır. Ve sen, ey Kefernahum, göğe kadar yükseltilmiş olan! Sen ölüler diyarına indirileceksin." (Luka, 10, 11-15) İsa Şabat günü birini iyileştirmesi için ona doğru yaklaşan sinagog müminlerine de öfkelenir. "Şabat günü iyilik yapmak mı, yoksa kötülük yapmak mı yasaldır? Hayat kurtarmak mı, yoksa öldürmek mi?" Onlar ise sustular. Ve etrafa, onlara öfkeyle bakıp onların yüreklerinin katılığından kederlenerek, adama, 'Elini uzat!' dedi. O da uzattı ve eli diğeri gibi sağlam oldu." (Markos, 3, 5) Özellikle de Tapınak'ta tacirlere fiziksel olarak saldırır: Ve iplerden bir kamçı yapıp hepsini, hem koyunları hem de sığırları tapınaktan dışarı kovdu; para değiştirenlerin de paralarını döktü ve masalarını devirdi." (Yuhanna, 2, 15)

Nasıl Sokrates kızıp bilgisizliğin ve bilginin reddini protesto ediyorsa, İsa'nın kızgınlığı da din adamlarının gücü, ikiyüzlülüğü, din istismarı yüzündendir. Ama ikisi de onları harekete geçiren tutkuyla bu öfkelerini ifade ediyorlar: Filozof için gerçeğin rasyonel arayışı, peygamber için Tanrı'ya ibadet edilen gerçek. Öfkeleri zayıflıklarından değil, içten gelen bir gücün ifadesi.

İsa'nın derin duyarlılığı, Filip ve Andrew'a hissettiği tutkuyu itiraf ettiğinde ve Tanrı'ya acı çığlıkları attığında ortaya çıkıyor: "Baba, kurtar beni bu saatten!" (Yuhanna, 12, 27) İsa on iki havarisine içlerinden birinin onu teslim edeceğini söylerken derinden rahatsız olur:

"Doğrusu, size derim ki, sizden biri beni ele verecek." (Yuhanna, 13, 21) Tutuklanmadan hemen önce Zeytin Dağı'nda İsa iç huzuru için dua eder ama eğer hikâye doğruysa boşunadır: "Ve gökten O'na bir melek görünüp O'nu güçlendirdi. Ve şiddetli ıstırap içinde bulunarak, daha çok hararetle dua etti; ve O'nun teri yer üzerine düşen büyük kan damlaları gibiydi." Ama İnciller aynı zamanda kalbine yayılan yoğun sevinçten de bahseder: O saatte İsa Kutsal Ruh'a sevinerek şöyle dedi: "Ey Baba, göğün ve yerin Rabbi; sana şükrederim ki, bu şeyleri bilgelerden ve akıllılardan gizleyip onları bebeklere açıkladın." (Luka, 10, 21)

Ben her zaman İsa ve Buda'nın bu duyarlılıklarına hayran olmuşumdur. Budist gelenek her zaman Siddhartha için yalnızca bir erkek olduğunun teyidinde bulunurken, onun saf, insanüstü ve neredeyse insanötesi olduğuna dair bir imaj çizmiştir. Bunun tersine, Hıristiyan geleneği İsa'yı doğaüstü bir varlık haline getirirken, İnciller onun derin duygulara sahip kimi zaman gözyaşı döken, mutluluğu, öfkeyi merhameti ve sevinci yaşayan bir insan olduğunu gösterir. Paradoksa bakın!

6. Bölüm

HAREKETLİ BİR HAYAT

Sokrates'in, İsa'nın ve Buda'nın yaşam biçimleri arasında güçlü benzerlikler var. Hepsi de çok büyük insanlardı ve üçü de övgülerden ve zenginlikten kaçtı. Rahatlık ve istikrar için hareket halinde ve bağımsız olmayı tercih ettiler. Bir evin sevecenliği yerine pürüzlü yolları tercih ettiler. Sokrates kayda değer bir yol gösterici olmuş, kentinin resmi yerlerinde oturmuş, her şeyi sakınmadan öğretmiştir: Atina'nın yoksul, kötü görünen sokaklarında yürümeyi tercih etmiştir. Buda ve İsa, onlar ise bunu birkaç adım öteye çekerek sabit ikametgâhları olmadan yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ve bu aşırı bağımsızlıkları, bu hiç bağ kurmama durumları, onlara özgürlüklerini kazandırmıştır.

Yorulmayan Yürüyenler

Siddharta'nın, Nepal'deki Kosala Krallığı'ndan, Ganj'ın geniş düzlüğünden, küçük komşu krallıkları geçerek ulaşılan şimdiki Hindistan'ın kuzeyindeki Magadha'ya kadar olan alanı yürüdüğünü düşünürsek hiç şüphe yok ki aralarında en dayanıklı olandı. Buda'nın tersine Sokrates Atina sınırlarından dışarı çıkmamış, İsa ise Celile'deki komşu köyleri,

kasabaları dolaşmış ve Kudüs'e çıkmıştır. Buda'nın yürüyüşü büyük ihtimalle yapılan en uzun yürüyüştür. Aydınlanmasının ardından kırk beş sene boyunca yürümeye devam etmiştir. Kanonik metinler bu misyonun ilk beş yılını anlatır ancak bazı anekdotlar akabindeki kırk sene boyunca yürümeye devam ettiğini belirtir. Son yirmi yılı hakkında çok fazla bilgi verilmemektedir. Uyanış vaazları eski Budist kanonda kaydedilmesine rağmen, onları çevreleyen koşullara ve bağlamlara daha sonraki biyografilerde yer verilmiştir.

İlk günlerinde, Buda'nın yürüyüşü kesintisizdi. Etrafı ilk takipçileri, sadık rahipler ve dindar olmayan kişiler tarafından çevrilidir. Hiçbir yerde takılı kalmaz. Onlar ile birlikte: "Ormanda, ağaçların dibinde, kayalık çıkıntıların altında, vadilerde, mağaralarda, mezarlıklarda, yüksek ormanlarda, açıkta, samanda" uyuyabildiği belirtilir Vinaya Cullavagga'da. (6,4) Topluluğun yaşamı, ustanın etrafında düzenlenecek bir ritüele göre düzenlenir: Uyanma, şafaktan önce bir meditasyon, ardından dersler, ardından köyde ya da en yakın şehirde sadaka toplama, sessizlik, gözler yerde, sonra günün tek yemeği, bir yol kenarı ya da bir ağacın altında zamanın Hindistan'daki tüm sofuların yaptığı gibi. Sangha, toplum, soruları efendiye sorarak devam eder, somut davalardan esinlenerek cevap verir, vinayayı ya da manastırdaki yaşam kurallarını yürürlüğe koyar, herkese teker teker uygulamasının detaylarını açıklar. Ancak Buda'yı bir şey yolundan alıkoyar, o da tropik iklim şartlarıdır. İki üç ay boyunca aralıksız şiddetli yağan muson yağmurları onu sene de birkaç ay yavaşlatır. İlk yağmurlardan itibaren Buda liderliğindeki grup genişlemeye başlar, tarla sahipleri ve özellikle pirinç tarlalarının sahipleri bu yürüyüşten şikâyetçi olurlar. Rajagaha Kralı Bimbisara tarafından çağırılan Buda, Vinaya Mahavagga'da yazılana göre hemen hatasını anlar. Ardından hemen toplumun işleyişini

değiştirir: Bir "kuti"nin içine takipçileri ile birlikte yerleşir. O bölgeye muson yağmurları yağdığı sırada "keşişlerin yaşadıkları yer" olacaktır: Migadavana Ormanı'nda. O tarihten itibaren senede üç ay belirli bir bölgede keşişler geri çekilir, bu manastırın ilk kurallarından kabul edilir. Diğer sofular ile temas halinde olmazlar. Muson dönemindeki konaklamadan sonra keşişler ustalarının öğretilerini yaymak için Ganj Vadisi'ne doğru yola çıkarlar. Buda onlara Dharma öğretme ayrıcalığı tanımıştır ama keşiş olmak isteyenlerin Sangha'ya[1] kendileri entegre olmaları gerekir. Buda aynı zamanda Ganj Nehri boyunca yayılan farklı toplulukları da ziyaret ediyordu. Evsiz olduğu tüm bu zaman boyunca, kurallara uyarak, uyum içinde kendinin ve yoldaşlarının tecrübesi ile ışıklar saçan öğretisini her bir insana yaymaya başladı. Bu topluluklar arasında bir birleşme yaşandığında ise, her rahibin altı yılda bir Patimokkha'yı ezberlemek için katılmak zorunda olduğu bir toplantı düzenler. Bu bir bağdır yani manastır tarafından şart koşulan kurallardandır, iki yüz yirmi yedi kural geliştirilmiş ve numaralandırılmıştır, Sutta Vibhanga'da. Hayatının sonuna kadar, Buda, "Tanrılara, insanlara, hayvanlara" Dharma verebilmek için takipçileri ile birlikte kasabalarda ve şehirlerde yürüyüşüne devam etmiştir.

Sokrates'in yürüyüşü Buda'nınkine göre daha limitlidir. O da gerçekten çok fazla yürümüştür ancak Atina'dan çıkmamıştır. Doğrusunu söylemek gerekirse, Sokrates aslında bir gezgin olmaktan çok boş boş yürüyen biridir. Sokaklarda, halka açık yerlerde yürüme ve konuşabileceği daha doğrusu konuşma yapabileceği birilerini bulma arzusundadır. Hayatının üçte birini adadığı mesleği hakkında şunları söyler: "Kiminle karşılaşırsam onunla konuşacağım, genç, yaşlı, bu-

1 Sangha: Pali dilinde ve Sanskritçe'de ortak amaç veya vizyona sahip topluluk, dernek ya da cemiyet anlamında kullanılır. Budist Keşişler Topluluğu da denir.

radan ya da yabancı, ama özellikle size Atinalılar, çünkü siz en çok bana dokunanlarsınız. Ve şunu bilin ki, bunu bana Tanrı buyurdu ve ben Tanrı'nın emrini yerine getirme gayretinden daha avantajlı bir şey olamayacağına ikna oldum. Benim işim bu, sizi ikna etmek." (Platon, *Sokrates'in Savunması* 30a) Buda ve İsa gibi Sokrates de nadiren de olsa yalnız başına çekip giderdi. Onun etrafı daha fazla takipçi ile çevriliydi, çoğunlukla düşünce ustası ve taklit edebilecekleri biri olarak gören gençler vardı. Etrafını saran bu grup hakkında suçlayıcı betimlemeler yapar: "Varlıklı ailelere ait olan, bana bağlanan birçok genç, benim insanları nasıl gördüğümü anlamaktan büyük zevk alıyorlar; beni taklit etmeye çalışıyorlar, beklediklerini bulamadıklarına şüphem yok," derdi. (*Sokrates'in Savunması*, 23c) Onu dinlerken öğreniyorlar ama tam olarak bir topluluğa karşı konuşamıyorlardı. Sokrates bu noktada ebelik misyonunu üstlendi. Alcibiades, Sokrates'in savaş sırasındaki fiziksel dayanıklılığı hakkında konuşur: "Ben at sırtında gidiyordum, o ise ayakta ve ağır silahlar taşıyordu." (*Sokrates'in Savunması* 221a) Ve şöyle devam eder: "Sokrates sadece beni değil diğerlerini de taşıyordu, sabrıyla başkalarının yorgunluklarını sırtlıyordu (...) Kimsenin dışarı çıkmaya cesaret edemediği havada ya da en azından ayağına keçe ve kuzu derisi sararak çıktığı havada o, çıplak ayakla yürür ve gelirdi, askerler de Sokrates'in onlara meydan okumak istediğini düşünüyorlardı. Böylece orduya katıldı." (Ziyafet, 220 a-b)

Ölümünden beş yıl önce, M.Ö. 404'e doğru, Sokrates'in öğretmesi ve gençlerle konuşması yasaklanır. Şehirde gezinmeyi bırakır ama sürgünü reddeder. Çünkü Sokrates şehrine gönülden bağlıdır. Şehrinin sadık oğlu olmayı isterken, eleştirilere rağmen yöneticilere karşı saygılı davranır.

İsa'nın yürüyüşü daha farklıdır. Peygamber çölden bile

geçse küçük kasabalara uğrayarak şeytan çıkartır ve şifa dağıtır. Şiddet içermeyen sevgi dolu vaazlar verir. Akdeniz ikliminde görülen makilerin bulunduğu kırsaldan geçer, üzüm, buğday, meyve ağaçları... Capharnaum veya Chorozain'i tercih eder, bugünün Tiberias'ında ya da Sepphoris'teki en önemli mezraları. Yuhanna İncilin'de, diğer üç büyük kanonik İncil'de adı geçmeyen Celile'nin sınırının dışında kalan Samaria, Cana ve Tire'den, Tiberias gölünün doğu kıyıları, bahsedilmektedir. Kırsal bölgelerde tek dikkat çeken yer: Kudüs'tür, Yahudiler'in başkenti. İsa buraya bayramlarda giderdi. Diaspora Yahudileri bu sebeple oraya akın ederlerdi. Yani Kudüs'te geniş kitlelere ulaşılıyordu. Bu kasabaların ortak özellikleri hepsinin Yahudi olmasıydı. İsa, Roma yerleşimleri ile ya da kozmopolit şehirlerle ilgilenmiyordu. Zaten muhatapları Capharnaum ya da Samaritan kadın gibi Yahudilerdi. Bilgilendirmek için sinegoglara ve beslenmek için hatrı sayılır kişilerin evlerine uğrasalar da daha küçük kitlelere ulaşmayı tercih ediyordu, köylüler, balıkçılar gibi... Göçebe hayatını ilahi bir emir gibi gördü: "Öbür kentlerde de Tanrı'nın Egemenliği'yle ilgili Müjde'yi, İncilleri, yaymam gerek," dedi. "Çünkü bunun için gönderildim." (Luka, 4, 43) Buda'nın aksine, manastırda kurallar koymaz. Bunun yerine Yahudi Ortodoksluğunda, özellikle Şabat ve ritüel saflık ile ilgili kuralları birbiriyle ilişkilendirmeye çalışır. Çarmıha gerilmeden önceki son akşam yemeği hariç bir ayin düzenlemez. Sokrates'inki gibi güzergâhları açıktır: Çağrılar, tesadüfler ve kendine yönledirilen davetlerde sürüklenir.

Sokrates kesinlikle çok fakirdi. Yalın ayak ve sefil bir şekilde giyinirdi. Hiçbir mesleği yoktu. Ama yakınları, ailesi ve evi vardı: "Ben bir meşeden ya da bir kayadan doğmadım ama bir insandan doğdum. Annem ve babam var ve de çocuklarım. Hatta onlardan üç tane var ve bir tanesi ergenlikte. Diğer ikisi

ise daha küçük." (*Sokrates'in Savunması*, 34d) Buda oğlu dahil olmak üzere kimsenin birbirinden daha farklı ayrıcalıklara sahip olmayacağı bir düzen getirmiştir. İsa'ya gelince onun aile yapısı radikaldir: "İsa, 'Annemle kardeşlerim kimdir?' diyerek konuştu. Sonra çevresinde oturanlara göz gezdirdi. 'İşte annemle kardeşlerim,' dedi." (Markos, 3, 31-34)

Zenginlikleri Küçümseme

Üç karakter arasındaki bir diğer ortak nokta: Maddiyattan sıyrılma ve parayı hor görme. Siddharta bir prens olarak doğdu ve ilk otuz yılını refah içinde geçirdi. Spiritüel görevi materyalist dünyasını yıktığında başlamıştır: Arabacısı tarafından götürüldüğü ormanda, mantosunu bile yanına almadan diğer sofular gibi elinde sadece beslenmek için topladığı sadakalar için bir kâse ve üzerinde bir elbiseyle eski ihtişamlı hayatını terk etmiştir. İlk takipçilerinden, ilk vazgeçenlerden her şeyi bırakmalarını istemiştir: Sadece üç elbise (değiştirerek kullanabilmek için), bir kemer ve bir kase. Statüleri dilenci keşişler olacaktı ve beslenmeleri halkın yardımlarına bağlıydı. Ancak Buda orman sofuları gibi maddiyatı kategorik olarak reddetmez. Muson yağmurları sırasında kalmaları için Nandiya topluluğana Migadavana'da bir kuti, bir inziva yeri inşa ettirir. Nandiya'dan sonra da birçok hami Sanghaya bağış yapmıştır: Buda'nın öğretilerinden etkilenen üç tane Kosambili bankacı üç park hediye etmişlerdir; Rajagaha'ya, Kapilavatthu'ya ve Savatthi'ye kutiler inşa edilmiştir; Bimbisara Kralı ise sayısı tüm kasabaya yetecek kadar olan Veluvana bambu ağaçlarını onlara sunmuştur. Zengin destekçiler, farklı mekânların bakımı ile ilgilenmeleri için uşaklar ve bahçıvanlar tutmuşlardır. Bu destekçilerden bir tanesi, biyograf-

lara göre, Bimbisara tarafından hediye edilmiş bambulardan yetmiş tane kuti inşa ettirir ve kralın ziyafeti için hazırlar. Ancak Buda'nın aydınlanmasını takip edenler hem yakınlarından, bağlarından kopmuştur hem de servetlerini bırakmışlardır. Örneğin Yasa'da, zengin Varasi tüccarlarından birinin oğlu bir gün Buda ile karşılaşır. Öğretilerini izlemeyi seçmiş ama rahip olmayan kişilere Buda zenginliklerinden vazgeçmelerini istemez, ama tedbirli kullanmalarını ve dünyevi gerçeklerin geçici oluşu hakkında bilinçli davranmalarını ister. Krallar, Bimbisara Kralı, prensler, zengin tüccarlar, asil genç insanlar hepsi bu rahip olmayan ancak öğretileri takip eden gruba katılır. Kutilere gider ve bağışları ile orayı ayakta tutar. Kutsanma karşılığında rahipler, diğerlerinden bir şeyler alabilirler. Eğer önemli bağışlar alınırsa, Buda Sangha'yı sürdürmekte ısrarcıdır ve zenginleşmesini istemez.

İsa'nın yaklaşımı ise daha farklıdır. Destekçilerin arazi ya da manastır bağışlarını kabul etmez, kabul ettiği tek bağış ona ve takipçilerine sunulan yemeklerdir. Takipçileri ile birlikte, gerçek bir yoklukta yaşar. Nerede uyuyacakları ya da nerede yemek yiyecekleri konusunda endişeleniyorlar mıydı? İsa öğrencilerine şöyle dedi: "Bu nedenle size şunu söylüyorum: 'Ne yiyeceğiz?' diye canınız için, 'Ne giyeceğiz?' diye bedeniniz için kaygılanmayın." (Luka, 12, 22) O bir çeşit berduştu ve tek bir evi olduğunu belirtiyordu: "Babamın evi." (Yuhanna, 2, 16) Takipçilerinin sahip oldukları asgariye indirilir: Buda'nın keşişleri için yedek cüppe temin ettiği yerde, İsa ise tek bir tunik önermektedir. (Markos, 6, 56) Çok yoksullardı: Ne ekmekleri, ne çuvalları, ne paraları... Sadece ellerinde bastonları ve sandaletleri vardı. (Markos, 6, 8-9) Mal varlıkları hatta bağlantıları da yoktu. İsa onlardan, onu takip etmeden önce ailelerini unutmalarını istemişti. "Ve başka birine: Ardımca gel, dedi. Fakat o: Bana izin ver ki, önce gideyim, babamı gö-

meyim, dedi. Fakat İsa ona dedi: Bırak, ölüler kendi ölülerini gömsünler; fakat sen git, Allah'ın melekûtunu her yana ilân et." (Luka, 9, 59-60) diyerek babasını gömmek isteyen bir takipçisine tavsiyede bulunuyordu. İsa fakirlerin arasında zaman geçirse de, zenginleri de hor görmezdi. Hatta bazı takipçileri varlıklı ailelere sahiptiler: Arimathie'nin oğlu Yusuf, Meryem ve Lazarus. Halkın yanı sıra bu takipçiler halk tarafından hor görülüyorlardı çünkü Romalılar için vergi topluyorlardı. İsa onların işlerini değiştirmelerini bile istememiş sadece dürüst olmalarını talep etmişti. (Luka, 3,13) Aslında onun talepleri daha çok takipçisi olmak isteyenleri hedef alıyordu: İsa bunu duyunca şöyle dedi: "İsa ona, 'Eğer eksiksiz olmak istiyorsan, git, varını yoğunu sat, paranı yoksullara ver; böylece göklerde hazinen olur. Sonra gel, beni izle,'" dedi. (Matta, 19,21)

Ve İsa onlara bir mesel anlattı: "Zengin bir adamın toprağı bol mahsul verdi; ve o, içinden: Ne yapayım? çünkü mahsulümü koyacak yerim yok, diyerek düşünüyordu. Ve: Şunu yaparım, dedi, ambarlarımı yıkarım, daha büyüklerini bina ederim; bütün zahiremi, malımı, oraya korum. Ve canıma derim: Ey can, çok yıllar için toplanmış çok malın var; rahatına bak, ye, iç, sefa sür. Fakat Allah ona dedi: Ey akılsız, bu gece canın senden isteniliyor; hazırladığın şeyler kimin olacak? Kendisi için hazine toplayan ve Allah indinde zengin olmayan kimse böyledir." (Luka, 12, 16-21)

Parayı değil, para sevdasını kınar: "Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez; çünkü ya birinden nefret eder ve ötekini sever, yahut da birini tutar, ötekini hor görür. Siz Allah'a ve paraya kulluk edemezsiniz." (Matta, 6-21) En çok üzerinde durduğu konu ise paylaşmaktı: "Senden dileyene, senden ödünç isteyene yüz çevirme." (Matta, 5, 42)

Sokrates bir şehir adamı ve aile babası olsa da sürekli ola-

rak suçladığı maddi ve manevi mallara taviz vermeyen bir tavır benimsiyor. Diogenes Laertios, Atina filozofu, şu satırları söylemiştir: "Gümüş ve mor süsler tiyatroda kullanılır, gerçek hayatta değil." Aynı Diogenes, Sokrates'in kendisine sunulan hediyeleri reddettiğini bildirir. Aynı şekilde Charmide'yin ona vermek istediği köleleri ve Alcibiades'in bir ev inşa etmesini teklif ettiği toprakları da reddetmiştir. "Eğer ayakkabıya ihtiyacım varsa ve sen ayakkabı yapabilmem için bana deri getirdiysen benim bunu kabul etmem gülünç olmaz mıydı?" diyerek ironik bir şekilde açıklıyordu Sokrates.

Sokrates büyük bir yoksulluk içinde yaşıyordu. Ksenophon'un anılarında, Antiphon'un bile şaşkına döndüğünü yazmıştı: "Senin kadar çaresiz birinin yanında bir köle bile kalmaz." Zamanın komedilerinde Eupolis ve Aristophanes bile onunla dedikoducu, dilenci olduğunu ima ederek dalga geçerler. Buna rağmen, Atina'nın altın gençliği tarafından ödenen yüklü maaşı bile reddeder. Kendini sofistlerden ayırmak istemiştir. Yeteneğini özgürce kullanmayı bir onur meselesi haline getirmiştir. Çünkü ona göre öğreti para karşılığı verilebilecek bir kavram değildir.

Önceden de belirttiğim gibi Sokrates, İsa ve Buda sahip olmanın mantığından kurtulmamız gerektiğini gösterme niyetindelerdir. İsa onu çölde günaha sürüklemeye çalışan Şeytan'a karşı şöyle demiştir: "İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Tanrı'nın ağzından çıkan her sözle yaşar." (Matta, 4, 4) Ve yemek yiyip yemediğini soran takipçilerine şunu der: "Benim yemeğim, beni gönderenin isteğini yapmak ve O'nun işini tamamlamaktır." (Yuhanna, 4-34) İsa bize insanın maddiyattan daha başka şeylere de ihtiyaç duyduğunu hatırlatır. Sokrates, bir insanın yalnızca doğruyu ararken ve cehaletten kaçmaya çabalarken her türlü çabayı sarf ettiğini söylemiştir. Buda ise insanın yaşamının büyük anlamını meditasyon yaparak bu-

labileceğini, kendi üzerinde çalışıp ego yanılsamalarının üstesinden gelinebileceğini anlatır. Varoluş mantığı sahip olma eyleminden ve isteğinden daha önemlidir.

Sofrada!

Yolculuğu boyunca Buda, zevklerin geçici ve aldatıcı karakterine karşı her zaman gardını korudu. Bir anekdot bu öğretisini özetleyen niteliktedir. Bir gün Uruvela Ormanı'nda, Uyanmış olan Buda mücevherleri bir kadın tarafından çalınmış olan Bhaddavaggi prensleri ile karşılaşır. "Hürmetlim, onu gördünüz mü?" diye sorarlar bilgeye. Buda uzun süre susar, soru sorma zamanı ona gelmiştir. "Bir kadını aramak mı kendi arayışınız mı daha önemli?" Prensler bir anda kulak kesilir ve onu dinlemeye başlarlar. "Duyulardaki hazlar zehir gibidir. Bu zehrin sebebi bağ kurmaktır. Sonucu ise acı ve ıstırap," diye açıklar Buda.

Ancak Buda tam anlamıyla yokluk hayatını seçmemişti. Yukarıda da gördüğümüz gibi, toprak sahiplerinin ve kutilerin, hizmetkârların ve aşçıların yanı sıra yardımseverlerin armağanlarını kabul etmiştir. Biyografları, temizliği sevdiği ve elbiselerini düzenli olarak değiştirdiği konusunda ısrarcı değillerdir ama nilüfer kokulu odalarda kestirdiğini de yazarlar. Öğretisi tüm herkese hitap ettiği için soyluların davetlerine cevap vermekte tereddüt etmemiştir. Zengin Yasna dileklerini dile getirdiğinde, genç adamın babası iki keşişi yemeğe gelmeleri için ikna etmiş ve de özenle hizmet edilen bir yemek organize etmiştir. Bimbisara Kralı da seve seve onu masasında ağırlamıştır. Buda'nın yemeğini paylaştığı bilinse de, ölçülü davranışları ile diğer herkesten ayrıştığını biliyoruz.

İsa ve Sokrates de zengin davetlerine karşı değillerdi. Bu-

da'nın aksine onlar yapmacıksız keyifle zaman geçirdiklerine dair bir üne sahiptirler. İsa'nın da yemeğini paylaştığı bilinir. Martha ve Meryem ve Matthew ile birlikte paylaştığını biliyoruz. Sanki ekmek paylaşmak onu takipçilerine bağlayan bir şeydi, cemaatin bir parçasıydı. Bu yemeklerin bir kısmı, Mesih'in kişiliğinin simgesi haline gelecektir. Şarap eksik olan parçadır. Son akşam yemeği sırasında Hz. İsa havarilerine "kırdığı" ekmeği uzatıp "Bu benim etim," şarabı uzatıp "bu benim kanım," diyordu.

Sokrates özellikle sofra iyi olduğunda oturmaya eğimliydi. Bazı sokratik diyaloglarda da yemek sahneleri mevcuttur. "Ziyafet"in adının ziyafet olması kesinlikle bir tesadüf değildir. Platon'un ziyafetinde Alcibiades şöyle demiştir: "İçmeyi sevmediği halde bolca içti. Kimse onu zorlamamıştı ve hiç kimse onu sarhoş görmemişti. Bizi asıl şaşırtan buydu." (220a) Ve şöyle ekliyordu: "Sokrates tüm cesaretiyle hepimizden daha çok açlık ve susuzluk çekmişti."

Belki de bizim bu üç karakterimizde bu bir bilgelik göstergesiydi: Tamamen yeme zevkini paylaşmadan edememek ve diğerleri ile içme veya başka bir deyişle Dünya ile bütün olmak ve aynı zamanda vücudunun açlık, susuzluk ve yaşamın diğer tüm cilvelerine karşı tamamen dirençli olmak.

7. Bölüm

ÖĞRETME SANATI

Buda, Sokrates ve İsa'nın öğretileri, yüzyıllar, binyıllar boyunca dalga dalga yayıldı. Bu, elbette hayatlarının örnek niteliğine, görüşlerine, mesajlarının evrensel erişimine dair düşüncelerinin yenilikçi karakterine bağlıydı. Bir başka faktör de yakın takipçileriydi, onları yüzyıllar boyunca takip eden herkes, düşünce ve kişiliklerinin parlaklığına katkıda bulundu. Bu faktör öğretme sanatıydı.

Onların konuşmaları, sıra dışı tekniklerle aktarıldığı için değil, gerçek bir dilin nasıl konuşulduğunu bildikleri ve bilgelikle ilgili gerçek bir deneyimi ifade edecekleri kelimeleri bulduklarından dolayı dinlenilmişlerdir: İki bin beş yüzyıl önce, indus, yogiler, üstadlar ve çileciler vedik düzene[1] karşı duranlar tarafından kuşatıldı. Öte yandan Atina, Milet'in ilk filozoflarına, sofistlere kapılarını açmıştı. İsa'nın zamanında Filistin, kurulmuş olan düzene karşı yeni dönemin yaklaştığını ilan eden bir peygamber fidanlığıydı. Bu üç ustanın mizahını, ironisini, anekdotlarını, durumları sorgulayan baştan çıkarıcı jestleri bilinmektedir. Oysa her birinin kendine has konuşma ve öğretme şekli vardı: Sokrates'in ironik yaklaşımı ve sorgulayıcı tavrı; Buda'nın öğretileri ve eylemleri; İsa'nın dünyaya bakışı.

1 Vedik düzen: Hint düzeni, ç.n.

Sokrates'in İronisi

Hayatının son kısmında Sokrates, Delphi Tanrısı Apollon'a cevap vermeye çalıştı: "Ben diğer felsefeleri ve kendi felsefemi inceleyerek günlerimi geçiyorum."(Platon, *Sokrates'in Savunması*, 28e) Ama nasıl öğretmek gerekiyordu. Her şeyden önce neyi öğretmeliydi? Sokrates: "Bildiğim tek bir şey var, o da hiçbir şey bilmediğim." (*Sokrates'in Savunması*, 21d)

Gençliğini şairleri, sanatçıları, filozofları ve politikacıları sorgulamak için harcayan bilge cevabı bulduğunu düşünüyordu. "Tanrı, beni seçmiş gibi görünüyor, her yerde her zaman sizi rahat bırakmadan heyecanlandırmak ve canlandırmak için. Benim gibi birini bulamazsınız, tanrıların iradesiyle bu şehre bağlanmış biriyim, bir at nalının atı uyarması gibi sizi uyaracak ve teşvik edeceğim."(*Sokrates'in Savunması*, 30d-30a)

Daha sonra kentin agorasına ve sokaklarına gider, herkesi sorguya çekerek, "Tarlaların ve ağaçların bana hiçbir şey öğretemediği kırsal"dan uzak durmuştur. (Phedre, 230) Atina'da hiç kimse sorularına cevap veremiyordu. Esnaf, küçük zanaatkârlar, generaller, rahipler, hainler, önderler, coğrafyacılar... Sokratès çirkin bir adam olsa da kesinlikle dost canlısıdır. O her zaman konuşmasını şakacı ve hayranlık duyulası bir tonda ayarlardı. Platon'un diyaloglarında genellikle cesaret üzerine, Eutyphron'da dindarlık üzerine soruları ele alır. Diğerlerinde ise konular daha zararsızdır. "Bize eşekler, demirciler, ayakkabıcılardan bahsediyorlar, hep aynı şeyi tekrar ediyor gibi görünüyorlar," demiştir Platon'un ziyafetinde Alcibiades; ayrıca şunları da eklemiştir: "İlk izlenim olarak kesinlikle gülünç bulunacaklardır."(221e) Muhataplarını ne tanrıların ne de dünyanın kökeni üzerinden değil kendileri hakkında, tanrılarla olan ilişkileri hakkında, bu dünyadaki faaliyetleri hakkında sorgulamaktadır. Muhatapları ise ken-

dilerini sorgulayan bu naif kişiye cevap veriyor ve bahaneler sunuyorlardı. Bu cehaletlerini de sorgulama yöntemleriydi. Hemen akabinde başka sorular da yöneltiyor, şüpheci bir yaklaşımla endişeleniyorlardı. "Sokrates, her zaman sorgulayan kişi rolünü üstleniyordu. Asla cevap vermezdi çünkü hiçbir şey bilmediğini itiraf ediyordu," diyordu Aristoteles Sofistik Delillerde. (183b3) "Tüm zamanını çocuk yapmak için harcıyor," diye şikâyet ediyordu Alcibiades. (Ziyafet, 221e) Sokrates'in ses tonu bile değişmeden sorular birbirini takip ediyordu. "Benim harika arkadaşım," diye hitap ediyordu en sert rakibine bile, kusurlarına masumca işaret ediyor, karşısındaki kişi cesaretini, özgüvenini yitirene ve en sonunda kendi cehaletini ve hiçbir şey bilmediğini kabul edene kadar devam ediyordu.

Genel olarak bu sorgulama pes etme ile sonlanıyordu. Teolog bile dindarlığın ne olduğunu tanımlayamıyordu. Ksenophon anılarında, ustasının sözünü keser ve herkese adaletin tanımını yapmasını ister. Ama Sokrates açıklama yapmadan kendi anlatmak istediklerine devam eder çünkü ona göre adaletin bir tanımı yoktur. Adalet ona göre eylemlerle şekillenir ve gerçekleşir.(4, 4, 10-1) Muhatabın değer yargıları bir anda çökmüştür ve bu da Sokrates'e göre bilgeliğe erişmek için bir başlangıçtır. Tam da bu noktada konuşma bitmemiş ancak yön değiştirmişti. Bundan böyle sonuca varan Sokrates'tir. Ve muhatabı ise ona cevap verir: "Haklısın." İnancı kuvvetli olamayan bir sofist olsa bile. Karşısındaki kişilerin konuları daha derinlemesine irdelemeleri sayesinde bir sonraki soruya geçmeden önce her şeyi daha iyi açıklığa kavuşturabiliyordu. Önyargılar ve yanlış anlaşılmalar yıkılmıştı. Küçük bir sorgulama ile tartışma ruha açılıyordu. Bu bir tesadüf değildi. Sokrates'e göre, herkes içinde insan doğasını barındırıyordu. Asıl mesele onu incelemeyi bilmek ve analiz etme isteğini barındırmaktı.

"Kendini tanı!" Bu söz Apollon tapınağına kazınmış Sokrates'in öğretisinin özünü oluşturan sözdür. Sokrates konuşmayı düşünülemez bir noktaya taşıyan kişi olsa dahi, bilgiye sahip olduğunu iddia etmemektedir. Bu diyalektik yolu arşınlamayı muhatabı sayesinde öğrendiğini belirtir. Acaba önceden konuşmanın nasıl sonlanacağını kestirebiliyor muydu? Bu olası. Ama konuşmanın hangi dolambaçlara girip çıkacağını bilmiyordu. Sokrates'in yöntemi mayotik[1] yani "doğurtma sanatı"ydı. Bu sözü ile annesine gönderme yapar, Theaetetus'a "mesleği" hakkında bilgiler verir. "Doğurtma sanatım ebelikle tamamen aynı fonksiyonlara sahiptir, tek fark insanların ruhlarını gözlemler, bedenlerini değil." (150b) O, çalışmasının tekniği hakkında ısrarcıdır. Hiçbir şey bilmediği iddiasını inkâr ediyordu. "Ben bilgelikte titizim ve diğerlerini sorgularken ukalalık yapamam çünkü ben bilge değilim. Nedeni ise şudur: Doğurtma yalnızca Tanrı'ya ve bana özgü bir iştir." (150c)

Sokrates'in sanatını aktarmak için engel tanımaz bir yöntemi vardı: İroni (eironeia). Gregory Vlatos'un çıkarttığı anlama göre: "Kötü niyetsiz ve yalansız bir söz"dür ancak ironi söylediğinin tam olarak tersini ifade eder. "Dalga geçmek için mükemmel bir üslup." Bu da tam olarak Sokrates'in diyaloglarında dikkat çekmek istediği şeydir "Kesinlikle haklısın." Bu cümle ile birincil erdemi muhatabın savunmasını aşağı çekmek, akabinde onu kendi yansımasında daha da ileriye gitmesi için cesaretlendirmek ve düşüncelere dalarak büyük bir şaşkınlık içinde hiç de haklı olmadığını anlaması için konuşmalarını noktalamak. "Benim orijinal olduğumu ve insanları sıkıntıya soktuğumu söylüyorlar," diyerek Theaetetus'da Sokrates bu durumu kabul eder. (149a) "Diğerleri

1 Mayotik: Sokrates'le birlikte gündeme gelen ve annesinin ebe olmasıyla ilişkilendirilen bir yöntemi vardır. Yöntem; maiotik, doğurtma olarak anılır. Sokrates kimseye bir şey öğretme iddiasında olmadığı gibi, kimsenin de kimseye bir şey öğretemeyeceğini savunmaktadır, ç.n.

ile dalga geçmek için kullandığın sorgulama ve fikrini kabul etmeyen kişilere yanıldığını ispat etme çaban bu," der Sokrates'e Triksiyah Ksenophon'un anılarında. (4, 4, 9) Bazen bu ironi oyununa onun alçak gönüllülüğü, bazen soytarı halleri, bazen de bilgiyi tamamen parsellemiş ukala tavrı katılıyordu. Oyunun diğer bir unsuru ise ısırık, "taun acısıydı". Platon'un Menon'unda "Bu vurdumduymazlığınızın içinde size yaklaşan ve size dokunandır," diyerek Sokrates'e gönderme yapılmıştır. (80a) Alcibiades bu tabloyu sokratik bir konuşma yaparak tamamladı: "Onun en belirgin özelliği engerekten daha acı vermesiydi." (Şölen, 218a)

Sokratik eylemin büyüsü, muhatapların şunu kabullenişi ile bitiyordu: "Seni dinlerken uyuşturulmuş gibi hissediyorum. Bana her ne yaptıysan, ne düşündüğümü bile bilemiyorum," demiştir Menon. (Menon, 80a) Phedon ekler: "Bizi bırakıp gittiğinde nereden böylesine mükemmel bir büyücü bulacağız?" (Pheadon, 78al) Sokrates'in ölümünden sonra, takipçileri, özellikle de Platon, Sokrates'in uyguladığı öğretme sanatını yaymaktan, aktarmaktan yapacak başka bir işleri olmadığını anlamışlardır, yani "Sokratik Diyaloglar". Bunlar başlı başına bir edebi türdür. Okuyucu, felsefenin babasının muhatabının yerine geçmiştir. Ve Pierre Hadot adamakıllı bir şekilde bir kenara not alır: "Sokrates'in maskesi kafa karıştırıcı ve anlaşılmazdır. Soruyu okuyucunun ruhuna atar ve onu felsefik bir farkındalığa doğru yönlendirir."

Buda'nın Vaazları

Çilekeşler ile ormandaki sonuçsuz denemelerinden sonra, Gautama bir ağacın altına yerleşir ve "gerçeği" bulma ümidi ile beklemeye koyulur. Mara'nın, Ölüm Tanrısı'nın, şeytanla-

rın saldırılarını kurnazlıkla atlatarak, bir elini yere koymuş ve Boddhi'ye, aydınlanmaya erişmekteydi. Yani derin bir anlayışa; metinlere göre, varoluş gizemini ve varlıkların Samsara'dan kurtulmalarına yardım etme yolunu çözmüştü.

Sarnath Parkı'nda, daha önce zaman geçirdiği beş çilekeş ile karşılaşmıştır. Çilekeşler onu görünce şaşırmış ve onu sorguya çekmişlerdir. Yanıt olarak, Buda ilk vaazını tüm doktrinini ortaya koyan bir formda vermiştir. Metinlerde şöyle geçer: Gün batımından kısa bir süre önce, dolunaylı bir cumartesi, büyük ihtimalle ciddi bir tonda konuşarak ve etten kemikten oluşmuş bu beş çilekeşe ve on sekiz milyon brahmaya ve de sayılamayacak kadar çok sayıda devaya konuşmuştur. "Ey keşişler," diye başlar söze ki, bundan böyle dinleyicilerine böyle seslenecekti. Çünkü gerçeği gözden kaçırmamak gerek, Uyanış, yeniden doğuş döngüsünü serbest bırakma, rahiplerin ayrıcalığı olmaya devam ediyordu. Her şeyi bu uğurda feda ediyorlardı. Bu nedenle öncellikle Buda kendini ele alıyordu. Uyanış'ın ilk uzun monoloğunun etkileri anında görüldü: "Kondonna, beş çilekeşten biri, Uyanış'ı gördü. "Sanki ezelden beri onu tanıyor, biliyordu." Diğer dört çilekeş ise onu dinleyerek Dharma'ya dönmüşlerdi, Buda'nın yoluna. Ve onun ilk takipçileri oldular, "kabul edenler". (Vinaya Mahavagga, 1, 6) Onları meditasyon yapmaya teşvik ederek, Buda gerçek doğalarını keşfetmelerini sağladı, sanki kılıçlarını kılıfından çekmeleri ya da bir yılanın derisini çekip almaları gibiydi. "Kılıç ve yılan tektir. Kılıf ve soyulmuş deri ise başka bir şey." (Majjhima Nikaya, 2) Gelecek kırk beş yıl boyunca seyircisi, sayısız kalabalık ya da tek bir kişi dahi olsa (Benares vaazının ertesi günü onu görmeye gelen Nalaka'dan vazgeçerek) "konuşma sepeti"nde kaydedilen dutta pitaka'nın beş seçkisindeki ağırbaşlı konuşma formunu çoğaltmıştır; Budist öğretilerinin temel taşlarından biridir. Onun formunda bu öğretiler Benares

vaazının yapısını yeniden oluşturdu. Her birini üç aşamada açıklayarak Budizm'in Dört Asil Gerçeği'ni açığa çıkarttı: İlk önce betimleme, daha sonra da yapılması gereken eylemler ve gerekli araçlar ve son olarak Buda'nın yükümlülüğü hakkında küçük bir örnek. Sokrates hakikati sorgularken Buda, hakikati dağıtıyordu çünkü onu tanıyordu. Muhatabının gerçek doğasını keşfetmesi için ironiyi kullanmasına gerek yoktu: Sadece öğretilerden yola çıkarak meditasyonun izole yolu gerçekliğe götürebilirdi ve bunda ısrarcıydı. Muhataplarına karşı, Sokrates geniş bir duygu yelpazesi kullanıyordu. Buda kendini eğitiyor ve duygularını filtreliyordu. Metinler "Uyanış" sırasında onun içsel değişiminden de bahsederler: Buda, tutkularından, arzularından vazgeçti ama aynı zamanda kendi kişiliğinden de vazgeçmişti. Egosundan, bencilliğinden. Bir buda olabilmesi için tüm bu özelliklere sahip olması gerekiyordu. Muhatapları onu anlamamış gibi gözüküyorlardı: Konuşması anında ikna edici özelliğe sahipti. "Zorundasınız" ya da "zorunda değilsiniz" diye cevap veriyordu öğretilerini sorgulayanlara; neleri yapmaları gerektiğini sıralıyordu. Şunu da belirtmek gerekir ki, Sokrates'in tersine ve özellikle de İsa'nın, ona hiçbir zaman tuzak soru yöneltilmiyordu. Sorular asla agresif olmuyordu: Buda'yı kıskanan Ermiş Uruvela Kassapa bile onun ile konuşurken saygılı bir hitap şekli kullanıyordu.

Buda da, İsa gibi bir yönteme başvuruyordu, bunu kitabın ilerleyen bölümlerinde göreceğiz: Hikâyeler, masallar, gerçeklik ifadesi olarak kullanılan benzetmeler; içlerinden biri çok ünlüdür: Zehirli bir ok tarafından çok ciddi bir şekilde yaralanan avcının hikâyesi. Buda, Culamalukyaputta'daki konuşmasında, evren hakkında son derece spekülatif bir soru yönelten keşişe cevap olarak anlatmıştır. "Eğer bana cevap verme yetiniz yoksa bu topluluğu bırakacağım," demiştir keşiş. Buda ise ona hızlıca cevap vermiştir: "Eğer bir avcı zehirli bir ok ile

yaralanırsa, tedavi edilmeden önce okçunun ve kastının, aynı zamanda da okun yapıldığı ağacın adının bilinmesi gerekir. Evrenin kalıcı olup olmaması önemli değildir. Size yaşlılıktan, hastalıktan, ölümden nasıl kurtulacağınızı öğrettim. Avcıyı kurtarmak için oku çekin, zehri ve panzehirini bulun ve yarayı kapatın. Kurtarılmak isteyen kişi için zamanınızı harcayın."

Buda keşişlerinden, öğretilerini başkalarına da aktarmalarını istedi. "Ey keşişler, şimdi gidin. İyilik ve insanlığın mutluluğu için tanrıların merhameti ile yola çıkın. Herkes farklı yöne gitsin. Dharma'yı öğretin, kutsal ve saf yaşam üzerine de meditasyon yapın." (Vinaya Mahavagga, 1, 11) Yani öğretileri daha fazla kişiye ulaşabilecek, Samsara'dan ve varoluş çarkından kaçmak için gerekenleri daha fazla insan bilecekti. (Vinaya Mahavagga, 1, 12) Karizmaları olmayabilir ancak onun gibi konuşabilirlerdi. Yani bir birey olarak değil, insani ruh hallerinden arınarak öğretiyi tutarlı, istikrarlı bir kişiliğin varlığını reddeden açık bir benlik olarak. Bu öğretiler bugün akademik derslerdir. Bu hikâyeler kendi hayatından alıntılar değildir: Bunlar didaktik bir tavır sergileyen masallardır. Tek bir ayrıcalık vardır: Vinayanın hazırlanması, keşişlerin yüklerinin azalmasına yardımcı olacak kurallar dizisi. Bu kurallar aşamalı olarak belirli durumlara ve sorulara karşın kademeli olarak hazırlanmıştır. Vinaya pitakayı oluşturan üç Budizm öğreti sepetinden biridir. Bu seçkide, her kurala yürürlüğü çevreleyen hikâye ve optimum uygulama için Buda'nın verdiği kararlar eşlik eder.

İsa'nın Karşılaşmaları

Sokrates konuşmanın ve ironinin ustasıydı; Buda vaazları ile sivriliyordu. İsa ise her çeşit diyalog, ironi ve vaazları aynı

zamanda duaları, övgüleri, otorite sözlerini kullanarak muhataplarına hitap ediyordu. Bu farklı konuşmaların ortak noktası "Ben" kullanımıydı, dikkat çeken ve de alçakgönüllüğü içinde hem barındıran hem de barındırmayan bir "Ben". İsa kendini göz önüne koyar, kendini teslim eder, emir verir, yalvarır, teselli eder, ama her zaman kişisel bir tavır takınır, bu bağlamda Buda'nın tavrından farklılaşır. Kendi adına konuşur ve yetkisini babası olan ve onu dünyaya göndermiş olan Tanrı'dan aldığını belirtir. "Beni reddeden, beni göndereni de reddeder," demiştir. (Luka, 10, 16, Mark, 9, 37) Sözlerini ise İbranice noktalıyordu, "gerçekte" anlamına gelen "Amen" ile. Bazen de art arda iki kere söylüyordu (Amen Amen, Yahya İncil'in de yirmi beş kere geçmektedir). Dağda onu dinlemeye gelen kalabalığa "Atalarınıza söylenilenleri duydunuz..." diye seslenmiştir. (Matta, 5, 21-48) "Ve sana söylüyorum..." diye ekledi, böylece üstünlüğünü onaylamış oldu. Geçmiş geleneğin üzerine söylenmiş yeni bir söz. Tam olarak inancı yasanın, kanunun üzerine çıkartmanın yoluydu bu: Tanrı aşkı. İsa otorite ile konuşur ama İncil'de diğer peygamberlerin sözü geçmez; İsrail halkının göçü, seçim ve toplu kurtuluşları. Allah'a aşk, güven ve inançla, bireysel kurtuluşun, yeni bir dini kolektif oluşumla gerçekleşeceğini anlattı. O kanunları yok etmek için usta olmamıştı, onları yeniden oluşturma ve gerçek anlamlarını göstermek onun misyonuydu. "Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim." (Matta, 5, 17) Suç, zina, yalan, intikam, affetme, komşu sevgisi hakkında maddeler sıralıyordu. Cennet Krallığı'na erişimin yeni bir adaletten geçtiğini iddia ediyordu. Yeniden oluşturmak istediği geleneğin "kullanma kılavuzunu" sunuyor ve sevgi, adalet ve bağışlama üzerine kurulu yeni bir yasa istiyordu. "Her kim söylediklerimi dinlerse ve uygularsa, evini kaya üzerine inşa eden adama benzer." (Matta, 7, 27) Ve bu hikâye şöyle kapanır. "İsa konuşmasını bitirince, halk

O'nun öğretisine şaşıp kaldı. Çünkü onlara kendi din bilginleri gibi değil, yetkili biri gibi öğretiyordu." (Matta, 7, 28)

İsa her zaman anlaşılamama ve seyirciyi şok etme riskini göze aldı. Sadece geleneğin bazı yönlerini ve ibadetten sapanları şiddetle eleştirmiyor aynı zamanda Yuhanna'nın da altını çizdiği gibi, gizemli konuşmalar da yapıyordu. Onun sözleri genellikle dindarlar için skandal ve inanılmazdı ayrıca muhataplarının öfkesini provoke edebilirdi. "İbrahim'den önce ben varım." (Matta, 8, 58) Bu cümlesi kafalarda soru işareti oluşturmuştur. Çünkü konuşmasında radikal ve aşırı bir anlatım vardır. Ona yakın olmayanlar buna inanamazlardı. Ona şöyle dediler: "Senin bir İblis olduğunu biliyoruz." (8, 52) ve "Onu taşlamaya çalışın." (8, 59) Çoğu zaman, Sokrates gibi, İsa da kalabalık bir kitleye konuşmuyordu: O artık kalabalıklara hitap eden karizmatik bir konuşmacı değil, en derin ve en gizli bilgiyi aktaran ruhani bir ustadır. İncillerde, özellikle bir kez daha Yuhanna'da, takipçileri ise sayısız uzun tartışmalarından, derin diyaloglardan bahsedilir. Bunlar gönülden bağlı olduğu takipçileridir. Samaritan kadın, kör doğan Pharisee Nicodemus, kör doğan bebek, zengin adam ile peygamber çok sayıda insana konuşur ve sürekli olarak ruhları yönlendiren ve hakikat susuzluğunu gideren derin bir varlığa dönüşür. Kiminin kırılganlığına, kiminin ıstırabına dokunarak soruları sorar ve yanıt verir. Rehberlik yapar ve şefkatini sunar.

Hikâyelerde tekil bir durumdan yola çıkar ama daha sonra evrensel bir ufka açılır. Bunların çoğunda sahip olduğu ilginç bir gücü dolaylı olarak anlatılmaktadır: Muhatabını tanıma. Mesela Nicodemus'u tanır. Nicodemus geceleri gizlice onu görmeye gelir, bir yasa doktorudur (uygulayıcı?). İsa sokratik ironiyi kullanarak sorularına şaşırmış gibi yapmaktadır: "İsrail avucunun içinde ve sen bu olayları sezmiyor, anlamıyor musun?" (Yuhanna, 3, 10) Samaritan kadının geçmişini de bi-

liyordu. Beş kez boşanmıştı ve evli olmadığı bir adamla kıtlık içinde yaşıyordu. Ona da ironi ile yaklaşıyordu: "Git kocanı çağır." (Yuhanna, 4, 16) İncillerin diğer bir karakteristik yanı da İsa'nın "Baba" dediği Tanrı'ya dua ettiğini gösteriyordu. Aslında bugün önemsiz gözüken bu dualar zamanının dinsel geleneklerini değiştirmekteydi. "Baba, bana verdiklerinin de bulunduğum yerde benimle birlikte olmalarını ve benim yüceliğimi, bana verdiğin yüceliği görmelerini istiyorum. Çünkü dünyanın kuruluşundan önce sen beni sevdin. Adil Baba, dünya seni tanımıyor, ama ben seni tanıyorum. Bunlar da beni senin gönderdiğini biliyorlar. Bana beslediğin sevgi onlarda olsun, ben de onlarda olayım diye senin adını onlara bildirdim ve bildirmeye devam edeceğim."(Yuhanna, 17, 24-26) Bu dua da olduğu gibi Tanrı'nın baskın imajını perçinliyordu. Dağın yamacında onu dinlemek için toplanan kalabalığın önünde, Tanrı'ya yalvarırken İsa da Tanrı'nın takipçilerinden biri haline geliyordu: "Bunun için siz şöyle dua edin: 'Göklerdeki Babamız, Adın kutsal kılınsın. Egemenliğin gelsin. Gökte olduğu gibi, yeryüzünde de senin istediğin olsun.'" (Matta, 6, 9-10)

İsa öğretilerini, günlük hayatı canlandıran benzetmeleri kullanarak vurguluyordu. Ruhani öğretilerini bir peygamber kisvesi altında yaymaya teşvik eden şey, onun doğu kültüründen geliyor olması mıydı? İsa'nın anlatılarındaki retorik kullanımın İncillere ne denli yansıtıldığından emin olamayız: "İsa onlara benzetmelerle birçok şey anlattı. "Bakın," dedi, "ekincinin biri tohum ekmeye çıktı." (Matta, 13, 3) "İsa bütün bunları halka benzetmelerle anlattı. Benzetme kullanmadan onlara hiçbir şey anlatmazdı." En yakınları bile şaşkınlık içindeydi: "Öğrencileri gelip İsa'ya, Halka neden benzetmelerle konuşuyorsun?" diye sordular. İsa şöyle yanıtladı: "Göklerin Egemenliği'nin sırlarını bilme ayrıcalığı size verildi, ama onlara verilmedi. Çünkü kimde varsa, ona daha çok verilecek,

bolluğa kavuşturulacak. Ama kimde yoksa, elindeki de alınacak. Onlara benzetmelerle konuşmamın nedeni budur. Çünkü, 'Gördükleri halde görmezler, Duydukları halde duymaz ve anlamazlar.'" (Matta, 13, 10-13) Sonra İsa şöyle dedi: "Tanrı'nın Egemenliği, toprağa tohum saçan adama benzer. Gece olur, uyur; gündüz olur, kalkar. Kendisi nasıl olduğunu bilmez ama tohum filizlenir, gelişir. Toprak kendiliğinden ürün verir. Önce filizi, sonra başağı, sonunda da başağı dolduran taneleri verir. Ürün olgunlaşınca, adam hemen orağı vurur. Çünkü biçme vakti gelmiştir." (Markos, 4, 26-29) Yani ilahi sesi duyamayanlara krallık hakkında konuşmak için İsa basit imgeler kullanıyordu: Tarlalardaki çiçekler, şarap üreticilerinin ya da orakçıların hayatı...

İnciller'de geçen en bilindik benzetme örneklerinden birini ele alalım. Kayıp evladın hikâyesini. (Luka, 15, 11-32) "İsa, 'Bir adamın iki oğlu vardı' dedi. Bunlardan küçüğü babasına, 'Baba' dedi, 'Malından payıma düşeni ver bana.' Baba da servetini iki oğlu arasında paylaştırdı. Bundan birkaç gün sonra küçük oğul her şeyini toplayıp uzak bir ülkeye gitti. Orada sefahat içinde bir yaşam sürerek varını yoğunu çarçur etti. Delikanlı her şeyini harcadıktan sonra, o ülkede şiddetli bir kıtlık baş gösterdi, o da yokluk çekmeye başladı. Bunun üzerine gidip o ülkenin vatandaşlarından birinin hizmetine girdi. Adam onu, domuz gütmek üzere otlaklarına yolladı. Delikanlı, domuzların yediği keçiboynuzlarıyla karnını doyurmaya can atıyordu. Ama hiç kimse ona bir şey vermedi. Aklı başına gelince şöyle dedi: 'Babamın nice işçisinin fazlasıyla yiyeceği var, bense burada açlıktan ölüyorum. Kalkıp babamın yanına döneceğim, ona, Baba diyeceğim, Tanrı'ya ve sana karşı günah işledim. Ben artık senin oğlun olarak anılmaya layık değilim. Beni işçilerinden biri gibi kabul et.' Böylece kalkıp babasının yanına döndü. Kendisi daha uzaktayken

babası onu gördü, ona acıdı, koşup boynuna sarıldı ve onu öptü. Oğlu ona, 'Baba' dedi, 'Tanrı'ya ve sana karşı günah işledim. Ben artık senin oğlun olarak anılmaya layık değilim.' Babası ise kölelerine, 'Çabuk, en iyi kaftanı getirip ona giydirin!' dedi. 'Parmağına yüzük takın, ayaklarına çarık giydirin! Besili danayı getirip kesin, yiyelim, eğlenelim. Çünkü benim bu oğlum ölmüştü, yaşama döndü; kaybolmuştu, bulundu.' Böylece eğlenmeye başladılar. Babanın büyük oğlu ise tarladaydı. Gelip eve yaklaştığında çalgı ve oyun seslerini duydu. Uşaklardan birini yanına çağırıp, 'Ne oluyor?' diye sordu. O da, 'Kardeşin geldi, baban da ona sağ salim kavuştuğu için besili danayı kesti,' dedi. Büyük oğul öfkelendi, içeri girmek istemedi. Babası dışarı çıkıp ona yalvardı. Ama o, babasına şöyle yanıt verdi: 'Bak, bunca yıl senin için köle gibi çalıştım, hiçbir zaman buyruğundan çıkmadım. Ne var ki sen bana, arkadaşlarımla eğlenmem için hiçbir zaman bir oğlak bile vermedin. Oysa senin malını fahişelerle yiyen şu oğlun eve dönünce, onun için besili danayı kestin.' Babası ona, 'Oğlum, sen her zaman yanımdasın, neyim varsa senindir,' dedi. 'Ama sevinip eğlenmek gerekiyordu. Çünkü bu kardeşin ölmüştü, yaşama döndü; kaybolmuştu, bulundu!'" Bu hikâye ile İsa, Tanrı tarafından bizlere özgür iradenin bahşedildiğini anlatır. Aynı zamanda merhameti ve kimseyi kınamadan, yargılamadan hatalarını anlamalarını ve Tanrı'ya yönelmelerini beklemelerini öğütler.

İsa'nın ve Buda'nın Mucizeleri

İkna kabiliyetleri Buda ve İsa'nın takipçilerini canlandırıyordu. Kozmik ya da kutsal bir "misyon" sahibi olduklarına inanıyorlardı: İnsanlığı kurtarmak. Şüphesiz biyografları

"misyonlarının gerçek kanıtlarını" ortaya koyuyor ve de sıradışı kaderlerini ortaya koyuyordu. Budist geleneğe göre, Buda "Uyanış" ile beş yüz kırk yedi tane yeni varoluş ve Samsara'da tutulan arzuları keşfetmiştir. Ayrıca altı tane Buda özelliğini geliştirmiştir: Her şeyi görebilme, duyma, düşünceleri okuma, her şeyi yaratma ve dönüştürme, her bir insanın önceki varoluşlarını tanıma ve de son olarak egoyu söndürme. Mucizevi güçlere sahip olan bir bilge. "Doğal" bir yöntemle güçleri belirmiştir, Yol'un deneyimine ve bilgisine kavuşurken. O dönemde bu gibi güçler budalar ile sınırlı kalmadı: Yogiler de yeteneklilerdi, bizi bilgilendirdiler.

Görevini ormanda yürüttüğü dönemde Gautama aralarında en bilinen isimdi. Diğerlerini hızlıca geçmeyi başarmıştı. Amacı büyülü uygulamalar yapmak değildi: Ruhun mutlak saflığının arayışındaydı. Takipçilerine gösteriş yapmayı yasaklayacaktır. Gösterişçileri hoş görmez. Bu Budist metinlerde ve ilk pali metinlerinde Buda'nın bu gücünü inanmayanları ikna etmek için kullandığını söylerler. Bu sebeple Kosala Kralı Pasenadi'nin talebine karşılık verdi. Güçlerini göstermeyi kabul etti. Buda krallık halkının önünde bir mango ağacının altında bu gösteriyi yapacağını duyurur. Kıskanç iblisler bu mango ağacının üzerindeki tüm mangoları toplarlar. Tek bir tane mango kalır. O da krala aittir; tek bir meyve. Bahçıvan onu koparır ve Buda'ya yemesi için uzatır. Buda ise mango çekirdeğini toprağa gömmesini ister. O sırada devasa bir mango ağacı topraktan filizlenir. Ve Buda bu mango ağacının altında güçlerini gösterebilecektir: Göğe kadar uzanan taşlardan oluşmuş bir yol yapar, kulaklarından, gözlerinden ve derinin gözeneklerinden ateş çıkartır. Ve kendi klonunu yaratır. Onunla konuşmaya başlar. Onun yarattığı bu harikaların ardından artık hiçbir şey şaşırtıcı değildir. Kimse bundan böyle onun doktrinini sorgulayamayacaktır.

Başka bir bölümde ise Uruvela Kassapa'nın inziva yerinde gerçekleşmiştir. Tanınmış çilekeş takipçileri ile birlikte Buda'nın öğretisine ve ekstrem uygulamalarına dört elle sarılmak ister. Uruvela Buda'nın bir yerde konaklamak istediğini duyduğunda onu mutfağa davet eder. Ancak ev sahibi Buda'yı mutfakta bir ejder-yılan olduğu konusunda uyarmıştır. Buda gene de mutfağa yerleşir ve meditasyona başlar. Hayvan sinirli bir şekilde ateşler saçarak ortaya çıkar. Buda da aynen onun gibi ateşler çıkarmaya başlar. Âdeta bir ateş savaşı başlamıştır ve tüm gece devam eder. Uruvela ejderhanın kazandığına emindir. Buda'yı mutfaktan çıkarken gördüğüne çok şaşırır. Buda bedeninden çıkardığı alevler ile değil, iyilikten aldığı güç ile onu yenmiştir. Bu keşiş Buda'nın ne denli kudretli biri olduğunu anlar ama kendinin de öyle güçlü olabileceğini zanneder. Ertesi gece dört deva gösterisine katılır. Buda onlara Dharma öğretiyordur. Keşiş, Buda'nın güçlerinin kendisinkinden daha fazla olmadıklarını düşünür. Bu yoginin kibrini yok etmek için, Buda ona harikalarını göstermeye karar verir. Bu keşişi kendi yoluna bağlamak için tek bir şey kalıyordu. "Sen güneş için parlayan bir solucan gibisin," der ona. Tek bir cümlesi bile yeterli olmuştu. Keşişin kibri anında yok olur ve hemen Buda'ya öğrenci olup olamayacağını sorar. Tek bir sözle kalbe dokunmak kadar büyük bir mucize olabilir mi?

İsa'nın durumu ise Buda'nın yaşadıkları ile benzer özellikler gösterir. Mesih güçlerine sahip olduğunu iddia eden kişilerle de karşılaşmıştır. Flavius Josephus'un, Hizkiya oğlu Judas'ın, Hirodes'in kölesi Simon'ın ve Theudas'ın tarafından birinci yüzyılın sonlarına doğru kaleme alınmış Antik Yahudi eserlerinde, kalabalıkları peşinden sürükleyen, Ürdün sularını kurutup yürüyerek nehri geçtikleri yazılmıştır. Kamu düzenini tehdit eden Theudas, Cuspius Fadus'un askerleri tarafından durduruldu. Aynı zamanda da Merkebah yani Yahudi

mistisizmi, birinci yüzyılda ortaya çıktı ve büyük bir süksesi oldu. Ustaları sihirli güçleri ile tanınıyor ve sadık takipçileri ise fazlasıyla saygı gösteriyorlardı. Ama bu iki tarihsel bağlam arasındaki benzerlikte İsa'nın ve Buda'nın mucizeleri arasındaki farklar da göz ardı edilmemelidir. İlk olarak, bu anlatılar ustanın otoritesini doğrulayan niteliktedirler. Anlatımlarının pedagojik bir erdemi vardır ve efsanevi popüler inanışlara göndermeler yapar. Örnek olarak Buda'nın ejderhaya karşı gelmesini verebiliriz. Dahası, bu hikâyeler Buda'nın ölümünden yüzyıllar sonra yazılmıştır. Büyük ihtimalle Buda'ya inanlarının sayısını arttırmak için yazılmışlardır.

Durum İsa için oldukça farklıdır. Bir taraftan, görgü tanıkları İsa'nın hikâyelerini yazmışlar ve doğrudan ifadeler kullanmışlardır. Diğer taraftan ve en önemlisi bu mucizeler İsa'ya atfedilen hikâyeler çok fazla sayıdadır ve İnciller'in temelini oluştururlar. Onların tamamen efsanevi olduklarını söylemek görgü tanıklarının ifadelerini geçersiz kılar. Zor olan şey aslında modern bir zihin için "mucizelere rağmen" bu Hıristiyan kurucu metinlerine inanmaktır. Ancak tabi ki bazı hikâyeler İncilleri süslemek ve zenginleştirmek için eklenmiştir. Örneğin İsa'nın ölümünden sonra olan deprem ve mezarlarından çıkıp gezinen ölülerin bahsi geçer. (Matta, 27, 51-53) Diğerleri ise ekmek çarpımı, hastalara şifa verme gibi somut detayların da eklendiği anlatılar mevcuttur. İnanan kişi bu mucizeleri kendisine sunulduğu gibi alacaktır. Açıklanamaz öğeleri, olayları daha ileriki bir tarihte bilimsel gelişmeler ile rasyonel açıklamalar getirebilir. İsa'nın kendisi olağanüstü güçlere sahip olduğunu iddia eder. Bu güçler ona Tanrı tarafından verilmiştir. İyileştirme ve şeytan çıkartma İnciller'e göre, onun şifacı olduğundan da bahsedilir. "İsa, Celile bölgesinin her tarafını dolaştı. Buralardaki havralarda öğretiyor, Göksel Egemenliğin Müjdesi'ni duyuruyor, halk

arasında rastlanan her hastalığı, her illeti iyileştiriyordu. Ünü bütün Suriye'ye yayılmıştı. Türlü hastalıklara yakalanmış bütün hastaları, acı çekenleri, cinlileri, saralıları, felçlileri O'na getirdiler; hepsini iyileştirdi. Celile, Dekapolis, Yeruşalim, Yahudiye ve Şeria Irmağı'nın karşı yakasından gelen büyük kalabalıklar O'nun ardından gidiyordu." (Matta, 4, 23-25)

İsa, çok sayıda mucize gerçekleştirmiştir. Dört İncil'de de otuz beş tane tanım vardır. On yedi iyileşme, altı şeytan çıkarma, dokuz doğa müdahalesi ve üç diriliş. Ama bu listenin çok ayrıntılı olmadığını belirtirler: "Güneş batarken herkes çeşitli hastalıklara yakalanmış akrabalarını İsa'ya getirdi. İsa her birinin üzerine ellerini koyarak onları iyileştirdi. Birçoğunun içinden cinler de, "Sen Tanrı'nın Oğlu'sun!" diye bağırarak çıkıyordu. Ne var ki, İsa onları azarladı, konuşmalarına izin vermedi. Çünkü kendisinin Mesih olduğunu biliyorlardı." (Luka, 4, 40-41) Geçtiği şehirlerde, "Akşam olup güneş batınca, bütün hastaları ve cinlileri İsa'ya getirdiler. Bütün kent halkı kapıya toplanmıştı. İsa, çeşitli hastalıklara yakalanmış birçok kişiyi iyileştirdi, birçok cini kovdu. Cinlerin konuşmasına izin vermiyordu. Çünkü onlar kendisinin kim olduğunu biliyorlardı." (Markos, 1, 32-34) İncillerin dörtte biri olan Markos mucizelerin birleşiminden oluşmuştur. Matta ve Luca Markos'un anlattıklarının haricinde başka hikâyeler de ekler. Yuhanna "mucize" kelimesinin üzerinde çok fazla durur ve "işaret" ten bahseder. Luka da ise kahramanlıklarını Tanrı sayesinde yaptığını açıklar. "Göklerden, 'Sen benim sevgili Oğlum'sun, senden hoşnudum' diyen bir ses duyuldu. Tanrı'nın Egemenliği yaklaştı. Tövbe edin, Müjde'ye inanın!" (11, 20)

Mucizelerinden bir tanesi de İnciller'den sadece bir tanesi tarafından belirtilmiştir. Ekmek çarpımı. Yuhanna'nın anlatımına bakalım: "Bundan sonra İsa, Celile –Taberiye– Gölü'nün

karşı yakasına geçti. Ardından büyük bir kalabalık gidiyordu. Çünkü hastalar üzerinde yaptığı mucizeleri görmüşlerdi. İsa dağa çıkıp orada öğrencileriyle birlikte oturdu. Yahudiler'in Fısıh Bayramı yakındı. İsa başını kaldırıp büyük bir kalabalığın kendisine doğru geldiğini görünce Filipus'a, 'Bunları doyurmak için nereden ekmek alalım?' diye sordu. Bu sözü onu denemek için söyledi, aslında kendisi ne yapacağını biliyordu. Filipus O'na şu yanıtı verdi: 'Her birinin bir lokma yiyebilmesi için iki yüz dinarlık ekmek bile yetmez.' Öğrencilerinden biri, Simun Petrus'un kardeşi Andreas, İsa'ya dedi ki, 'Burada beş arpa ekmeğiyle iki balığı olan bir çocuk var. Ama bu kadar adam için bunlar nedir ki?' İsa, 'Halkı yere oturtun,' dedi. Orası çayırlıktı. Böylece halk yere oturdu. Yaklaşık beş bin erkek vardı. İsa ekmekleri aldı, şükrettikten sonra oturanlara dağıttı. Balıklardan da istedikleri kadar verdi. Herkes doyunca İsa öğrencilerine, 'Artakalan parçaları toplayın, hiçbir şey ziyan olmasın,' dedi. Onlar da topladılar. Yedikleri beş arpa ekmeğinden artakalan parçalarla on iki sepet doldurdular. Halk, İsa'nın yaptığı mucizeyi görünce, 'Gerçekten dünyaya gelecek olan peygamber budur,' dedi. İsa onların gelip kendisini kral yapmak üzere zorla götüreceklerini bildiğinden tek başına yine dağa çekildi."

Zamanın kültüründe, İsa kendisinin Tanrı'nın elçisi olduğunu ispat etmeliydi. Mucizevi işler başardığı için etrafı her zaman kalabalıktır. Ancak İnciller İsa'nın bu yetenekleri ve güçlerini asla kendi üzerinde kullanmadığını yazarlar, yakalandığı zaman düşmanlarından kaçmak için bile onları kullanmaz. Her zaman bu mucizeleri görmek isteyen kişilerden de hoşlanmaz: "Çünkü sahte mesihler, sahte peygamberler türeyecek; bunlar büyük belirtiler ve harikalar yapacaklar. Öyle ki, ellerinden gelse, seçilmiş olanları bile saptıracaklar." (Matta, 24, 24)

8. Bölüm

ÖLÜM SANATI

Sokrates ve İsa yaşadıkları gibi öldüler: Verdikleri vaazlarda olduğu gibi etik ilkeleri ile tam bir uyum içinde. Onlar öncülerdi, rahatsız edici adamlardı. Kurulan düzeni tehdit ediyorlardı: Toplumsal düzen, siyasi düzen, dini düzen. Sokrates ve İsa, ölüm ile cezalandırıldılar ve idam edildiler. Buda onlardan çok daha farklı bir şekilde seksen yaşında öldü. Besin zehirlenmesi ile. Zehirlenme hipotezi kesin olmasa da ilkel gelenek bunu yalanlamıyor.

Kabullenilmiş Bir Son

Paranirvanasından –Buda tarafından ölümden önceki dönem için kullanılan terim– üç ay önce Siddharta çok yaşlanmıştı. Seksen senenin ağırlığı omuzlarındaydı, hastaydı ve hastalığı ona fazla geliyordu. Mahaparanirvana sutra, yani en uzun pali metni, Buda'nın son günlerine adanmıştır.

Bu dönemde sadık Ananda'ya güvenir. Ölmeden önce topluluğuna bir konuşma yapmak ister: "Çok kırılganım maalesef, Ananda çok yaşlıyım. Bu benim sekseninci yılım ve hayatım geçti gitti. Tıpkı eski bir at arabasının bakımsız kalınca zorlanması gibi Tathagata'nın bedeni de zorlanır." (2, 32) Diğer

taraftan, Buda'nın eski arkadaşı ve Rahula'nın oğlu da ölmüşlerdi. Eski metinler Buda'nın kalabalıkları çekmek için artık çabalamadığını yazıyor. Şüphesiz bu manastır toplulukları iyi durumdalardı ama Buda'nın dini ilk zamanlardaki gibi değildi. Birçok metin Buda'nın Paranirvanasını üç ay sonra beklediğini yazar. Buda ise keşişlerine son bir kez veda edebilmek için gücünü toplar. Kuzeybatıya doğru yönelir, Pava şehrine ulaşır (muhtemelen bugünkü Fazilnagar). Onu kuyumcu Cunda, mango korusuna davet etmiştir. Buda'nın eşliğinde keşişler ile yemek yemek istemiştir. Bugün tarifi kaybolmuş bir tarif hazırlamıştır. "Yumuşak domuz besini". Gerçekten domuz eti miydi? Yoksa domuzlara verilen mantar çeşitlerinden mi bahsediliyordu? Katı vejetaryenlik kuralları içinde yaşadıkları düşünülürse ikicisi daha mantıklıdır. Her halükarda Buda onu yer ama diğer herkese yemeyi yasaklar. Geri kalan yemeğin gömülmesini ister, devaların bile bu yemeği sindiremeyeceğini belirtir. (Mhaparanirvana, 4, 19) Gece Buda ağrı çekmeye başlar ve kan kusar. Yola çıkar ve Kushinagara'nın yakınlarına gelir, Lumbini'nin güneyine. Buda artık yolculuğa devam edemeyecek durumdadır. Bir ağacın altında durulmasını emreder. Yatar ve kafası kuzeye bakıyordur. Kasıtlı olarak zehirlenmiş midir? En eski Pali metinleri durumu hemen reddetmez anacak tuhaf bir duruma dikkat çekerler, Bu durumu aktarmak biraz zor: Buda keşişlerine geri dönüp kuyumcuya kendisini paranirvanaya ulaştıracak olan bu son yemek için teşekkür etmelerini ister, minnettarlığını belirtmelerini talep eder. (Mahaparanirvana 4, 56) Sağ taraftaki ağacın altında bir aslan postunun üzerinde yatar ve yakınlarına son tavsiyelerini verir. Ananda'nın yokluğuna şaşırır. Ananda ise ağlamak için bir çalının ardına saklanır. Her zaman olduğu gibi Buda onu azarlamaya başlar. İlk ve son defa eski dostuna: "Uzun zamandır, Ananda sen sevgi dolu ve nezaketli bir şekilde hareketlerin,

düşüncelerin ve sözlerinle yanımda oldun." (Mahaparanirvana 5, 35) Efsaneye göre son nefesini alan Buda'nın ardından deprem olmuş ve gök kızarmıştır.

Yaklaşık M.Ö. 399 yılında –Sokrates'in biyograflarının belirttiği tarih– üç Atina vatandaşı Sokrates'i mahkemeye çıkartırlar. Sözlü becerileri ile tanınan ve zengin Antyos, diğer yandan şiddetli bir demokrasi savunucusudur. İki arkadaşının adı ise şair Melitius ve retorisyen Lycon'dur. Bu üçü Sokrates'in şehrin düzenini tehlikeye attığını söyler ve Platon savunmasında, Sokrates'in iki suçlamayla daha karşı karşıya olduğunu yazar: "Sokrates, şehrin gençlerinin aklını çelmekle suçlanır ve şehrin tanrılarını tanımamakla. Ama onların yerine yenilerini uydurur." İkinci suçlama ise şeytana gönderme yapmasıdır. (24b-c) Yasayı bilen ve Sokrates için bir savunma hazırlayan Lysias'ın yerine kendini savunmayı ve kendi konuşmasını toplanmış beş yüz yargıç önünde yapmayı tercih eder. Bu durum Platon'un Savunması'nda yer alır. Ama Euthyphron'da yani Ksenophon'un anılarında olduğu halinde uyarlamaları da mevcuttur. Halk mahkemesinde suçlanan sanık söze başlar: "Ben bile kendimi tanımıyorum." (17a) Yıllar yılı herkesin alıştığı dilini kullanır. Hakimlerden tavrını dikkate almamalarını talep eder. "Sadece doğruyu söylüyor muyum onu dikkate alın." (18a) Sokrates şehirde iyi bir üne sahip olmadığının bilincindedir, diğer taraftan dava boyunca mücadele vermesi gereken kendisini suçlayanlar vardır. Yine de, en başından beri açıkça ve ilkelerine uygun bir şekilde oyunu oynar: "Ne olursa olsun, Tanrılar ne isterlerse istesinler, kanunlara itaat etmeli ve savunmalayız." (19a) Ama yüce bir koruyucunun varlığını da es geçmez: Apollon şehrin tanrısı, "Apollon yalan nedir bilmez. Bir tanrı yalan söyleyemez," (20a) diye belirtir kendisini suçlayan yargıçlara. Sokrates daha sonra söz ustalığını suçlama makamı için kulla-

nır, ironisini öne çıkartır. Genç Atinalıları yozlaştırmakla mı suçlanıyor? Hiçbir zaman bu soylu gençlerden ödeme almadığını hatırlatır. Sonra suçlama makamına kendi soru sormaya başlar, özellikle Meltius'a: "Konuş, bana cevap ver", "kim bu gençleri daha iyi insanlar haline getirebilir, söyle bana", "kim erdemli olma fikrini onların kafasına sokabilir?" Meltius, tepkilerine karşılık verir ve Sokrates cevap yetiştirmekte gecikmez: "Gençlerin eğitiminin seni yeterince endişelendirmediğini bize kanıtladın ve konuşmaların açıkça gösteriyor ki beni kovalama sebebin hiçbir şekilde söylediklerin değil." (25c) Ona saldırıyor ve yalan söylemekle suçluyor, yargıçları şahit gibi gösteriyor, cehaleti ile alay edip gelen suçlamaları teker teker çürütüyor. Ve akabinde yargıçlara dönerek, kendi ahlak tanımını yapıyor: "Bir işi seçen insanlar ya da biri tarafından o işe yerleştirilmiş olanlar onurludur ve ne korkuyu ne ölümü, ne de başka bir şeyi düşünmemeli sadece onurlarını düşünmelidirler." (28d) Yargıçlar karar aşamasına geçtiler. Sokrates ise ne karar verirlerse versinler, "Nefes aldığım sürece ve gücüm olduğunca, felsefemi uygulamayı ve size uyarılar, tavsiyeler vermeyi bırakmayacağım ve tanıştığım herkese kendimce anlatacağım." (29d) Fısıltılar yükselmeye başlar, Sokrates konuşmasını dinlemelerini ister: "Size söyleyecek çok fazla şeyim var, belki bazılarını kızdıracak sözlerim, ama öfke ile hareket etmeyin." (30c) Hayata değer katan tek şey üzerine meydan okuyor: Ruhun mükemmelliği. Onlara kendi hayatını, mücadelelerini ve mesleği olan felsefeyi anlatıyor. "Kimsenin ustası olmadım, diye belirtti, ama eğer biri, genç ya da yaşlılar benimle konuşmak, iletişim kurmak isterse görevimi yerine getiririm, kimseyi reddetmem." (33a) "Adalet dua etmemizi, yalvarmamızı istemiyor. Onu aydınlatmamızı ve ikna etmemizi istiyor. Çünkü yargı adalete kurban vermek için değil, onu din gibi takip etmemiz için var. Bir yargıç, ka-

nunları takip ederek bireysel düşüncelerine izin vermeden yargılamalıdır. (35b-c) Sokrates ölümün riskini biliyordu ama son bir kez mahkemeye "adaletli yargılanma" fikrini sundu. Yargıçlar onun bu arsızlığına dayanamadılar. Üzerine oynayan o iki suçlama makamına rağmen yargıçları ikna etmeyi başarmış mıydı? Belki, ama yine de ona ölüm cezası verdiler. Acımasızca cezalandırdılar. Diogenes Laertios'a göre "onun haksız yere ölüm cezası almasından şikâyetçi olan" karısı Xanthippe'ye, Sokrates çok yerinde bir cevap verir: "Ne yani, haklı yere mi ölmemi istiyorsun?" Genel kural olarak, ölüm cümleleri hızlıca telaffuz ediliyordu. Sokrates, ölüm cezasına çarptırılmadan önce bir aya kadar hücrede kalacaktır. Aslında ölüm cezası alışının ertesi gününde, yıllık ritüellerini yapmakta olan rahipleri Apollon adasından alıp, Atina Limanı'na getiren bir gemi yanaşmıştı. Bu rahipler Theseus'un Minotaur üzerindeki zaferi için tanrıya minnetlerini sunuyorlardı. Ancak kanun, kutsal geminin yolcuları geri dönene kadar hiçbir idamın yapılmasına izin vermiyordu. Bir ay boyunca idamını beklemesinin sebebi budur. Sokrates bu süreçte yalnız değildir ama. Aksine arkadaşları, yakınları, takipçileri her gün onu görmeye, öğretilerini dinlemeye gelir. Bu yargıçlar hayatta kaldığı sürece konuşacağını farketmemişler miydi? Platon son dört haftadan bize iki yazılı eser bırakmıştır: Phaedon, ruhun ölümsüzlüğüne adanmış ve Sokrates'in son gününü anlatır. Diğeri ise Criton'dur. Sokrates'in en eski dostu onu kaçmaya ikna etmeye çalışır. Bu iki eserde, Xenophon'da da Sokrates'in çok cesur olduğu ve ölmekten korkmadığı anlatılmaktadır. Arkadaşlarını teselli etmesi gereken odur. Karısı Xanthippe yeniden şikâyet etmeye başlamış mıdır? Odadan çıkarılmasını ve biraz sakin olmasını talep eder. Criton ölüm cezasını birkaç saat de olsa ileriye almaları için yalvarır, ölüme mahkûm edilen diğer insanlar da bunu yapmazlar mı?

"Zehri geç içersem olacak tek bir şey var, o da hayata, artık benim olmayan bir şeye tutunup kendimi gülünç duruma düşürmek olacaktır." (Phaedon, 65) Ne zamanki Sokrates dudaklarına zehri götürdü o anda arkadaşlarının gözleri yaşlarla doldu. "Onun yaşadığı talihsizlikten değil, benim ondan yoksun kalacağım düşüncesinden aktı gözyaşlarım," der Phaedon. (Phaedon, 66) Sokrates bu gözyaşlarını görünce çok üzülür, kendisine zehri getiren köleye doğru bir adım atar, bacaklarının ağırlaştığını hisseder, sırtı gerilir, kafasını yere çarpar ve gözleri açık ölür.

Yahudi Paskalyasındayız. Filistin'den geçen binlerce Yahudi Kudüs'te bayram kutlamak için buluşuyor. İsa da bayramı kutlamak için geldi. Yahudi ve Roma otoriteleri yılın bu zamanı çok dikkatli olurlar. İsa "köylülerin" paralarına karşı kurbanlık almak için kullanılan Yahudi paralarını almakla suçlar. "İnsan elinden çıkmış olan" tapınağın sonunun geldiğini açıklar. Onları "soyguncu" olarak nitelendirir. Rahipler endişelenir: Halka öğretirken şunları söyledi: "Evime, bütün uluslaın dua evi denecek diye yazılmamış mı? Ama siz onu haydut inine çevirdiniz." (Markos, 11, 17) Daha da endişelendirici olan şey takipçilerinin sayısının hızla artmasıydı. Bu skandalın ardından rahiplerin vaazlarına ara vermeyi kararlaştırdıklarını varsayabiliriz. İsa kendisine duyulan düşmanlığı sezer. Sonuç olarak tutuklanacağını bilmesine rağmen onlara taviz vermeye hazır değildir. Dört İncil'in metinlerinde bir perşembe günü on iki havarisi ve kendisine en yakın olanlar ile son yemeğini yediği yazmaktadır. Gösteriş zamanıdır. Çünkü İsa onların ustasıdır. İsa, Yahudi geleneğindeki aile babası rolünü üstlenir: Bir ekmeği kutsar ve ondan bir parça alır, üzerine biraz şarap döker ve yanındakilere yabancı kelimeler söyleyerek ikram eder. Üç sinoptik İncil'de de bunun Hıristiyanlığın tarihini derinden etkilediği ve Hıristiyan ibadeti olduğu belirtil-

miştir: Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükredip ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. "Alın, yiyin," dedi. "Bu benim bedenimdir." Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek, "Hepiniz bundan için," dedi. (Matta, 26, 26-27; Markos, 14, 22-24; Luka, 22, 19-20) Paul ise İsa'nın bu iki hareketi yaptıktan sonra şunları eklediğini söyler: "Benim için bunu yapın (...) Ne zaman bu ekmeği yerseniz ve bundan içerseniz, Efendinizin ölümünü, ta ki o gelene kadar anın." (11, 24, 26) Eucharist –kelimenin tam anlamıyla şükran günü– iki bin yıldır Hıristiyanların ibadet merkezinde olan bir unsurdur. Misafirleri hâlâ masadadır. İsa misafirlerine içlerinden birinin kendisine ihanet edeceğini söyler. Herkes ona "Bu ben mi olacağım?" diye sorar. Judas'ın ona ihanet edeceğini söylemez. Yemek bittiğinde ayrılırlar ve Zeytin Dağı'na giderler. Etrafındaki havariler çoğalır ve İsa Peter'e döner: "'Sana doğrusunu söyleyeyim,' dedi İsa, 'Bu gece horoz ötmeden beni üç kez inkâr edeceksin.'" (Matta, 26, 34) Sonra dua etmek için uzaklaşır. Ama hiç sakin değildir. Yüzünden "üzüntüsü" ve "ıstırabı" okunur. Tanrı'ya yalvarır: Petrus ile Zebedi'nin iki oğlunu yanına aldı. Kederlenmeye, ağır bir sıkıntı duymaya başlamıştı. Onlara, "Ölesiye kederliyim," dedi. "Burada kalın, benimle birlikte uyanık durun." Biraz ilerledi, yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başladı. "Baba," dedi, "mümkünse bu kâse benden uzaklaştırılsın. Yine de benim değil, senin istediğin olsun." Tam o sırada Tapınak Rahipleri tarafından görevlendirilen rahipler yaklaşırlar. Judas da yakınlaşır. Judas, İsa'ya sarılır: Bu onun İsa olduğunun işaretidir. İsa durdurulmuş ve Caiaphas'a götürülmüştür, baş pedere. İsa'yı uzaktan takip eden Peter de hizmetçilerin yanında yerini almıştır. İsa'nın duruşmasının şahidi olacaktır. Bu hızlı yargıyı betimlemek için duruşma kelimesini kullanmak doğru mudur bilinmez. Sanhedrin'in önünde, Büyük Yahudi Konsey'i, İsa'nın Mesihliği hakkında sorular sorar-

lar: "İsa susmaya devam etti. Başkâhin ise O'na, "Yaşayan Tanrı adına ant içmeni buyuruyorum, söyle bize, Tanrı'nın Oğlu Mesih sen misin?" dedi. İsa, "Söylediğin gibidir," karşılığını verdi. "Üstelik size şunu söyleyeyim, bundan sonra İnsanoğlu'nun, Kudretli Olan'ın sağında oturduğunu ve göğün bulutları üzerinde geldiğini göreceksiniz." Bunun üzerine Başkâhin giysilerini yırtarak, "Tanrı'ya küfretti!" dedi. "Artık tanıklara ne ihtiyacımız var? İşte küfürü işittiniz. Buna ne diyorsunuz?" "Ölümü hak etti!" diye karşılık verdiler. Bunun üzerine İsa'nın yüzüne tükürüp O'nu yumrukladılar. Bazıları da O'nu tokatlayıp, "Ey Mesih, peygamberliğini göster bakalım, sana vuran kim?" dediler. Roma valisi o sırada ölüm cezasını uygulamaya koyabilecek tek kişiydi. Şafak vakti İsa, rahipler ve kadimler tarafından sımsıkı bağlanmış ve Pontus Pilatus'un önüne getirilmişti. Pontus Pilatus onun Mesihliği ile ilgilenmiyordu. Ama ilgilendiği tek şey İsa'nın iddia ettiği siyasi statüsüydü. "Yahudilerin kralı sen misin?" diye sordu. İsa alışılageldik bir şekilde cevabını verdi: "Sen öyle diyorsun." Daha sonra sessiz kaldı. Aslında Pilatus'un onu rahiplerin hıncından kurtarmaya çalıştığı söylenir. Her bayram da olduğu gibi bir mahkûm serbest bırakılır. Kalabalığa sorar: "Hangisini serbest bırakayım, Barabbas'ı mı yoksa Mesih denen İsa'yı mı?" Manipüle edilmiş kalabalık "Barabbas" diye bağırır. İsa da idama mahkûm edilir, ölümlerin en kötüsüne: Çarmıha gerilir. Bayram gelmeden infaz hemen gerçekleşir. O gün bir cumadır, Şabat ve Fısıh'tan bir gün önce, 14 Nisan. Yapılan astronomik hesaplamalara göre, bu olay 30 ya da 33 yılında gerçekleşmiştir. 30 yılı tarihçiler tarafından daha çok kabul görür.

Evanjelistlere göre İsa, Romalılar tarafından politik sebeplerle idam edilmemiştir. Sebebi yüksek rütbeli rahiplere küfür niteliği taşıyan hareketler yapmasıdır: Roma baskısı sırasında İsa'nın takipçileri Pilatus'un kararından herhangi bir

endişe duymazlar, yetkililer tarafından aranmıyorlardır ve bazı önlemler alsalar bile hahamların anısına toplanmaya devam ederler. Sonuçta elini kana bulayan Pilatus, Sanhedrin'in talebi üzerine kararını açıklar.

Burada yüzyıllardır yanıltıcı bir argüman olarak kullanılan Yahudilik karşıtı bir Hıristiyan kelimesi söylemek isterim: Yahudiler İsa'nın ölümünden sorumludurlar yani "İlahı öldüren halk". Akabinde Yahudi toplumu üçe ayrıldı: İsa'nın takipçileri; halkın nefret ettiği ve kalabalığı manipüle eden elit küçük bir topluluk; halkın çoğunluğunu oluşturan ve bu işin dışında kalan bir kısım. İsa'nın ölümünü tüm Yahudi âlemine mal etmek, Hıristiyanlık tarihi boyunca şiddete ve zulme sebep olmuştur. Ayrıca modern Anti-semitizmin doğumunda küçük bir rol oynar. İsa'nın ölümünden sorumlu olan "Vefasız insanların" dönüşümü için İkinci Vatikan Konsili'ni beklemek gerekiyor. İsa, Pilatus tarafından ölüme mahkûm edildiğinde, Romalı askerler nasıl idam edileceğine karar verirler. Yahudilerin Kralı olduğunu iddia ettiğini düşündükleri için ona dikenli bir taç giydirirler. Ve Kudüs Şehrindeki Golgotha tepesine götürürler. Çarmıha gerilir ve çarmıhın tepesine neden ölüm cezasına çarptırılma sebebi yazılır: "Bu İsa'dır. Yahudilerin Kralı." İki soyguncu da aynı anda çarmıha gerilmiştir. Biri sağında diğeri ise solundadır. Son nefesini verene kadar uzun saatler boyunca acı çeker. Aynı gün, günbatımından önce defnedilir ve Şabat başlar. İsa otuz beş ya da otuz altı yaşındadır.

Ölene Kadar Öğretilerine Sadık

Buda ölümü anlayışla karşıladı. Zaten varoluş algısına uygun bir şeydi. Sokrates ve İsa'ya gelince, onlar dramatik koşullarda öldüler. Kaçabilirlerdi ama kendi doğrularına ve

öğretilerine sadık kaldılar. Sokrates hapishanedeyken arkadaşları onun için bir kaçış planı bile hazırlamışlardı. Arkadaşı Criton her şeyi organize etmişti ve servetlerini bile onun kaçışı uğruna kaybetmeyi göze almışlardı. Onu destekleyen herkesin Thessalie'de onu beklediğini söylemişti: "Kaçma imkânın varken teslim olman büyük bir hata." Ona yetim kalacak oğullarının adına kendini kurtarması için yalvarır: "Senin adına utanıyorum ve senin arkadaşların adına." Criton ısrarcı olur: "Artık düşünme zamanı geçti. Beni dinle ve söylediğimi yap." (Criton, 45) Ancak Sokrates için asıl sorun kaçabilmek değildir, sorun kaçmaktır. Her zaman için dinlediği tek sese güvenir, iç sesine. Criton ile zorunluluk hakkında harika bir konuşma yapar. "Tüm hayatım boyunca uyguladığım prensiplerime, başıma kötü bir şey geldi diye sırtımı dönemem." (45) Çoğunluğun ne dediği kimin umurunda! Criton onu doktorunun verdiği tavsiyeleri dinler gibi dinler, "Endişelenmeden övgüyü takdir etmek ve eleştiriden korkmamak gerekmez mi?" (47) "Önemli olan yaşamak değildir, önemli olan iyi yaşamaktır," (48) diye anlatır, adalet ilkelerine göre ama Sokrates'in bağlı olduğu Atina'nın kanunlarını ihlal eden kaçış, sürgün ona uygun değildir: "Cumhuriyetin ve kanunların istediğini yapmak gerekir. Kaçmak, kendisine yöneltilen her suçlamayı kabul etmektir. Çünkü yozlaştırıcı yasalar genç ve zayıf insanlar içindir." (53) Sokrates, bir haksızlığın kurbanı olduğunu bilir. Anytus ve Melitus tarafından haksız yere suçlandığını da. Duruşmasının sonunda şu sözleri söyler: "Beni öldürebilirler. Bana zarar veremezler." (Savunma, 30c) Ama bu şehrin verdiği kararı değiştirmez. Phedon, Sokrates'in son gününde "mutlu göründüğünü" söylemiştir. (Phedon, 58) "Ölüm bazen hayata tercih edilir." (62a) "Başka bir dünyada bilge tanrılar bulabileceğime inansaydım, aynı şekilde buradakilerden daha iyi insanlar, öleceğim için

kızgın olmazdım. Ama şunu biliniz ki erdemli insanlara yakın olmak benim için her zaman çok önemlidir. İnsana dost tanrılar bulabilmek, işte bu, kabul edebileceğim bir şeydir." (63b-c) Ve bir kez daha Sokrates bu teklifi kabul etmeyeceğini belirtir: "Felsefeye ait olmak ve onu düzgün bir şekilde uygulamak ölmekten daha önemlidir." (64a) Yargılandığı gün arkadaşlarına böyle söylememiş miydi: "İşte ayrılma zamanımız geldi. Siz yaşayacaksınız, ben ise öleceğim. Kim daha şanslı?" (Savunma, 42a)

Takipçileri ile birlikte gittiği Kudüs'te dini otoritelerin düşmanlığı ile karşılaşan İsa, üç kez bu garip duyuruyu yapar: "İsa Yeruşalim'e giderken, yolda on iki öğrencisini bir yana çekip onlara özel olarak şunu söyledi: 'Şimdi Yeruşalim'e gidiyoruz. İnsanoğlu, başkâhinlerin ve din bilginlerinin eline teslim edilecek, onlar da O'nu ölüm cezasına çarptıracaklar. O'nunla alay etmeleri, kamçılayıp çarmıha germeleri için O'nu öteki uluslara teslim edecekler. Ne var ki O, üçüncü gün dirilecek.'"(Matta, 20, 17-19) İnciller bir olay üzerinde ısrarcıdır: İsa öleceğini biliyordu. Bu ölümü tamamen kabul ediyordu. Takipçileri bile, başta Peter olmak üzere, bu ölümcül durumu çürütmek istemiştir. "Tanrı seni korusun, Efendim! Sana bir şey olmasın!" Ve İsa Katolik kilisesinin ilk papası olarak kabul edecekleri Peter'e cevap verir: "Çekil önümden, Şeytan!" dedi, "bana engel oluyorsun. Düşüncelerin Tanrı'ya değil, insana özgüdür." (Matta, 16, 22-23) Peter ayrıca tutuklamaya karşı çıkan kişidir. İsa ona emreder: "Kılıcını kınına koy! Baba'nın bana verdiği kâseden içmeyeyim mi?" der. Başka bir eserde de yazdığım gibi İsa'nın haç üzerindeki ölümü babasının öfkesini dindirmek için acı çekmesi, bir nevi kurban olması bir gereklilikti. Böylesi bir görüntü İsa'nın tüm öğretisine ve Tanrı sevgisine ters düşer. İsa ölümünü kabullenir çünkü başka bir olasılık kalmamıştır. Zamanının dini

otoritelerinin tolerans göstermeyeceğini bilir. Susup ortadan kaybolsa da, mesajını iletmeye devam etse de bir bedel ödemesi gerektiğini biliyordu. İnciller'den bir parça bunu ispat eder niteliktedir: Tanrı'nın acıya ihtiyacı olduğu için ya da "babasının iradesi" olarak adlandırdığı şeye tamamen sadık olduğu için ölmedi. İsa sözünün arkasında durmak istediği için öldü. Bu yüzden İsa'nın ve Sokrates'in öğretileri iki bin yıl sonra bile aynı şekilde canlı ve doğru yankılanır.

Son Sözleri

Buda "Son sözümü söyleceğim," diyerek Paranirvana'ya ulaşmadan önce etrafına tüm keşişleri toplamıştır. "Dikkatli olun, size söylüyorum. Her şeyin doğasında yıkım vardır, her şey yok olmaya tabidir. İçtenlikle tüm gücünüzle çalışın." (Mahaparanirvana, 6, 8) Kısacası, bu son öğreti kırk beş yıllık vaazları özetler. Son nefesinde bile izlediği yolu yüceltir: Her şey yıkıma tabidir, hiçbir şeye bağlanmayın yoksa acı çekerek yok olursunuz. Birkaç dakika sonra Ananda'nın kollarında: "Bazılarınız Usta artık yok, sözün ustası artık yok diyebilirsiniz. Ama olayları bu şekilde görmemeliyiz. Ben gittiğimde Dharma sizin ustanızdır." (Mahaparanirvana, 6, 1)

Sokrates'in son sözü çok meşhurdur. Bir çok dile çevrilmiş ve yoruma açıktır. Zehri dudaklarına götürürken filozof etrafına toplanıp ağlayan, sızlayan takipçilerini tersler: "Kadınları göndermemin sebebi onların ağlanmalarından kaçınmak içindi çünkü her zaman uğurlu sözlerle ölmek gerektiğini duydum." (Phedon, 117d-e) Sonra uzanır, yüzü ve uzuvları soğumaya başlar, bir anda Criton'a döner ve "Criton, Esculape'ye bir horoz borçluyuz. Bu borcu ödemeyi unutma," der. Criton da ona bunu yapacağını söyler. "Bak bize söyleyece-

ğin başka şeyler de var." (Phedon, 11a) Çok geçtir. Sokrates ölmüştür. Bu cümle ironi ustasının son sözü müydü? Esculape aslında Tıp Tanrısı idi; göreneğe göre iyileşmek isteyen kendisine bir kurban verirdi. Sonra şifa bulduğunda da teşekkür etmek için bir daha kurban verilirdi. Hayatının son dakikalarında anılacak bir şey değildi! Açıkçası son anında bile ironinin ustasıdır. Ancak üzerinde durmak istediğim bu değil. Nietzsche'ye bile ilham veren Sokrates kendini savunsa da meydan okuyan bir tavrı da vardı. Ona göre bu cümle yaşamaktan yoruldum, hastaydım, ölüm cezası ile şifa buldum demekti. Aslında Sokrates'in ölüm ve ölümsüzlük üzerine yaptığı konuşmalardan yola çıkarsak, Criton'dan aldığı ölüm cezasına şükran duyduğu için borcunu ödemesini istiyor. Platon'un Savunmasında "Ölüm iyi bir şeydir", "ölüm, basit bir ev değişikliğidir, ruhun bir yerden başka bir yere taşınmasıdır," demiş midir? (Savunma, 40c) Yargıçlara doğru yönelip "Hayatın kaygılarından beni çekip alın, benim için en iyisinin bu olacağı açıkça bellidir," (Savunma, 41d) diyen de o değil midir?

Çarmıha gerilmiş İsa'nın son yedi sözü, daha sonradan manevi ve teolojik farklı yorumlara sebep olacak ve Batı dünyasının en büyük müzisyenlerine ilham kaynağı olacaktır: Josef Haydn, Charles Gounod, Olivier Messiaen, Heinrich Schütz vb. Bu yedi söz İsa çarmıha gerildiğinde dudaklarından dökülmüş ve derinlemesine etkileyen öğretilerinin özünü oluşturuyordu. Sözlerinin ilkinin ardından haça yerleştirildi. İsa ile dalga geçildi, kalabalık onu taciz etti. Kaçınılmaz son gerçekleşti. Baba olarak adlandırdığı Tanrı'ya sığındı. "Baba, onları bağışla," dedi. Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar. O'nun giysilerini aralarında paylaşmak için kura çektiler."(Luka, 23, 34) İsa, nefretin kör ettiği gözleri bile bağışladı. Bu durum Sokrates'in cehalet tüm kötülüklerin sebebidir sözünü hatırlatıyor.

Sonra İsa sağında ve solunda çarmıha gerilmiş diğer adamlara baktı. Çarmıha asılan suçlulardan biri, "Sen Mesih değil misin? Haydi, kendini de bizi de kurtar!" diye küfretti. Ne var ki, öbür suçlu onu azarladı. "Sende Tanrı korkusu da mı yok?" diye karşılık verdi. "Sen de aynı cezayı çekiyorsun. Nitekim biz haklı olarak cezalandırılıyor, yaptıklarımızın karşılığını alıyoruz. Oysa bu adam hiçbir kötülük yapmadı." Sonra, "Ey İsa, kendi egemenliğine girdiğinde beni an," dedi. İsa ona, "Sana doğrusunu söyleyeyim, sen bugün benimle birlikte cennette olacaksın," dedi. (Luka, 39-43) Sonra onu Hıristiyan tarihinin ilk "azizi" ilan etti. Ancak bu adam hatasını Tanrı'ya adamamış, erdemli bir hayat sürmemişti, bir hayduttu. Öyle bir haydut ki İsa'nın Mesih olduğunu biliyor, Hıristiyanlığa inanıyor, adaletinden ve merhametinden medet umuyor.

Üçüncü sözü tüm çekilen acılara rağmen her zaman yanında olan, haçın dibinde ayakta kız kardeşi ile ayakta duran annesi içindi. Maria Magdalena ve John, İsa'ya en yakın havarilerdi. "İsa, annesiyle sevdiği öğrencinin yakınında durduğunu görünce annesine, "Anne, işte oğlun!" dedi. Sonra öğrenciye, "İşte, annen!" dedi. O andan itibaren bu öğrenci İsa'nın annesini kendi evine aldı. (Yuhanna, 19, 26-27) Ölürken bile, İsa annesinin ve yakın arkadaşının akıbeti hakkında endişelenir. Istırabına odaklanmaz, diğerlerini düşünür.

Ancak ölüm döşeğinde sadece kendisini ve aynı zamanda diğerlerini de düşünür. İçine döner ve yürekten haykırır: "Élôi, Élôi, lema sabachthani." (Tanrım, Tanrım, neden beni terk ettin?) (Markos, 15, 34) Bu sözleri İsa'nın derin sıkıntısının belirtisidir. Gerçekten ruhunun ıstırap içinde olduğunu gösterir. Bazı Mesih yorumlarında da bu konudan bahsedilir. İnciller'de tam tersine İsa'nın inançlı kişinin çekebileceği en büyük acıyı yani ruh acısını çektiğini söyler. Bu sözler ayrıca İbranice Mezmur 22'de, uzun bir dua ile Davut'a atfedilmiştir ve İsa'dan bir-

kaç yüzyıl önce yazılmıştır. "Beni gören herkes alay ediyor. Sırıtıp baş sallayarak diyorlar ki, 'Sırtını Rabbe dayadı, kurtarsın bakalım onu, madem onu seviyor yardım etsin!' Oysa beni ana rahminden çıkaran, ana kucağından itibaren sana güvenmeyi öğreten sensin. Doğduğumdan beri sana teslim oldum, ana rahminden beri Tanrım sensin. Benden uzak durma! Çünkü sıkıntı yanı başımda, yardım edecek kimse yok. Boğalar kuşatıyor beni. Basan boğaları sarıyor çevremi. Kükreyerek avını parçalayan aslanlar gibi ağızlarını açıyorlar. Su gibi dökülüyorum. Bütün kemiklerim oynaklarından çıkıyor. Yüreğim balmumu gibi içimde eriyor. Gücüm çömlek parçası gibi kurudu. Dilim damağıma yapışıyor; beni ölüm toprağına yatırdın. Köpekler kuşatıyor beni, kötüler sürüsü çevremi sarıyor, ellerimi ayaklarımı deliyorlar. Bütün kemiklerimi sayar oldum, gözlerini dikmiş bana bakıyorlar. Giysilerimi aralarında paylaşıyor, elbisem için kura çekiyorlar. Ama sen, ya Rab, uzak durma; ey gücüm benim, yardımıma koş! Canımı kılıçtan, biricik hayatımı köpeğin pençesinden kurtar!" (Zebur, 22, 7-20)

İsa'nın beşinci sözü ise Jean tarafından aktarılmıştır, tıpkı Zebur'daki "Dilim sarayıma bağlanır" sözünde olduğu gibi İsa da artık her şeyin sonuçlandığını biliyordu. Kutsal Yazı'nın yerine gelmesi için "Susadım," dedi. (Yuhanna, 19, 28) Sadece suya mı susamıştı? Aynı şekilde "Bana su ver de içeyim," demiştir. (Yuhanna, 4, 10) İsa'nın burada bahsettiği susuzluğun daha derin bir anlamı vardır. Tanrı sevgisine duyulan susuzluk, ruhun susuzluğu.

Gardiyanların İsa'ya verdiği sirkeli sünger ile susuzluğunu giderdikten sonra İsa son sözlerini söylemiştir: "Sonuçlandı." (Yuhanna, 19, 30) "Ve son nefesini verdi, başı düştü." Luka ise İsa'nın başka bir şey söylediğini iddia eder: "Baba ruhumu ellerine bırakıyorum." (Luka, 23, 46)

Dirilen İsa

Buda ve Sokrates için öldüklerinde her şey bitmiş olabilir. İsa'nın ardından tüm takipçileri çok ağlamıştır ve belki de mesajını aktarmaya başlamışlardır. Ama en eski Hıristiyan yazılarına göre (Paul'ün mektubu, İnciller ve Havarilere göre) İsa'nın ölümü ile her şey bitmemiştir. Hepsi beklenmeyen bir olaydan bahseder. Fısıh öncesi Kudüs'te çarmıha gerilerek ölen İsa hemen defnedilmiştir; kadınlar hemen etrafını sarar (Maria Magdelena, Jeanne, Jacques'ın annesi ve ona eşlik eden diğer kadınlar) ertesi gün geleneksel olarak vücut mumyalanacaktır. Ancak onlar geri geldiklerinde, Pazar günü şafak vakti, ölü beden kaybolur. "Ne var ki, bu sözler habercilerin kulağına boş laf gibi geldi, kadınlara inanmadılar. "Ama Petros kalkıp mezara koştu. İçeriye eğildiğinde sadece keten bezleri gördü. Bu olguya şaşırmış durumda evine döndü." (Luka, 24, 10-12) Tapınak keşişleri de olan bitene inanmaz. Bunlar İhtiyarlar'la toplanıp görüştükten sonra askerlere oldukça kabarık bir rüşvet ödediler ve kendilerini öğütlediler: "'Gece vakti biz uyurken takipçileri varıp, onu çaldılar' diyeceksiniz." (Matta, 28, 12-13) Gün içinde İsa takipçilerine görünür. İlk önce Maria Magdelena'ya daha sonra tüm havarilerine. Söylenti hızlıca yayılır. İsa ölümünden üç gün sonra dirilmiştir, tıpkı önceden söylediği gibi. Metinler kanlı canlı, yemek yiyen, konuşan, gözlerine inanamayan havarilerine yaralarını gösteren İsa'yı tasvir eder; ama bu aynı zamanda doğa üstü bir durumdur. Topluluğun ortasında mucizevi bir şekilde belirmiştir. Takipçileri, dirildikten sonra kırk gün boyunca farklı görünümlerde ortaya çıktığını belirtirler. Havarilerin yazarları, İsa'nın son sözlerinin şunlar olduğunu yazar: "Ama Kutsal Ruh sizlere geldiğinde güç ile kuşanacaksınız. Yeruşalim'de, tüm Yahudiye'de, Samiriye'de ve dünyanın en

ırak köşesine varıncaya dek benim tanıklarım olacaksınız." (Elçilerin İşleri, 1,8) Verilen bu evrensel misyonu Matta onaylar: "İsa onlara yaklaşıp, 'Gökte ve yeryüzünde tüm yetki bana verilmiştir' dedi. 'Gidin bütün ulusları öğrencim yapın. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adıyla vaftiz edin. Sizlere buyurduğum her şeyi tutmaları için kendilerini eğitin. Bilesiniz ki tüm günler boyunca, çağ sona erişinceye dek sizlerle beraberim.'" (Matta, 28, 18-20)

İsa'nın dirilişi Hıristiyan inancının kalbinde yer almaktadır. Aynı zamanda temel esaslarından biridir. Tarihçiler böylesine bir bilmeceyi çözmekte zorlanırlar. Sadece üç şeye onay verebilirler: "Eski Hıristiyan metinleri bundan söz eder ve bu durumu kimse inkâr etmiyor. Gerçek ya da değil herkesin ikna olması İsa'nın takipçilerinin mesajını aktaracaklarına işarettir. Sonuç olarak İsa tek manevi ustadır, en bilgedir, takipçilerinin dirilişini kabul ettiği dinin tek kurucusudur. Ne Zerdüşt'ün, ne Musa'nın, ne de Buda'nın, Konfüçyüs'ün ya da Pisagor'un veya Sokrates'in ya da Mani'nin veya Muhammed'in takipçileri böyle bir şeyi görmediler. Antik çağlarda ölüm ve diriliş üzerine efsaneler olsa da, Mısır tanrısı Osiris'inki gibi, böylesine kanlı canlı bir dirilişten hiçbir zaman bahsedilmemektedir. Eski Ahit, Enoch ve İlyas'tan bahseder. Tanrı'nın onları "göğe yükselttiği" ama bu iki kişi de hayali olabilir. Ölüp dirildiklerinden bahsedilmez. Tarihçi için üç hipotez vardır: Ya İsa'nın takipçileri yalan söylediler ya bir halüsinasyonun kurbanı oldular ya da İsa gerçekten dirildi ve gerçeği söylüyorlardı. Bu insan aklının çözemeyeceği bir bilmece olarak kalacaktır.

9. Bölüm

KENDİLERİNE NE DİYORLARDI?

Bu çaprazlama biyografilerden sonra iki önemli soru baş gösterir: İlkel geleneğe göre Buda, Sokrates ve İsa kendilerinden nasıl bahsediyorlardı? Ve onlardan sonra gelen gelenek onlardan nasıl bahsediyor? Bu sorular özellikle Buda ve İsa içindir. Çünkü bu inanç sistemleri onların kişilikleri üzerine kurulmuştur. İnsanüstü duruşları kendini göstermeye devam etmiştir. Ama Sokrates figürü, basit bir ölümlü olarak kabul edilse ve din kültü konusu olamasa da yüzyıllar boyunca güçlü bir şekilde evrimleşmiştir. İlk sorudan başlayalım: Kendilerinden nasıl bahsediyorlar?

Sokrates; Yetkili Cahil

Sokrates'in halk meydanlarında dinleyicisine, "Bildiğim tek bir şey var o da hiçbir şey bilmediğim," (Savunma, 21d5) diyerek haykırdığını ve eğlendiğini biliyoruz. Kendi bu söylediğine inanıyor muydu acaba? Daha yakından incelemek istersek Sokrates'in kendi değerini görmezden gelmediğini fark ederiz. Her şeyi bilmekten yoksun olduğunu mu iddia ediyor? Ancak, Gorgias'ta, Polos bittiğinde, uzun bir diyalog sonrasında Sokrates'in adalet tezini çürütmenin çok zor oldu-

ğunu kabul ederek, filozof soğuk kanlılıkla cevap verir: "Zor olduğundan değil, imkânsız olduğu için, Polos. Çünkü doğru olan asla çürütülemez." (473b) Diğer taraftan halkın önünde bir ebe rolünü üstlendiğini kabul etmektedir, sanatının yani mayotiğinin bir doğurma olduğunu defalarca tekrarlar. Platon'un Theaetetus'unda bundan bahsedilir. (150a) Bir ebe nasıl bedenleri doğuruyorsa o da ruhları doğurur. "Tanrı'ya ve bana şükür," der. (150d) Aslında bu Sokrates'in gizemidir: Sadece aklıyla ve ilahi bir misyonun yetkilisi olarak hareket eder: "Tanrı bana felsefe yaparak yaşamamı emretti, kendimi ve başkalarını sınamamı istedi." (Savunma, 28e) Adını söylemediği Tanrı'nın iradesi ile hareket ettiğini söyler. "Bu görev bana kehanetler ile, rüyalarla ve ilahi iradenin insanlara bir şeyi yaptırmak istediğinde başvurduğu başka yollarla tanrılar tarafından verildi. (Savunma, 33c) Zaten onun öğretisi bu ilahi iradeye bağlıdır: "Bana bağlı olanlar, ki aralarında en başta kör cahil olanlar da var, benimle temas halinde oldukları süre boyunca, eğer Tanrı izin verirse harika bir ilerleme kaydederler, sadece kendi kararlarında değil, diğer insanlarınkilerde de." (Theaetetus, 150d) Ölüme mahkûm olacak mıydı? Yargıçların önünde ironisini yapar, belki de tanrıların yollayacağı son kişi olmayacağını söyler. "Bana öyle geliyor ki, Tanrı beni hiç ara vermeden peşinizden koşturarak her birinizi uyandıracak. Böyle özelliklere sahip birini kolay kolay bulamazsınız... Bundan böyle, Tanrı sizinle ilgilenecek başka birini göndermezse, bütün hayatınızı derin bir uykuya dalmış halde geçirirsiniz."(Savunma, 31 a)

Statüsü nedir? Sokrates bir filozof olarak tanınıyordu: "Nefes aldığım sürece, gücüm azalsa bile felsefemi uygulamayı bırakmayacağım." (Savunma, 29d) Ustalığını ilan etme konusunda çok titizdi: "Ben kimsenin ustası olamadım, ama birisi eğer, genç ya da yaşlı, benimle konuşmak isterse ve misyonu-

mu nasıl yerine getirdiğimi öğrenmek isterse, ona asla yüz çevirmem." Kendini kehanet yorumlayıcısı olarak kabul ediyor ve Atinalılara " bilge olmadıklarını" göstermek istiyor. (Savunma, 23b) Basit bir yorumlayıcı mı? Duruşması sırasında şunu deklare eder: "Kendi sorunlarımı ihmal etmem, çok uzun bir süreden beri ailevi sorunlarımın ihmal edilmesine katlanmam, her birinize bir baba ya da bir ağabey gibi yaklaşarak erdemli olmanız için ikna etmeye çalışmam ve hiç ara vermeden sizin menfaatiniz için çalışmam pek insana özgü davranışlar değildir sanırım." (Savunma, 31a-b) Sokrates kendisini Tanrı tarafından görevlendirilmiş basit bir ölümlü olarak tanıtır ve bu görevin bazı insanüstü gereklilikleri vardır. Ve her ne olursa olsun kendini bir Atina vatandaşı olarak algılar, hiç şüphesiz yapamayacağı tek şey şehrinden uzaklaşmaktır. Ksenophon'un kaleminden, Antiphon ona sorar: "Seni hiçbir toplulukta göremiyoruz, nasıl politika yapan tek Atinalı olduğunu iddia edebilirsin?" Hızlıca cevap verir: "Politika yapabilen yetenekli insanlar yetiştirerek." (Hatıralar, 1, 6, 15)

Uyanık İnsanoğlu

Eski Budist metinler bize Siddharta'nın uyanışından beslendiğini gösteriyor. O bir buda, ondan önceki budaların halefi. Buda, bir tanrı değildir. Ama aydınlanmaya ulaştığı anda tanrılardan bile üstündür. Samsara'dan kaçar, Budist Panteon tanrıları için bu geçerli değildir. Tabii ki geçmiş yaşamlarında birikmiş değerleri sayesinde, normal insanlardan güçleri daha üstündür. Ama insanlar da engel tanımadıklarında bir yeniden doğuş yaşayacaklar ve bu onları aydınlığa eriştirecek. Bu varlıkların manevi evriminin nihai aşamasıdır.

Buda nedir? Bu kelime Sankritçe "Budh" kelimesinden tü-

rer. Kelimenin tam anlamıyla "uyanmak" ya da "uyanık olan kişi" anlamındadır. Bir buda ardışık reenkarnasyonlar yaşar. Sonunda da saf bilgeliğe ve bedene ulaşır: Aydınlanma, anlayış, derin bilgi. Bu varlık tamamen bilinçli ve deneyimlidir, uyanışa eriştiği evreye "Buda'nın doğası" denir; Samsara'dan kurtulur ve nirvanaya ulaşır. Tanım yapmamız gerekir ise tam olarak ıstırabın ötesinde elde edilen özgürlüktür. Bu derin içsel dönüşümü yaşadığından beri, Buda yeni statüsünün bilincinde olur. Ancak doğaüstü bir varlık ve ibadet konusu olarak nitelendirilmeyi reddeder. Hayatı boyunca deneyimlerinin üzerine kurduğu öğretisini tekrar edecektir. Ve gene bu öğreti samsaradan kendisini çekip kurtarmasını sağlamıştır. Arzu susuzluğunun yıkımı üzerine olan Büyük Konuşma'da (Majjhima Nikaya, 38) arındıran meditasyonların her birinde yeni bir varlık doğuracağı üzerinde ısrarcıdır. Diğer bir deyişle, Uyanışı tanımak için her bir takipçinin kendi yolunu izlemesi gerektiği üzerinde durur: "Yol çok eski bir yoldur, çok eski çağlarda insanoğlu bu yolu arşınlamıştır." (Samyutta Nikaya, 12, 65) Doğaüstü müdahale gerektirmeyen bir yol.

Metinlere göre Buda, kişiye tapmayı reddeder. Oysaki bir bölüm şaşırtıcıdır. Pali geleneğine göre, Sangha oluşmadan önce iki kardeş Rangoon'da ticaret yapar. Tapussa ve Bhallika Buda'yı ağacının altında görürler. Yüksek bilgi seviyesine ulaşmış olan bu bilgeden çok etkilenirler. İletişim kurarlar ve geleneğe göre ilk laik takipçileri olurlar. Gidecekleri yere gitmek için izin almadan önce, ona şöyle sorarlar: "Size ibadet edebilmemiz için saçınızdan birkaç teli bize verebilir misiniz?" Buda onlara sekiz saç teli verir. Bu saç telleri günümüzde görkemli Shwedagon Tapınağı'nda, Rangoon'da, altın yapraklarla kaplı devasa bir komplekste, 4350 pırlanta ve 76 karatlık bir zümrüt bulunan kürenin içinde muhafaza edilmektedir. Siyasiler uygun gördüğünde tüm dünyadaki Budist-

ler bu kutsal emanetlere ibadet edebilmek için oraya gider. Buda'nın bir cümlesi –Therevada geleneği tarafından ortaya atılan– çok şaşırtıcıdır. "Beni gören Dharma'yı görür. Dharma'yı gören beni görür," demiştir. Buda, Samyutta Nikaya'da aktarılan bir konuşmaya göre. Yol ile çok karıştırılan uyanış diğer insanları kendisinden ayrıştıran tek ve evrensel bir statü vermez mi? Bu, Budizm'de tartışılan bir sorudur. Bu cümlenin üzerine Thomas'ın sorduğu soruya cevap veren İsa'yı hatırlamamak olmaz: "Yolumuzu nasıl tanırız?" İsa cevap verir: "İsa, 'Yol da, gerçek de, yaşam da Benim" diye yanıtladı. "Ben aracı olmadıkça hiç kimse Baba'ya gelemez. Eğer beni tanımış olsaydınız Babam'ı da tanırdınız. Artık O'nu biliyorsunuz hem de gördünüz." (Yuhanna, 14, 6,7)

İnsanoğlu

İsa'nın kendisi üzerine konuşması, dört İncil'i ele alarak, geniş bir kimlik paleti gibidir. "Onların imansızlığına şaştı kaldı. İsa çevre kasabaları dolaşarak öğretiyordu." (Markos, 6, 6) Takipçileri onun bir Rabbi[1] olduğunu iddia ederler. Bu başlık İsa'yı açıkça bir "usta" olarak gösterir. (Matta, 23, 8) Ama daha uzağa gider ve kendisini "peygamber" ilan eder. Peygamberlik kavramında kökleşen Büyük İncil geleneğine gönderme yapar. Peygamberler İsrail halkı ile konuşmak, onlara öğretmek ve doğru yolu göstermek için Tanrı tarafından seçilen insanlardır. Nazareth'e geri geldiğinde ve orada yaşayan kişilerin kuşkuculuğu ile karşılaştığında onları bir kanıt ileri sürene kadar geri çevirdi. "Bir peygamber öz kentinden, yakınlarından ve evinden başka yerde aşağı görülmez." (Markos, 6, 4)

Daha sonra Ferisiler, Herod'un onu öldürmek istediği-

1 Rabbi: Haham demektir, ç.n.

ne dair uyarırlar. İsa ise yolunu izlemesi gerektiğini anlatır. "Bununla birlikte bugün, yarın, öbür gün duraksamaksızın yolumda gitmeliyim. Çünkü bir peygamberin Kudüs dışında öldürülmesi düşünülemez." (Luka, 13, 33) Bu terimler ile şehre ek olarak: "Kudüs, Kudüs! Peygamberleri öldüren ve kendisine gönderilenleri taşlayan Yeruşalim! Tavuğun civcivlerini kanatları altına topladığı gibi kaç kez çocuklarını yanıma toplamak istedim. Ama bunu istemediniz." (Luka, 12, 34) İsa ayrıca Yahudiler, hahamlar ve peygamberler için daha önemli bir başlık da açar: Mesih'inki. İsa tarafından çıkartılmış şeytanlar. Luka'da bu kısım ele alınmıştır: "Cinler, 'Sen Tanrı'nın Oğlu'sun' diyerek bağıra bağıra birçoklarından çıkıyordu. Ama İsa onları paylıyor, konuşmalarına izin vermiyordu. Çünkü O'nun Mesih olduğunu biliyorlardı." (Luka, 4, 41) Christ, yunanca "Christos" kelimesinden gelmektedir, anlamı ise Tanrı "tohumu"'dur. İbranicesi ise Mashia'h yani Mesih. İncil geleneğinde Mesih, Davud'un soyundan gelen ve halkı feraha, barışa ve mutluluk çağına ulaştıracak biri olarak tasvir edilir. İsa'nın yaşadığı dönemde, Mesih bekleyişi Roma boyunduruğundan çıkma umuduyla artmıştır. İsa en yakın takipçilerinin huzurunda Mesih olduğunu iddia eder. "İsa yalnız başına dua ediyordu. Öğrencileri yakınındaydı. Onlara sordu: 'İnsanlar benim kim olduğumu söylüyor?' Öğrenciler, 'Kimi Vaftizci Yahya, kimi İlyas, kimisi de eski çağların bir peygamberi yeniden yaşama döndü diyor,' yolunda yanıtladı. İsa sordu: 'Ya siz ne dersiniz? Sizce ben kimim?' Petros, 'Tanrı'nın Mesihi'sin,' dedi. İsa bunu kimseye söylememelerini kesinlikle öğütledi." (Luka, 9, 18,21) Takipçilerini çağırırken de bir kez daha onu kullandı: "Doğrusu size derim ki, Mesih bağlısı olduğunuz için her kim benim adımla sizlere bir bardak su içirirse, karşılığını mutlaka alacaktır." (Markos, 9, 41) Ve sonunda Sadherininin önünde bu ifadesi yüzünden

büyük rahip tarafından sorgulanır: "Sen kutsanan Tanrı'nın Oğlu Mesih misin?" İsa, "Ben O'yum"dedi; "Hem de "'İnsanoğlu'nu Güç'ün sağında otururken ve göğün bulutlarıyla gelirken göreceksiniz." (Markos, 14, 61-62) Dört İncil'de de bu Mesih başlığı İsa ismi ile yer almaktadır. Yeni Ahit'te de özel isim olarak yer almaktadır.

İsa'nın ölüm anında, yüzbaşı açıklama yapmıştır: "Gerçekten bu adam Tanrı'nın oğluydu." (Markos, 15,39) O'nun Tanrı'nın Oğlu olduğunun farkına varan ilk kişi değildi. "Sen, Tanrı'nın oğlusun" cümlesi İsa'nın vaaz başında çıkartılan şeytanlar tarafından da dile getirilmişti. Aslında Tanrı'yı baba diye çağırarak (Abba) sıradışı güçlerini meşru kılmış oluyordu: "Her şey bana Babam tarafından verildi. Oğul'u Baba'dan başka kimse bilmez. Baba'yı da Oğul'dan başkası bilmez. Bir de, Oğul'un kendisine Baba'yı açıklamak istediği kişi Baba'yı bilir." (Matta, 11, 27) İncil'de Beni Elohim adı, kelimenin tam anlamıyla "Tanrı'nın Oğlu" demektir. Aynı zamanda meleklere ve Tanrı'ya yakın olan yaratıklar için de kullanılır. İsa, Tanrı'yı bir "damat" olarak tasvir ederek aynı zamanda da, kendinin özel yakınlığını da ortaya koymaktadır. Ferisiler'in ve Jean-Baptist'in takipçilerinin katıldığı oruçta İsa onların sorularını yanıtladı: "Damat kendileriyle birlikteyken, yakınlarının oruç tutması beklenir mi? Damat onlarla birlikte oldukça oruç tutamazlar. Ama güveyin onlardan alınacağı günler gelecek; işte o zaman, o gün oruç tutacaklar." (Markos, 2, 19-20) Ama İncil geleneğinde Damat insan ilişkilerinde Tanrı'dır. Yorumcuların çoğu, İsa'nın bu terimi kullanmasının nedeninin onun Tanrı tarafından gönderildiğinin ancak tanrı olmadığı gerçeğinin altını çizmek için kullandığını söylerler: "Kim bu çocuklardan birini benim adıma kabul ederse beni kabul eder," dedi. "Ve kim beni kabul ederse beni değil, ama beni göndereni kabul eder." (Markos, 9, 37) Tanrıya ve kurtu-

luşa giden tek aracı odur: "İsa, 'Yol da, gerçek de, yaşam da Benim,'"diye yanıtladı. "Ben aracı olmadıkça hiç kimse Baba'ya gelemez." (Yuhanna, 14, 6) Ama İsa'nın kendi için kullandığı kelime "insanoğludur". Dört İncil'de bu esrarengiz formül yetmiş kez İsa'nın ağzından çıkmıştır ama Yeni Ahit'de sadece bir yerde geçer. Anlamını kavramak için, en az üç farklı anlama gelebilen bu ifadenin sıkça bulunduğu Eski Ahit'e başvurmalıyız. Mezmurlar, insanı limitleri olan bir varlık olarak ifade eder: "Ne yüce adın var yeryüzünün tümünde! Gökyüzünü görkeminle kapladın. Çocukların, hatta bebeklerin sesiyle set çektin hasımlarına, düşmanı, öç alanı yok etmek için. Seyrederken ellerinin eseri olan gökleri, oraya koyduğun ayı ve yıldızları, soruyorum kendi kendime: "İnsan ne ki, onu göz önüne alasın, İnsan soyu ne ki, ona ilgi duyasın?" Nerdeyse bir tanrı yaptın onu, başına şan şeref tacı koydun. Ellerinin eserlerine onu egemen kıldın, her şeyi ayaklarının altına serdin; davarları, sığırları, yabanıl hayvanları, gökteki kuşları, denizdeki balıkları, denizde kıpırdaşan bütün canlıları. Ya Rab! Ne yüce adın var yeryüzünün tümünde!" (Mezmur, 8) Peygamber Hezeikel ise İnsan Oğlu'nu tipik bir peygamberlik fonksiyonu olarak tanımlar. "Bana, 'Ey insanoğlu, ayağa kalk, seninle konuşacağım,' dedi. O benimle konuşur konuşmaz Ruh içime girdi, beni ayaklarımın üzerinde durdurdu; benimle konuşanı duydum. Bana, 'Ey insanoğlu, seni İsrail halkına, bana başkaldıran o asi ulusa gönderiyorum,' dedi, 'Onlar ve ataları bugüne kadar bana karşı geldiler. Bu halk dik başlı ve inatçıdır. Seni onlara gönderiyorum. Onlara, 'Egemen RAB şöyle diyor' diyeceksin.'" (Hezeikel, 2, 1-4) Sonunda Daniel'in kitabında Mesihlik statüsüne uygun olarak Tanrı'nın insanoğluna tüm gücü verdiği yazılmıştır: "Gece görümlerimde insanoğluna benzer birinin göğün bulutlarıyla geldiğini gördüm. Eskiden beri Var Olan'ın yanına doğru iler-

ledi, O'nun önüne getirildi. O'na egemenlik, yücelik ve krallık verildi. Bütün halklar, uluslar ve her dilden insan ona tapındı. Egemenliği hiç bitmeyecek sonsuz bir egemenlik, krallığı hiç yıkılmayacak bir krallıktır." (Daniel, 7, 13-14)

İsa kendisini "insanoğlu" diye adlandırmakla neye varmak istemiştir? Üç İncil'de de bu deyişin olası anlamları mevcuttur: Diğerleri gibi bir insandır ve Daniel tarafından Mesih ilan edilmiştir. Aslında sarf ettiği kelimeler Tanrı'nın Krallığı'nın geldiğini ilan etmektedir. "Ne var ki, İnsanoğlu'nun yeryüzünde günahları bağışlama yetkisine sahip olduğunu bilesiniz diye..." Sonra felçliye, "Sana söylüyorum, kalk, şilteni topla, evine git!" dedi (Markos, 2, 10) Kendini "Şabat gününün de Rabbi olarak" adlandırdığında, insanoğlu'nun bulutlar içinde büyük güç ve görkemle geldiğini göreceklerdir. (Markos, 13, 26) Veya diriliş kehanetinde geçer, "üç gün sonra". (Markos, 8, 21)

10. Bölüm

DAHA SONRAKİ GELENEK NE DER?

Üzerlerinden bunca zaman geçtikten sonra Sokrates, Buda ve İsa'nın figürlerine, Batı felsefesinde, Budist geleneğinde ve Hıristiyanlıkta neler oldu?

Buda'nın Üç Cesedi

Buda seksen yaşında öldüğünde, takipçileri ve yolunu tanıyanlar tarafından etrafı geniş çemberler içinde sarılır. Sonra vücudu yakılır. Adı yeterince yayılmış ve mesajı geniş kitlelere ulaşmıştır. O ölünce "emanetler savaşı" başlar. Buda, kendisine tapınmalarına karşı uyardı: "Öldüğümde kendi adanız olun, kendi sığınağınız olun, başka bir sığınak yok." Pali kanununda Mahapararinirvana Sutra'da ölmeden önce arkadaşı Ananda ile aralarında geçen son fikir alışverişinden bahsedilir. Buda ona vücudunun yakılması için izleyeceği adımları anlatıyordu ve bu durum şöyle sonuçlanıyordu: "Bir kavşakta, bir stupa yükseltilmeli ve her kim çiçek, tütsü, sandal ağacı yapıştırıcısı getirirse ruhu buraya akacak ve refah ve mutluluk bulacak." (5, 26 ve 6) Aynı sutra Buda'nın küllerinin nasıl paylaşılacağı konusunda öncülük etmiştir. Bu sutralar sekiz eşit parçaya ayrılmıştır. Büyük ustaların kalıntılarının bulun-

duğu anıtlar vardır. Daha sonraki efsanelerde M.Ö. 3. yüzyılda İmparator Ashoka bu sutraları bulmuştur. Ve bu külleri seksen dört bin parçaya ayırmıştır. Çok hızlı bir şekilde takipçileri, ustalarının kalıntılarını toplama işini üstlenirler. Toplanan materyal yeterince boldur. Beş yüz Arhat, yedi yaprak mağarasında konseyde toplanırlar. Amaç ilk kanunu oluşturmaktır ki bunun günümüzde hiçbir tarihi izi kalmamıştır. Her okulun kendi versiyonu olacaktır. Topluluk merkez otoriteyi tanımaz. Ancak yine de birliği korumak ve öğretileri garanti altına almak için endişelilerdir. Tutkuları "nüfuz eden bir vizyon" içindir. Bu yol küçücük bir azınlık için ayrılmıştır. Dharmanın daha geniş kitlelere yayılması için manastırın kuralları gevşetilmeli midir? Diğer iki konseyde M.S. 253'de Vaisali'de ve daha sonra Pataliputra'da. Bu konseyde Mahadeva adlı keşiş diğer birçok keşişin de gözleminden kaçmayan bir gerçeği dile getirmiştir, bu gözleme göre bazı Arhat'lar ruhani bağlamda diğerlerine göre daha üstündür. Bu düşünceye keşişlerin çoğu katılmış; ama azınlık kabul etmemiştir. Bu yüzden bu grup konseyden ayrılmış ve kendilerine Therevada (eski yol) adını vermişlerdir. Keşişlerin geri kalan kısmı ise; Büyük Sangha'nın bir teorisini öğrettikleri için Mahasanghika adını almışlardır. Her iki okulun kuralları sonra değişmiştir. Bazı yazarlar bunu şu şekilde yorumlar: Okullarda yapılan bu değişiklik, aynı zamanda Laienler (herhangi bir manastır tarikatından olmayıp; ama Budizm'e inananlar) için çok büyük fırsatlar sunmuştur. Daha sonra bu şekilde farklı fikirleri olan on sekiz okul daha oluşturulmuştur.

Eski yol yani Theravada'ya inananlar Buda'yı aydınlanmaya erişen bilge bir adam olarak tasvir ederler. Buda onlara göre öğretisini "seksen dört bin giriş kapısı" açarak muhataplarına iletiyordur. Onun yerine kendilerini koyarak, yani onun deneyimini takip ederek, aynen onun yaptığı gibi sam-

saradan kendilerini özgürleştirebilirlerdi. Mhayana savunucuları kendilerini geliştirerek M.S. birinci yüzyılda çok sade olmayan bir uygulama önerirler. Meditasyon ve merhamet ile aydınlanmaya erişme fırsatı sunarlar. Bu doktrin Buda'nın öğretilerine dayanmaktadır. İdealleri Arhat değil, Bodhisattva'dır. Nirvanayı hedeflemeyen olağanüstü bir varlık. Ama mükemmel bir uyanış yaşamasını hedeflemez, samsara çarkına takılmış acı çeken kişiler için mükemmel aydınlanmayı hedefler.

Mahayanistler için Buda eşsiz bir öğretmen değildir: Farklı varoluş düzlemlerinde başka binlerce buda vardır, Ganj nehrindeki kum taneleri kadar çoktur. Herkesin buda olması mümkündür -birçoğu zaten çoktan ulaşmıştır.

Bu durumda bir buda nedir ve tarihteki Buda kimdir? Mhayanaya göre Gautama sadece bir insan değildir. Theravada'nın bakış açısına göre bir sapkınlık, dinsizliktir. Buda kozmiktir ve "değişimin metamorfozu" dur. Bedenin ne olduğunu anlamak için, Trikaya doktrininin farkında olmak gerekir. Diğer bir deyişle mahayana tarafından geliştirilmiş Buda'nın "üç bedeni"nin. Bu üç beden tüm budalarda olduğu gibi Buda'nın içinde aynı anda varlıklarını sürdürürler: Sonsuz bir beden, eşsiz, kozmik, Uyanış'ın boşluğunun boyutunu temsil eden primordial bir budanın bedeni ve samsaradan kurtulmayı başaran tek varlık. İkincisi ise, sambhogakaya yani dharmakaya'nın bir yansımasıdır, yani bedel bedeni[1] bir birikim sayesinde ortaya çıkar ve Bodhisattvaların, budalıklarını yerine getirmelerini sağlar. Mükemmel bir bedendir (beş mükemmellik ile donatılmış). Reenkarnasyon döngüsünden kurtulmayı başaran herkes onu görebilir. Son olarak, üçüncüsü nirmanakayadır. Bu bir tezahür bedenidir. Örneğin Buda, diğer varlıklara merhamet gösterdiği için Prens Siddharta'dan

1 Bedel bedeni: Sonsuz beden, mükemmel.., ç.n.

Gautama'ya dönüşmüştür. Bu son iki beden sambhogakaya ve nirmanakaya, primordial buda'nın iki "kaba" tezahürüdür. Birlikte rupakayayı oluştururlar, algılanan bedeni. Eskilerin Theravada sutralarında bile, dharmayaka terimine sıklıkla rastlanır. Kozmik bir bedeni temsil etmez. Ama Buda'nın dünyevi ölümünden sonra izlenilen öğretileri temsil eder. Bu okulun sadıkları için, Buda'nın bu dünyaya ait olmayan niteliklerini çıkarmak teorik olarak bir problem değildir.

Günümüzde Budist geleneğinin uygulandığı tüm ülkelerde Buda'ya adanmışlık uygulamaları yaygındır. Buda tanrılaştırılmıştır. Küçük tapınaklarda uygulanan popüler Budizmin tanrılar, şeytanlar ve bodhisattva sayısında çoğalmayı gözler önüne serdiğini de söylemek gerekir. Yol'da ilerleme kaydetmeyi sağlayacak bir bağ gibi kabul edilir tüm hiyerarşiler ve tüm uygulamalara karşı son derece anlayışlılardır. Gautama putperestliği kışkırtmak istememiştir; buna rağmen insanlar buna yöneldiler ve o, ilahlaştırılmaktan ve hürmetten kaçamadı.

İnsan-Tanrı

İlk Hıristiyan metinleri İsa'nın ölümünden ve dirilişinden kırk gün sonra belirgin bir olayın gerçekleştiğini belirtirler. Yaklaşık on iki gündür İsa takipçilerine görünmemiştir. Havarilerin toplandığı evin duvarları büyük bir gürültü ile sallanır. Ateşten dillere benzer bir şeylerin dağılıp her birinin üzerine indiğini gördüler. "İmanlıların hepsi Kutsal Ruh'la doldular, Ruh'un onları konuşturduğu başka dillerle konuşmaya başladılar." (Elçilerin İşleri, 2, 4) Kalabalıkta Petrus açıklar: "Böylelikle bütün İsrail halkı şunu kesinlikle bilsin: Tanrı, sizin çarmıha gerdiğiniz İsa'yı hem Rab hem Mesih

yapmıştır." (Elçilerin İşleri, 2, 36) Ve havariler vaaz vermeye başlarlar "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına." (Matta, 28, 19) Böylece kilise Kudüs'te doğmuştur. Bir Yahudi kilisesi cemaati Tanrı'nın oğlu İsa'nın sözlerini ve hayat hikâyesini duymak için toplanır. Ve onun dönüşünü beklerler. İsa inançlarının "baş tacıdır" (Markos, 12, 10) ve "Efendi İsa Mesih" söylemi inançları haline gelir. (Filipliler, 2, 11; Romalılar, 10, 9) İbadet ettikleri bu adam: "Tanrı'nın oğludur". "Ama zaman dolunca Tanrı, Yasa altında olanları özgürlüğe kavuşturmak için kadından doğan, Yasa altında doğan öz Oğlu'nu gönderdi. Öyleki, bizler oğulluk hakkını alalım," diye yazmıştır Paul Galatyalılar'da. (4, 4-5) Ve sonra merkez, fikri geliştirmiştir: "İsa bizim günahlarımız için ölmüştür." (Korintliler, 15,3) Yine de daha belirleyici bir olayı beklemek gerekecektir. Kudüs tapınağının yıkımı ve Yahudi dünyasının bozulması. Elçilerin işlerinde İsa'nın, Tanrı'nın cisimleşmiş hali olup olmadığı sorulur.

Yuhanna İncili'nin girişinde, kristoloji için önemli bir dönüm noktasından bahsedilir: "Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı." (1, 1-3) Enkarnasyonundan hatta dünyanın yaradılışından bile önce vardı. Yani sonsuzdu: İlahi doğaya sahipti. İkinci yüzyılın sonlarında İskenderiye'de Yunan kültürü Hıristiyanları filozoflar tarafından çizilen ilahi plana aşinalardı. Bu görüş zamanın en ünlü ilahiyat okullarından olan Didascale'de hızlı bir şekilde gelişip kabul gördü. İskenderiye Clementini, okul yönetimindeki halefi Pantene, bunu açıkça ortaya koyar: "Oğul babada, baba oğuldadır." Ve sözlerine şöyle devam eder: "Tek bir şey var, o da Tanrı."

Birkaç jenerasyondaki hızlı evrimi görüyoruz, İsa'nın algısından Hıristiyan düşünürlere kadar. Ancak hem insan hem

de ilahi olan İsa'nın üzerine kurulu İskenderiye tezi girdaplara sebep olur. Hıristiyanlığın ilk beş yüz yılında fikir çatışmalarının karşında, stigmalar, suçlamalar, dışlamalar karşısında kelimeler kifayetsiz kalır. Ama hadi ikinci yüzyılın sonuna kadar gidelim. Bugün birçok doktrin aksini iddia etse de İskenderiyeliler İsa'nın bedenin bir illüzyondan ibaret olduğunu, Dosetizm, yani İsa'nın Tanrı'nın ta kendisi olduğunu söyler. Buna karşın bunun aksini düşünenler de mevcuttur: İsa baştan aşağıya insandır. Tanrı tarafından yaratılmıştır. Hemen hemen yakın bir çıkarım yapan ilahiyatçılar da İsa'nın Kutsal Ruh'u vaftiz olduğu gün aldığını söylerler. Onlara göre asıl ilahi doğasını dirilişinden sonra elde etmiştir (bu düşünce 198 yılında papa Victor tarafından cezalandırılacaktır). Şimdi de doktrinlerini inanılmaz bir kalabalığın tanıyacağı birkaç monarşiistten, piskopostan bahsedelim. Onlar için Tanrı ve İsa tektir. Yani çarmıha gerilen kişi aslında Tanrı idi. Kilise pederlerinden biri, Tertullian (160-240) onları çarmıha gerdikleri için şeytana hizmet etmekle suçlar. Roma kilisesi 70 yılında, 325 yılında İznik Konseyi'nde söylenilenlerin neredeyse aynısını söyler: "Tanrı'ya inanıyorum, Yüce Baba'ya ve Mesih İsa'ya, tek Oğlu'na. Efendimiz, Kutsal Ruh'tan ve Bakire Meryem'den doğan, Pilatus tarafından çarmıha gerilip gömülen, ölümünden üç gün sonra dirilip göğe yükselen, yaşayanların günahları hakkında sorgulanacağı güne kadar Babasının sağında oturan ve ikinci kez dirilecek olan İsa değil midir?"

Üçüncü yüzyılda, Hıristiyanlar Roma İmparatorluğu'nda korkunç zulümlere maruz kalırlar. Onların ilahi savaşları gittikçe kötüye gider. Artık tartışılan şey sadece İsa'nın doğası değildir. İki ilahi kişinin yani Baba ve Kutsal Ruh'un gizemli bağlantısı üzerine de çatışmalar çıkar. İsmini İskenderiye papazı Arius'tan alan Arianizm resmi doktrini tehdit eder. Bunu

sözlerle yapar. Özellikle de liman denizcilerinin ve yolcuların ağızdan ağıza aktardığı, Arius'un bestelediği popüler şarkılarda. Bir yüzyıl sonra kilise ondan şöyle bahsedecektir: "En cahil insanlar bile melodilerini zevkle söyler ve dinlerdi."

Arius'a göre Oğul, Tanrı değildi. Ama Tanrı Baba ve yaratıcı vasıfları arasında bir yerdeydi. Yaratılıştan da önce o vardı. İlahilerinden birinde şöyle yazar: "Oğul Baba'ya maddesel olarak denk değildir. Tanrı ve Oğul'un özleri de aynı değildir." Ona göre, İsa bir insan da değildir. Etten kemikten yaratılmıştır ancak insan bedeni, insan ruhu ile bir olmadıkça onu tam bir insan olarak değerlendiremez. İskenderiye Kilisesi'nden atılarak Arius Caesarea'ya sığınır. Orada birçok doğu piskoposundan destek alır. Sivil barışı koruma endişesi ile İmparataor Kostantin 325 yılında İznik'te üçlü birliği sabitlemek için ilk ekümenik konseyi toplama girişiminde bulunur. Haftalar süren tartışmalardan sonra, İmparator, İsa'nın "Tanrı'nın tek oğlu olduğunu, Baba'dan doğmuş tek oğul olduğu yani Baba'nın özünden geldiği, Tanrı'nın doğuşundan olduğu ve ışıktan doğan ışık olduğu" fikrini empoze eder. Bu inancı reddeden iki piskopos olmasına rağmen, Arius kafir ilan edilir ve sürülür.

379'da, Theodosius, Konstantin'den sonra gelen İmparator, doğu piskoposlarının çoğundan şüphelenir ve ikinci ekümenik konseyi 381 yılında toplar. Daha önce kabul edilenlere Kutsal Ruh üzerine bir formülasyon ekler. Üçlü birlik formülasyonu İskenderiye için bir zafer oluşturur: "Tanrı'nın tek Oğlu, Tanrı'nın kendi gerçekliğinden gelir, İsa, Babası ile aynı maddedendir. Ruh hem Baba'yı hem de oğulu kapsar." Böylece hem tek tanrının varlığı hem de birbirleriyle ilişkisi olan üç kişilikten bahsetmiştir. Bu üçlü ayrılamazdır. İsa üçlü birliğin ikinci kişisidir. Kendisi de iki doğayı barındırır. Birisi ilahi doğa diğeri ise insan doğası. Hem tanrıdır. Hem de insan. Hı-

ristiyanlık bunu pasifize edemez: İsa'nın gizemi ilahiyatçılara ve karşı gösteriler hazırlayan inananlarına meydan okumaya devam eder. Bu sefer de "Oğul'un materyali" ile. Nasıl ikili doğayı açıklayabiliriz? Üçlü birlik üzerine olan bu eski tartışma şöyle devam eder: Oğul gerçekten Baba ile aynı maddeden mi gelir?" O'na denk midir? İranlı keşiş Nestorius 428'de, Konstantinopolis piskoposudur. Noel vaazında Meryem'in Tanrı'nın annesi olmadığını ve resmi kilisenin de kabul ettiği gibi İsa'nın annesi olduğunu doğrular. İsa'nın tanrısal kişiliği inkâr edilemez. Sonra düşüncesini açıklar: İsa'nın doğası ikilidir. İsa yaşayan bir insandır diğer taraftan da İskenderiye okulu monofizmi onaylar: Mesih'in insan doğasını da absorbe etmiş olan tek bir doğası olduğunu söyler.

431 yılında, İmparator Marcianus, Cyril'in de yer aldığı, Efes'te bir konsey toplar. İlk gelen Cyril'dir. İmparatora pahalı hediyelerle "kutsama"larını verir: Halı, altın, fildişi koltuklar... Nestorius'un gelişinden önce konseyi açar. Antiochian heyeti Konstantinopolis patriğini yıkar. Antioch John piskopos ertesi gün gelir yeni bir konsey başlatır ve bu sefer de Cyril üstüne gider. İsa'nın doğası Roma Ortodoksisi'nde ayrılır. Sokaklara her iki tarafın da destekçileri özellikle rahip ve keşişler dökülür. Efes'te hiçbir açıklama yapılmadan ya da bir sonuca varılmadan büyük bir bölünme Hıristiyanlığı tehdit eder... İsa'nın adına!

451'de Kalkedon'da başka bir meclis toplanır. Nestorianizm ve monofizizm'in tersine bir karar verir: "Hepimiz tek bir sesten öğreniyoruz; Oğul, Efendimiz, İsa, aynı mükemmel ilahiyatta ve aynı Tanrı ve aynı insan. Makul bir ruh, insan bedeninde, hepimize benzeyen ancak günahtan arındırılmış. Birbirine karıştırmadan iki doğanın da varlığını biliriz. İkiye bölünmüş bir oğul olmadığını biliriz. Tek bir oğuldur: Efendi Mesih İsa bir zamanlar peygamberlerin dediği gibi, İsa Me-

sih'in bize öğrettiği gibi ve babaların sembolünün bize aktardığı gibi." Konsey böylece İsa'nın hem bir insan hem de bir tanrı olduğunu onaylar. Bu inanç Hıristiyanların çoğuna yayılır. Bu Ortodoks beyanı Hıristiyanlığı ilk düşünce ayrılığına götürür. İskenderiye kilisesinin patriği Dioscore sürgün edilmiştir. Monofizme sadık kalır ve Kopt Kilisesi adını alır. Antioch Jacobite Kilisesi (Suriyeli Ortodoks), Ermeni Kilisesi ve Hint Syromalabare Kilisesi onlara katılır. Nestorius'un takipçileri nestorian bir kilisede toplanırlar, çok tanınmazlar ama yüzyıllar boyunca varlıklarını sürdürmeyi başarırlar. Ortadoğu'da bugün hâlâ bazı topluluklar vardır, özellikle Irak'ta.

Felsefenin Babası

Sokrates'in ölümü üzerine, Diogenes Laertios'un söylediğine göre suçluların Atina'dan kovulduğunu biliyoruz. Ve Atinalıların Sokrates'i, Lysippus'un yaptığı bronz bir heykeli Pompéion'a yerleştirerek onurlandırdığını da. Laertios, Euripides'in Sokrates için bestelediği ve günümüzde izine rastlanmayan eserinden mısralar yazıyor: "Onu öldürdünüz, en bilgeyi öldürdünüz; perilerin masum bülbülü." Gerçek, şüphesiz o kadar da şanlı değildi. Hatırı sayılır Atinalıların düşmanlığını, ustanın takipçileri senelerce hissederler. Onun ölümü sadece yakın çevresi ve takipçileri yani "entelektüel çevre" dışındaki herkes için çok küçük bir olay olarak algılanmıştır. Düzeni sağlamak için yapılan bir hamle idi. Ama takipçileri için adaletsizlik yüzünden kurban edilen kimselerle kıyaslanamaz bir kişiydi. Ölümünün kendisine şöhret getirdiği gerçeğini kabul etmeliyiz. Sokrates'ten sonra gelen diğer tüm filozoflar ona fikirlerinde göndermeler yapar, fikirlerini geliştirir ya da ondan ilham alırlar. Sokrates felsefenin babası ola-

rak bilinir çünkü o, bilgeliği ve gerçekliği insan hayatına iyi yönlendirmeyi biliyordu. Ona göre görevinin gerçekleşmesi sadece akıl gücüyle mümkün olabilirdi. "Bilge" prototipi haline gelir. Yani her şeyi bilen ve eylemleri ile sözleri arasında tutarlılığı olan kişidir. Sadece Yunan ve Roma filozoflarının değil aynı zamanda ortaçağda Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman ilahiyatçıların da üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Montaigne'den Foucault'ya, Rousseau'dan Nietzsche'ye kadar birçok modern düşünüre ilham vermiştir. Hatta onun için, Batı'daki hümanist düşüncenin kilit taşıydı diyebiliriz.

Din kurucusu olan İsa ve Buda'dan farklı olarak modern felsefe geleneği onu rasyonalist bir filozof olarak görür. Sokrates insan aklına güvenmeyi, felsefe yaptırmayı ve takipçilerini gerçeğe yönlendirmeyi seçmiştir. Dini mitleri geçerek bilginin anahtarını kendi içlerinde aramaları gerektiğini söylemiştir. Aklın güçlerine güvenen hümanist bir filozoftur. Saf bir rasyonalist, din düşmanı. Kısacası zamanında, önde gelen materyalist bir bilim adamıdır!

Böyle bir perspektiften bakıldığında Delfi tapınağındaki felsefesini ne uyandırdı? Her daim gönderme yaptığı Daimonu muydu? Ruhun ölümsüzlüğü üzerine yaptığı uzun konuşmalar mıydı? Sokrates, varlığın enigmatik boyutunu inkâr etmeden akıl üzerinde durur. Rasyonalist olmadan rasyoneldir. Dogmatik olmadan mistiktir. Sokrates'in Modernler tarafından maneviyattan soyutlanması Buda'nın ilahlaştırıldığı metinler gibi tartışmalı mıdır?

İKİNCİ KISIM

BİZE NE DİYORLAR?

11. Bölüm

ÖLÜMSÜZSÜN

Ölüm bir son değil, bir geçiş. Ölümden sonraki hayat için daha geniş bir perspektiften bakarak Buda, Sokrates ve İsa'yı anlamaya çalışmak gerekmektedir. Ortak noktaları ise öğretileridir. Üzerinde durulması gereken şey ise iç dünyayı geliştirme ihtiyaçları, gerçek arayışında olmaları, bilgelik, adalet ve sevgiyi barındırmalarıdır. İnançlarının tek bir formu yoktur. Sokrates, Buda ve İsa'nın ölümsüzlüklerinin doğası benzer değildir. Eğer onlar ölümsüzse, bu ölümsüzlük şekilleri yaşadıkları kültürler ve edindikleri manevi deneyimler içinde değişkenlik gösterir.

Yeniden Doğuş Döngüsünden Ayrılmak

Prens Siddharta görevine başladığında, ünlü bir usta olan Alara'nın yakınındaki bir ormana gider. Bu usta kaydettiği ilerlemeler karşısında şaşkına döner ve Siddharta'dan onun ile birlikte grubu yönetmesini ister: "Çok sayıda takipçimiz olacak," der. Cevap olarak henüz Buda olmayan Siddharta aynı zamanda öğretilerinin temel amacı olacak olan şöyle bir açıklama yapar: "Takipçilerim olmasını istemiyorum. Ben sadece doğum döngüsünün sonunu istiyorum." Diğer bir deyiş-

le varoluşun gizemine bir çözüm, geçici mutluluğun ötesinde bir dünyaya erişmek amacındadır. Siddharta bu çözümün var olduğuna inanır ve anahtarının da hayatın içinde ulaşılabilir olduğunu düşünür. Uyanış'ından önce de onu bulacaktır. Buda için, hayat doğumdan itibaren başlayan acı çemberleridir. Sonunda ise "yaşlılık, hastalık, ölüm, keder" ile noktalanır. (Majjhima Nikaya, 26) Bundan kurtulmak için daha önce keşfedilmiş üç kavram önerir. Bu kavramlar bugün de gayet iyi bildiğimiz Hinduizm keşişleri tarafından kullanılmaktadırlar. Üç Sanskritçe kelime ile özetleyebiliriz: Karma, Samsara, Nirvana. Bu üç kavramı anlayabilmek için ilk önce Buda'nın öğretisindeki Benlik'i tanımlamak gerekir. Bu Benlik karmada birikir, samsarada tutulur ve nirvanaya ulaşması engellenir. Hinduizm bir Benliğin varlığını ortaya koyar. Bu Benlik doğu geleneğinde ruha denktir. Yeniden doğuş çemberinde kesin özgürleşene kadar reenkarne olması devam eder. Benares'in ilk vaazında, Buda, Benliği zihinsel bir projeksiyon gibi yani atman[1] olarak, anatmanı[2] ise Benlik dışı olarak tanımlar. Ona göre tüm yaşayan canlılar beş elemanın sabit dalgalanmalarıdır: Beden ya da madde, duyular, algılar, zihnin ve bilincin oluşumları. Benlik sürekli hareket halindedir, değişkendir tıpkı çatırdayan ateş ve akan su gibi. Budist rahip Nagasena ve M.Ö. ikinci yüzyılda Hindistan'ın kuzey batısında hüküm süren Kral Menandros geçen ünlü diyalogda bu kavramı daha iyi anlamamızı sağlar. Rahip, Kral'a at arabasının ne olduğunu sorar ve akabinde onu oluşturan elemanları sıralar: At arabası bir tekerlek midir? Bir aks mıdır? Bir halat mıdır? Yoksa bu elemanların hepsinin toplamı mıdır? Kral, Rahip'e tüm saydığı unsurlar ile bir at arabasının oluştuğunu söylemeden önce Rahip ona benliğinde olduğunu söyler.

1 Atman: Kendi olan, Self, ç.n.
2 Anatman: Kendi olmayan, No Self, ç.n.

Karmaya gelelim. Hindu doktrininde, adı karman olan, gerçekleştirdiğimiz her eylem nedensellik kuralına tabidir. Buda için bu eylemin niyetidir. Eylemin kendisi değildir. Ve bu da eylemin karmik[1] değerini belirler. Saf ve nötr eylemler vardır: Bunlar ortak eylemlerdir, uyumak veya yıkanmak gibi, negatif veya pozitif bir niyeti olmaz. Ancak bir de kasıtlı eylemler vardır (bedenin, sözün, düşüncenin). Benlik etkisi ile yapılan, birey olabilme arzusuyla yanıp sönen. Arzularımız ve hoşumuza giden şeyler sebep olur: Hoşuma giden şeyi arıyor, hoşuma gitmeyenleri reddediyorum. Bir başkasına yararlı veya zararlı olabilen bir eylem ise karmik yükü ortaya çıkarır. Negatif veya pozitif. Bu bizi samsarada tutar. Biriken karmanın ağırlığına göre, birey altı varoluş alanından birinde yeniden doğar. Her biri birçok bilinç durumuna ayrılmıştır: Milyonlarca yıldan beri çözülmeye çalışılan tanrıların hayatı, Titanlarınki (yani kıskanç tanrıların), insanlarınki (en tercih edilen, çünkü Uyanış'a en yakın), hayvanlarınki, aç gözlü ruhlarınki ve yeraltı ruhlarınınki. Buda için, demin de bahsetmiştik, değişmeyen yani reenkarne olmayan bir benlik yoktur: Bireyin ölümünde, benliği oluşturan beş agregat, karmik ağırlığı olan, bu karmik ağırlıkta ayrışır ve sonra yeniden bir araya gelir. Özdeş bir Benlik oluşur mu? Budizm bu soruya mum örneğini verir. Sönen ve yeniden yanmaya başlayan bir mum. Mum kesinlikle aynı mum. Balmumu aynı balmumu. Fitil aynı. Ama yeniden yanan ateşin söndürülen ile aynı olduğunu gerçekten söyleyebilir miyiz?

Samsara çarkından kurtulmanın tek çıkış yolu nirvanadır. Hindular tarafından moshka (kurtuluş) adı verilir. Bu nihai kurtuluş hali ile alakalı Buda çok az şey söylemiştir. Çünkü bu durum insan deneyimini ve anlayışını aşmaktadır. O "yüce mutluluktur" (Dhammapada, 204) der Buda. Son-

1 Karmik: Geçmiş yaşam deneyimleri, karmaya özgü, ç.n.

ra takipçilerinin ısrarı üzerine nirvana kavramını şu sözleri söyleyerek açıklar: "Ey keşişler, nirvananın içinde ne su, ne ateş, ne rüzgâr, ne bilincin sonsuzluğu, ne algı ne de algı eksikliği, ne bu dünya, ne öteki dünya, ne güneş ne de ay vardır. Ey keşişler, orası gidişi gelişi olmayan bir yoldur. Ne zaman, ne ölüm, ne yeniden doğuş vardır. Çünkü ilerlemeden yoksundur: Acıların sonudur." (Udana, 8,1, "Nirvana Sutrası") Nirvana yok olmadır, sönmedir. Ama hiçlik değildir. Acı çekmenin de ötesindedir. Buda'nın ölümünden sonra onun dönüşümünü anlamak için ona sorular sorarlar: "Ölümden sonra, Tathagata hem var hem de yoktur. Tek gerçek budur." (Anguttara Nikaya, 10, 95)

Ölümsüz Ruhun Yolculuğu

Platon'un diyaloglarında Sokrates'in ölümsüzlük teorisini geliştirdiğini okuruz. Tezlerinin Buda ile olan benzerlikleri şaşırtıcı derecede yakındır. Aslında Sokrates yıkılmaz kalıcı bir ruhun varlığını savunmasına rağmen, Buda Benlik dışı teorisine meydan okusa da, her ikisi de yeniden doğma çemberi tezine tutunurlar, her doğum bir önceki yaşamın şartlarına göre değişir, bu çemberin amacı daha üst kademelere erişerek saflaşmaktır.

Buda, Vedik Hindistan teorisini miras olarak alıp aktarmıştır. Sokrates ise büyüğü olan matematikçi, filozof, okul kurucusu ve özellikle de bilgelik ustası Pisagor'dan almıştır. Pisagor'un Buda'nın çağdaşı olduğunu biliyoruz. Hindistan'da kalmış mıydı? Böyle bir efsane olsa da hiçbir kanıtı da bulunmamaktadır. Öte yandan, oldukça olası başka bir durum vardır. Çok fazla seyahat edilen bir dünyada, Hindistan'ın bilgeleri ile tanışmıştı. Ahiret doktrinlerinden etkilenmişti.

Dünyevi enkarnasyonun bir ödül değil bir ceza olduğunu ve ruhun önceden var olduğunu belirtir. Hatalardan ağırlaşmış, mutlu topraklara ulaşmakta istekli olan ruhun kendini arındırmak için yeryüzündeki asketik[1] uygulamalar ve ritüellerle yeryüzündeki hayatını kullanması gerekir. Eğer başarısız olursa, ki çoğu zaman bu olur, reenkarne olmaya mahkûmdur, bir insan ya da daha kötüsü bir bitki veya hayvan formunda. Ruhun ölümsüzlüğünün sokratik anlayışı Hint ve Pisagorcu bakış açısına çok yakındır. Çağımızdan çok uzak bir zaman diliminde yaşamış olsa da Sokrates'in metinlerini olabildiğince net bir şekilde açıklamaya çalıştım. Böylece modern akıllarımız için ustası Sokrates'in düşüncelerini aktaran Platon'u okumayanlar için bile bir fikir verebilecektir. Ruh, Sokrates'e göre "Tanrısal, ölümsüz, anlaşılabilir, basit ve ayrışmaz olanla benzerlik içindedir ve her zaman kendine hastır." Beden ise "İnsana, ölümlüye, hassasa, ayrışana, her daim değişene benzemektedir. Ve asla kendine benzemez." (Pheadon, 80b) Beden yok olmaya mahkûm olsa dahi, Sokrates ruh ve ölümsüzlüğü hareket teorisi ile gösterir. "Devinen ölümsüzdür... Hareket ruhun özü ve doğasıdır." (Pheadrus, 245) Bu nedenle "Ruhun ne doğumu ne de ölümü olamaz." (Pheadrus, 246) Bu inanç kendi ölümünden korkmayanlar için gayet yeterlidir. İnfaz edileceğini öğrendiğindeki rahatlığı Platon'un anlattığına göre arkadaşlarını şaşırtır. Haberi mizahi bir şekilde karşılar: "İşte ayrılma zamanımız geldi, siz yaşayacak, ben öleceğim. Kim daha şanslı, siz mi ben mi? Bunu sadece Tanrı bilir." (Savunma, 42a) Phedon'da ölümsüzlük ve ölüm üzerine geçen diyalogda bu açıklanır. Dostlarının ve olaya şahit olanların gözünden hassaslığı anlatılır: "Hayatını felsefeye adamış bir adamın, ölümü sakinlikle karşılamasını ve ölümünden sonra sonsuz güzellikler ile karşılaşacağını umduğunu size anlatma

1 Asketik: Maddi dünyadan elini eteğini çeken kimse, ç.n.

zamanı geldi. Cahil olan, felsefenin sadece öğrenmek olmadığını aynı zamanda da ölüm beklentisi olduğunu bilmez. Tabii ki tüm hayatını ölümü düşünerek geçirmesinden bahsetmiyoruz, ölüm kapıyı çaldığında bizi ne beklediğini bilmeden korkmak ve ertelemekten bahsediyoruz." (Phaidon, 63e, 64a) Bu nedenle bu öneriyi asla tekrar etmeyi bırakmaz: "Ruhuna güvendi, hayatı boyunca onu kötü hissettiren ve yabancı duran zevkleri ve dünya mallarını reddetti. Bilim ona zevk verdi. Ruhunu süsledi. Ona yabancı bir süs değildi, kendine aitti. Adalet, güç, özgürlük, gerçeklik gibi kendi içinden gelen. Kader onu çağırdığında, öteki dünyaya gidiş için sakince bekledi, yolculuğa hazırdı." (114a-115b)

Sokrates bunu hatırlatmaktan vazgeçmez: "Bedenin bakımı ve zenginliğinden önce ruhu zenginleştirmek ve onu kusursuzlaştırmak gerekir." (Savunma, 30b) Buda'nınkilerle garip bir benzerlik içinde olan bu söylemler, bedenin sebep olacağı ruhtaki tahripler için bir önlemdir: "Evet, belki ölüm bizi amaca götüren dosdoğru yoldur. Çünkü ten, akıl ile beraber oldukça ruhumuz böyle kötü bir şeye bulaşmış bulundukça, amacımız olan şeyi, hakikati hiçbir zaman elde edemeyeceğiz." (Phaidon, 66 b) Israrcı olur: "Beden sizi asla bilgeliğe götürmez. Beden savaşları, bölünmeleri, kavgaları doğurmaz mı? Tüm tutkuları beden içinde barındırır. Aslında savaşlar, sadece servet sahibi olma arzusundan gelir ve biz bunu beden yüzünden yapmak zorundayızdır. İhtiyaçlarına hizmet etmek için, köleler gibi." (66c) Sokrates ne katı çileciliği ne de bedenin çürümesini savunur. (82e) Önerdiği yol, "Ölçülü olmak, ki ne demek olduğunu bilmeyen bir çoğunluk mevcuttur, bu erdem insanları arzularının kölesi olmaktan uzaklaştırır ve kendilerini arzuların üzerinde görür ve kontrollü bir şekilde yaşarlar," (68c); çünkü "her acı, her zevk, bir çivi ile ruha bağlıdır. Ve beden ne söylerse söylesin gerçek olduğuna inanır." (83d)

Sokrates yeniden doğuş, hayattan doğan ölüm ve ölümden doğan hayat temasına döner. "Gün batımı gün doğumunu ve gün doğumu gün batımını doğurur." (71d) Birkaç şüphesini ortaya koyan Cebes ile karşılaştırıldığında, Pisagorcu geleneği uygular. "Bu dünyadan ayrılırken, ruhların cehenneme gittiği ve oradan bu dünyaya yeniden geldikleri düşüncesi çok eskidir... Yaşayanlar ölümden doğarlar." (70cd) Ona göre "Bu gerçeklere başka hiçbir şey karşı koyamaz." (72d) Yeniden doğuş biçimi rastgele olmaz. "Doğru ruhlar daha iyidir. Kötü olanlar ise daha kötü durumdadır,"(72d) der sözlerini açıklamadan önce: "Eğer ruh bedenden hiçbir şey almadan saf kalırsa, yani onunla beraber olduğu sürede onunla hiçbir ticari ilişkiye girmezse, tam tersine ondan hep kaçar ve meditasyon yaparsa, yani felsefe yaparsa ve aslında ölmeyi öğrenirse kendine benzeyen bir varlığa dönüşür, tanrısal, ölümsüz, bilgelik dolu, insan doğasına bağlanmış tüm kötülüklerden, cehaletten, hatalarından, tiranik aşklarından, korkularından kurtulup mutluluğa bağlanır." (81a-b) Öte yandan "Eğer beden tarafından çekilirse, bedene hizmet etmeye başlarsa, sevgisini saplantılı hale getirirse, dokunamadığı, yiyemediği, içemediği, hiçbir şeyin gerçek olmadığını düşünürse, korkar ve nefret ederse kirlenir ve saflığını kaybeder. Tek çıkış noktası felsefe iken bedensel lekelerde kendini bulur ve devamlı olarak beden ile ticari ilişkide olur. Bu lekeler ağırlaşır, büyür ve görünür hale gelir. Ruh bu ağırlıkla yüklüdür, korku ile görünmez bir dünyada bile bu lekeler ortaya çıkabilir." (81b-c) Ve ayrıca: "Tanrısal yalınlık ve saflıktan mahrum bırakılır." (83e) Birkaç tane de reenkarnasyon örneği sıralar: "Ilımlı olmayı sevmeyen ve alçakgönüllü olmayanlar, muhtemelen bir eşeğin veya ona benzeyen diğer hayvanların bedenine gireceklerdir." (81e-82a) "Adaletsizliği, tiranlığı, vurgunu sevenler ise kurtların, şahinlerin bedeninde tekrar can bulacaklardır." (82a) Doğru olanlar, ılımlılar, daha

mutlu bir kader yaşayacaklardır "daha barışçıl hayvanların bedenlerinde" ya da "daha iyi bir insan olabilmek için insan bedeninde" dünyaya geleceklerdir. (82a-b) Ama ölüm sonrası tanrılarla yakınlık sadece gerçek filozoflara, "bedenin tüm arzularına teslim olanlara", "ruhları bedenlerinden tüm saflığı ile çıkanlara sunulur". (82c) Bedensel bağı güçlendirmek için ruhunu kendisine zincirler. Duyguların "yanılsamalar" ile dolu olduğunu ve görüneni görme imkânı verdiğini bilir. Ruh görünmez olanı görür. Felsefeyi karakterize eden şey insanların ruhlarını bedenleri ile alışverişten uzak tutmalarıdır. (64e-65a) Ve sonuç olarak her şeyin "saf özünü" tanımaya eğilimi vardır. (67a-b) Sokrates ölüm karşında umutlu olduğunu söyler. Oraya "gönüllü" olarak gittiğini de belirtir (68b) ve yakın arkadaşları ve ustaları ile orada karşılaşmayı ümit eder. (69e) Hayatını, "Tüm tutkularını içinde sakince koruyarak, aklını rehberi yaparak ve ondan vazgeçmeden" yaşamamış mıydı? Sokrates, onu bekleyen öbür dünyayı betimler. Daimonuna gönderme yapar: "Bir insan öldükten sonra, hayatı boyunca kullandığı zekâsı tüm ölmüşlerin toplandığı ve yargılandığı bir yere götürülür, sonra bir rehber eşliğinde cehenneme gider. Orada hak ettikleri iyilikleri ve kötülükleri bulurlar. Belirli bir süre orada kaldıktan sonra başka bir rehber onları hayata getirir. Ruh ılıman ve bilgedir. Rehberini izler ve onu bekleyen kaderi görmezden gelemez. Tutkuları tarafından bedenine o kadar uzun süre çivilenip kalmıştır ki, bu kadar çok acı çekmesinin de sebebi budur." Bu ruh cehennem acılarını bilir. Hayatını ılımanlık ve saflık içinde geçirenler ise tanrıların yanına giderek orada "göğün ortasında saf dünyanın güzelliğini tanır." (107c-108c; 110a) "Size söylediğim şey hayat boyunca bilgelik ve erdem için kendinizi her şeyi yapmaya ikna etmeniz gerektiğidir. Bu mücadelenin ödülü güzel ve umut büyüktür," diye ekler Sokrates takipçilerine hitap ederken. (114c)

Ama bir anda bir şüphe içine düşer. Platon'un Savunma'sında bahsedilir: "Kimse ölümün ne olduğunu bilmez." (29a) Daha sonra da Phedon'da : "Eğer ölüm tüm varoluşun sonuysa; bu kötüler için büyük bir kazanç olurdu, ölümden sonra hem bedenlerini, ruhlarını teslim eder, ahlaksızlıkları kar kalırdı."(107c) Kendini, sanatını alaya alır: "Bu sefer fikrimi empoze etmek için uğraşmayacağım, bu benim ana hedefim değil. Ama kendimi ikna etmeye çalışacağım. Çünkü bu benim ilgimi çekti: Eğer ölümden sonra bir şey varsa inanmak iyi olur; eğer ölümden sonra hiçbir şey yoksa diğerlerini söylenmelerim ile yormamayı düşünüyorum." (91a-b) Sonra hemen çark eder: "Doğru cevap bulunduğunda, buraya gelip sabitlemekte gecikmeyeceğim." (91b) Sokrates şunu göstermiştir: Bir filozof için, iki şey bilmek gerekir. Rasyonel bilgi (bugün bu bilginin bilimsel olduğunu söyleyebiliriz) ve mantığın katı çerçevesinin ötesine geçebilen bilgi. Bunlar inanç, sezgi, duygu, gelenek gibi katmanları yükseltmek için gereklidir. İlk durumda "kesinlik"ten bahsedebiliriz. İkincisinde ise, Montaigne'nin yapacağı gibi, "samimi bir mahkûmiyetten" bahsedeceğiz. Filozof; dünya, insan ve kendi üzerine kesinlik veren bilgileri efor sarf ederek kazanır. Kesin olmayan bilgileri de edinir. Bazıları kısmen akla yatkındır, başka kaynaklardan da ilham alır. Bunlar hayatı aydınlatabilir ve besleyebilir. Bu bilgi evrensel bir gerçeklik olmaksızın kişiye yapışır. Ölümsüzlük üzerine sokratik bilgi bu ikinci tanımdan doğar.

Diriliş ve Sonsuz Yaşam

Daha çok Hint ve Yunan düşüncesinde açıkça kurulmuş olsa da, Yahudi düşüncesinde ruh ve bedenin ayırımı yoktur. Yani İsa asla ölüm sonrası için spiritüel bir gönderme yapmaz.

Sokrates gibi "ölümsüz ruh" ya da Hintler gibi "Benlik". Gene de ölümden sonra öbür dünya da insanları bekleyen bir hayat olduğunu söyler. Öteki dünyada iyi davranışlar için insanların ödüllendirileceğini ve kötü davranışlar için cezalandırılacaklarını anlatır. Ölülerin dirilmesi inancı da Yahudiler'de mevcuttur. Ölümden sonra diriliş olmadığını söyleyen Sadukiler, aynı gün İsa'ya gelip şunu sordular: "Öğretmenimiz, Musa şöyle buyurmuştur: 'Eğer bir adam çocuk sahibi olmadan ölürse, kardeşi onun karısını alsın, soyunu sürdürsün.'"(Matta, 22, 23, Elçilerin İşleri, 23, 8) Beatitudes konuşmasında da herkesin hak ettiğini bulacağını anlatır: "Ne mutlu ruhta yoksul olanlara! Çünkü Göklerin Egemenliği onlarındır. Ne mutlu yaslı olanlara! Çünkü onlar teselli edilecekler. Ne mutlu yumuşak huylu olanlara! Çünkü onlar yeryüzünü miras alacaklar. Ne mutlu doğruluğa acıkıp susayanlara! Çünkü onlar doyurulacaklar. Ne mutlu merhametli olanlara! Çünkü onlar merhamet bulacaklar. Ne mutlu yüreği temiz olanlara! Çünkü onlar Tanrı'yı görecekler. Ne mutlu barışı sağlayanlara! Çünkü onlara Tanrı oğulları denecek. Ne mutlu doğruluk uğruna zulüm görenlere! Çünkü Göklerin Egemenliği onlarındır." (Matta, 3-10) İsa, gözlerini öğrencilerine çevirerek şöyle dedi: "Ne mutlu size, ey yoksullar! Çünkü Tanrı'nın Egemenliği sizindir. Ne mutlu size, şimdi açlık çekenler! Çünkü doyurulacaksınız. Ne mutlu size, şimdi ağlayanlar! Çünkü güleceksiniz. İnsanoğlu'na bağlılığınız yüzünden insanlar sizden nefret ettikleri, sizi toplum dışı edip aşağıladıkları ve adınızı kötüleyip sizi reddettikleri zaman, ne mutlu size! O gün sevinin, coşkuyla zıplayın! Çünkü gökteki ödülünüz büyüktür. Nitekim onların ataları da peygamberlere böyle davrandılar." (Luka, 6, 20-23)

"Gökyüzü" veya "Tanrı'nın Krallığı" görünmez bir dünyayı tanımlar ve öteki dünyada Tanrı'nın yakınında "melekler gibi" yaşamayı betimler. (Matta, 22,30) Bu gizemli ve tanımlanama-

yan yer için Hıristiyan geleneği cennet, der. İsa onun hakkında konuşmak için başka bir ifade kullanır: Tanrı'nın Krallığı. Ama bu ifade şimdiki dünyayı tasvir etmek için kullanılmış olabilir. Markos'a göre bu tema ilk onun konuşmasından çıkar: İsa çölde kaldığı kırk gün boyunca Şeytan tarafından denenir. Yabanıl hayvanlar arasındadır, melekler O'na hizmet eder. Yahya'nın tutuklanmasından sonra İsa, Tanrı'nın Müjdesi'ni duyura duyura Celile'ye gider. "'Zaman doldu' diyordu, 'Tanrı'nın Egemenliği yaklaştı. Tövbe edin, Müjde'ye inanın!'" (Markos, 1-15) Zamanın Filistin'i çeşitli kıyamet senaryolarını atlamıştı ve kurtarıcı Mesih'i bekleyen büyük bir dindar Yahudi kesime sahipti. Yahudilerin savaşında, yani Yahudi eserlerinde, Flavius Josephus bu popüler hareketleri tanımlar. "Ulus ulusa, devlet devlete savaş açacak; yer yer kıtlıklar, depremler olacak. Bütün bunlar, doğum sancılarının başlangıcıdır. O zaman sizi sıkıntıya sokacak, öldürecekler. Benim adımdan ötürü bütün uluslar sizden nefret edecek. O zaman birçok kişi imandan sapacak, birbirlerini ele verecek ve birbirlerinden nefret edecekler. Birçok sahte peygamber türeyecek ve bunlar birçok kişiyi saptıracak. Kötülüklerin çoğalmasından ötürü birçoklarının sevgisi soğuyacak. Ama sonuna kadar dayanan kurtulacaktır. Göksel egemenliğin bu Müjdesi bütün uluslara tanıklık olmak üzere dünyanın her yerinde duyurulacak. İşte o zaman son gelecektir." (Matta, 24, 7-14) Bu kıyamet konuşması "Ama o günlerde, o sıkıntıdan sonra, güneş kararacak, ay ışık vermez olacak, yıldızlar gökten düşecek, göksel güçler sarsılacak. O zaman İnsanoğlu'nun bulutlar içinde büyük güç ve görkemle geldiğini görecekler. İnsanoğlu o zaman meleklerini gönderecek, seçtiklerini yeryüzünün bir ucundan göğün öbür ucuna dek, dünyanın dört bucağından toplayacak," ile devam eder. (Markos, 13, 24-27) Bu kıyamet konuşması üç Sinoptik İncil'de bulunur. Aynı zamanda Vahiy'de yer alır. "Bundan sonra

yeni bir gökle yeni bir yeryüzü gördüm. Çünkü önceki gökle yeryüzü ortadan kalkmıştı. Deniz de yoktu artık. Kutsal kentin, yeni Yeruşalim'in gökten, Tanrı'nın yanından indiğini gördüm. Güveyi için hazırlanmış süslü bir gelin gibiydi. Tahttan yükselen gür bir sesin şöyle dediğini işittim: 'İşte, Tanrı'nın konutu insanların arasındadır. Tanrı onların arasında yaşayacak. Onlar O'nun halkı olacaklar, Tanrı'nın kendisi de onların arasında bulunacak. Onların gözlerinden bütün yaşları silecek. Artık ölüm olmayacak. Artık ne yas, ne ağlayış, ne de ıstırap olacak. Çünkü önceki düzen ortadan kalktı.'" (Vahiy, 21, 1-4)

Yuhanna'da "Göklerin Krallığı" ya da "Tanrı'nın Krallığı" gibi ifadeler yer alır. Ama hayatın gerçeğinin ölümden sonra olduğunu üzerine basa basa belirtir. Sonsuz hayattan ve dirilişten bahseder. Bilge Nicodemus ile yaptığı konuşmada İsa: "Çünkü Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki, biricik Oğlu'nu verdi. Öyle ki, O'na iman edenlerin hiçbiri mahvolmasın, hepsi sonsuz yaşama kavuşsun. Tanrı, Oğlu'nu dünyayı yargılamak için göndermedi, dünya O'nun aracılığıyla kurtulsun diye gönderdi," der. (Yuhanna, 3, 16-17) Samaritan bir kadın gelip ondan su ister ve İsa kadına şöyle der: "Bu sudan her içen yine susayacak. Oysa benim vereceğim sudan içen sonsuza dek susamaz. Benim vereceğim su, içende sonsuz yaşam için fışkıran bir pınar olacak." (Yuhanna, 4, 13-14) Su sembolünü kullandıktan sonra insanlara sonsuz hayattan konuşmak için ekmek sembolünü kullanır: "Gökten inmiş olan diri ekmek Ben'im. Bu ekmekten yiyen sonsuza dek yaşayacak. Dünyanın yaşamı uğruna vereceğim ekmek de benim bedenimdir." (Yuhanna, 6, 51) Bazı takipçileri İsa'nın söylediklerini "zor anladıkları" için ondan koparlar ve Simun Petrus on iki havarinin adına şunları söyler: "Rab, biz kime gidelim? Sonsuz yaşamın sözleri sendedir." (Yuhanna, 6, 68)

Bu "sonsuz hayat" ifadesi "diriliş" ile ilişkilidir. İsa açıkça

belirtir: "Çünkü Babam'ın isteği, Oğul'u gören ve O'na iman eden herkesin sonsuz yaşama kavuşmasıdır. Ben de böylelerini son günde dirilteceğim." (Yuhanna, 6, 40) Ama diriliş ile ilgili en güçlü sözler on birinci bölümdedir. İsa, Lazarus'un kız kardeşi Martha'dan arkadaşının öldüğünü öğrenir: "Erkek kardeşin dirilecektir." Marta diriliş günü onun dirileceğini bildiğini söyler. İsa da: "Diriliş ve yaşam Ben'im," dedi. "Bana iman eden kişi ölse de yaşayacaktır. Yaşayan ve bana iman eden asla ölmeyecek. Buna iman ediyor musun?" (Yuhanna, 11, 25-26) Sonra Meryem'ye döner, Lazarus'un diğer kız kardeşine, onun ağladığını görünce içini hüzün kaplar. İsa'nın ayaklarına kapanan Magdalalı Meryem'e: "Bana dokunma!" dedi. "Çünkü daha Baba'nın yanına çıkmadım. Kardeşlerime git ve onlara söyle, benim Babam'ın ve sizin Babanız'ın, benim Tanrım'ın ve sizin Tanrınız'ın yanına çıkıyorum." (Yuhanna, 20, 17) Yeni Ahit'e göre İsa "ölülerin arasında ilk doğan" kişi olacaktır. Daha sonra dirilen herkes Gökyüzü Krallığı'nda mutluluk içinde yaşayacak, diğerleri ise cehennem işkenceleri ile tanışacaktır. "İnsanoğlu'na karşı bir söz söyleyen herkes bağışlanacak. Oysa Kutsal Ruh'a küfreden bağışlanmayacaktır." (Luka, 12,10) İnciller tarafından İsa'ya atfedilenlere göre sonsuz yaşam İsa'ya inanan ve iyi niyetle hareket eden tüm kadınlar ve adamları bulacaktır. (Matta, 25)

Buda, Sokrates, İsa'ya bakarsak mevcut davranışlarımız ölümden sonraki hayatımızı etkiliyor. Böyle bir bakış açısının önemli yansımaları olabilir; hayatlarımızda, etik seçimlerimizde, kendimize ait algılarımızda. Öteki dünyanın varlığına dair rasyonel bir kesinlik yoktur. Sokrates'in mizahını hatırlarsak, Pascal bir bahis öncesinde yaptığı konuşmada böyle bir mahkûmiyette yaşamakla bir şey kaybedilmez demiştir. Mahkûmiyet hayatımızı felç eder, korku ve kaderciliğe hapseder. Ama bu üç bilgenin yaşadığı gibi değil.

12. Bölüm

GERÇEĞİN ARAYIŞI

"Gerçek olan nedir?" diye Pilatus, İsa'ya sorar. Bu soru kulaklarımızda mantıklı bir sual olarak çınlar. Ama Pilatus cevapsız kalır. Ama Andre Compte-Sponville'in işaret ettiği gibi: "Bu soruyu bir ordu lideri, ellerini yıkarken, bir masum çarmıha gerilirken yöneltti. Eğer gerçek yoksa ve biz onu bilmiyorsak bir masum ve bir dolandırıcı arasındaki farkı nasıl bilebiliriz?"

Aslında gerçek arayışı Buda, Sokrates ve İsa'nın öğretilerinin üzerine kuruludur. Onlar için doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, haklıyı haksızdan ayırabilmek önemlidir. Bu farklılıkların ayrımına varamadan hiçbir varoluş gerçekleştirilemez. Ve onların görevleri sadece belirli bir gerçeği aramak değildir, her birey adına evrensel hakikat arayışıdır. Sokrates için böyle bir şey mümkündür. Çünkü o tüm insanların aynı akla sahip olduğunu düşünür. Buda ruhun evrenselliğine inanır: İç gözlemle her birini sırayla keşfeder. İsa'ya gelince, o da evrensel başka gerçeklerin doğduğu mutlak gerçeğin varlığından bahseder.

Sokrates'in Mayotik Yöntemi ve Ayrımı

Sokrates, Delfi'nin en bilgesi olan Apollo'nun bile onu en bilge olarak kabul etmesine rağmen, hemen hemen tüm ko-

nuşmalarında "ne büyük ne de küçük bilgelik" sahibi değilim der. (Savunma 21b) Herhangi bir bilgiye de sahip olmadığını belirtir: "Bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir." Kendisini entelektüel olarak tanımlasa da, hırsı büyüktür: Bilgiye erişim arayışındadır. Fizik ve matematik yasaları değil sadece, aynı zamanda aklın kapasitelerini zorlayan metafizik sorularına da çözüm bulmak ister: İnsana. Çok daha spesifik olarak söyleyeceğim: İnsan davranışına, yani ahlaka. Doğru hatanın zıttıdır, iyi ise kötünün. Evrensel hakikat budur. Kendi kendini empoze eden bir gerçek, hiçbir otorite, hiçbir çoğunluk bunu bozamaz. "Gerçek olan çürütülemez," der Gorgias'ta Polos ve adalet üzerine olan tezin çürütülemeyeceği fikrini ortaya koyar. (473b) Çünkü doğru olan şey kendini kanıtlar: Gerçek sağduyunun, aklın meyvesidir. Derin tabiatına uzanmayı kabul eden bireyi rasyonel bir kesinliğe götürür "kendini tanımaya", duyguları, korkuları, tutkuları, hepsi yanılsama kaynağıdır. İşte o zaman "hakikate" dokunabilir: Gerçek adalet, gerçek güzellik, gerçek iyilik, gerçek cesaret: Aynı anda hem çok basit hem de anlaşılması zor kavramlar. Aslında, birçok durumda, sokratik diyaloglarda, Nicias ve Laches cesaretin özenli bir tanımını yapmaya çalışmışlardır. Konuşmacılardan biri olan Sokrates yapılan tanımı reddeder (korkusuzluk, cüret...); "Cesaretin ne olduğunu bulamadık Nicias," der. (199e) O halde "gerçek" nasıl anlaşılabilir? Şeylerin "doğası ve özü" nasıl anlaşılır? (Theaetetus, 148d) Sokrates için gerçek, kendinin ve diğer şeylerin gerçek doğasını tanımaktan geçer. Ve bu içimizde bir yerlerde derinlerde gömülüdür. "Mutlak eşitlik, mutlak güzellik, mutlak iyilik," der Phedon'da, "öz", "saf ve temizdir". (78d) Doğmamızdan bile önce içimize kazınmış ve doğarken bunu unutmuşuzdur. Bir bakıma, Sokrates bizi onları keşfetmeye davet etmez. Çünkü "bilimimiz sadece anımsatmalardır". (Phedon, 72e) Beden enkarnasyonundan

önce daha yüksek bir dünyada ruhun hafızasıdır bahsedilen. Saf haldeki varlığından şüphe duymaz: "Eğer bu şeyler var olmasalardı, tüm bu konuşmalar gereksiz olurdu," der etrafında toplanmış olan takipçilerine, Atina Yargısı'nın ona verdiği ceza olan zehri almadan önce. Theatetus'ta bu bilgi yardımla açacak tomurcuklar gibiydi. Yani "aralarından bazıları en başta tamamen cahil" gibi görünen gençler, onunla iletişime geçtiklerinde "tanrının izniyle" "inanılmaz ilerlemeler" yapabilirler. "Kötü ustaların elinde yetişen diğerleri ise, içlerinde barındırdıkları tohumları kaybederler ve gerçek kisvesi altında onları çeşitli yalanlar ile mahvederler." (150d-e) Bu sofistlerle arasının bozulmasının sebebi olmuştu. Bu ustalar ki öğrencilerine kendisinin tam tersi bir düşünce yapısıyla söylem ve savunma sanatını öğretiyorlardı. Bu retorik sanatın belli bir başarısı vardı. Atina demokrasisinde Sokrates bu retorik sanatı ile nam salmıştı. Ve zamanının söylem sanatını, demagoji yapma riski ile zirveye taşımıştı. Sokrates bu rölativizme karşı mücadele etmeyi ister. Sadece boş bir bakış açısı olduğu için değil, aynı zamanda da ruha zararlı olduğu için. Çünkü kendisi için felsefenin amacını oluşturan tüm gerçeği göreceli olarak kabul etmek, tam olarak gerçeğin arayışından gelmektedir.

Sokrates, muhataplarını gerçeğe ulaşmak için soru yağmuruna tuttuğunda, onlara felsefe alıştırması yaptırır yani onların kendi görüşlerini sınar, yetiştirir. Çünkü ona göre bilgiye erişimin tek yolu budur. Yoldan geçen adamı sorguladığında, sanatçı general ya da konuşmacı olsun, mayotik yapmaya yönlendirir. Onlardan ne doğuruyordu? Kendilerini doğurmalarına yardımcı oluyordu. Ve bunların ötesinde, derin tabiatlarında, bireyselliğin ötesindeki özlerini de doğuruyordu. Bu insanın doğasıydı, insan doğasını özgünlüğünü sağlayan şey: "Yumuşak başlı ve daha basit bir hayvan olan

Typhoon'dan daha karmaşık ve daha kötü bir hayvan olup olmadığımı anlamaya çalışıyorum," diye açıklar. (Phedre, 230) Çünkü gerçek evrenseldir, çünkü gerçek evrensel ise, insan doğası da ilahi paralellikte, kendisi de evrenseldir. Görünen dünyaya mahkûm olanlar, gerçeği görme yetisine sahip değillerdir. Öncelikle çarpık bir yansıma algılarlar. Gerçeğin sokratik arayışını resmetmek için, Platon "mağara mitini" kullanır. Mit şöyle der; insanlar doğdukları andan itibaren bir mağaranın içinde zincirlidirler, kafaları aydınlığın girdiği girişi göremeyecek şekilde dönmüştür, onları aydınlatan bir ateş olsa bile ateşle aralarında gölge oyunundaki gibi bir perde çekilmiştir. (514b) Bu perdenin üzerine gölgeler yansır. Hiçbir gerçekliğin farkında olmayanlar için, tüm bu gölgeler, üretilmiş objeler ve kendileri gerçektir. Platon mahkûmlardan birinin "zincirlerinden kurtulduğunu" hayal eder, yani artık cahilliğini tedavi etmiştir. (515c) Ancak ilk defa gördüğü bu ışık gözlerini kamaştırır ve artık gölgeleri ayırt edemez olur. "Şimdiye kadar sadece hayaletler gören kişinin şimdi gerçekliği görmesi üzerine ne düşünmektesin? Bu yüzden ona her şeyi sormalı, göstermeli ve etrafımızdakilerin gerçekliğini sorgulamalıyız. Ne, nedir diye sormalıyız." (515d) Elbette gerçek şeylerin "doğruluğunu" nitelerken, her zaman bildiği gölgelerin "yanlışlığını" ayırt edebilmesi zor olacaktır. Güneş ışığından bile yakınacaktır. Güneşi görecek ve onun mevsimleri, yılları yönettiğini, "tüm bunlara sebep olanın yoldaşlarıyla mağarada gördükleri olduğunu" anlayacaktır. Ve bu dostlarından şikâyetçi olacak, "Onların içinde bulunduğu eski yanılsamalara dönmekten ve onların yaşadıkları gibi yaşamaktansa bir çiftçinin hizmetindeki çalışan uşak olmayı yeğler. Eğer birisi onları yükseğe çıkarmaya, kurtarmaya çalışırsa, onu öldürebilirler, öldürmezler mi?" (517) Sokrates cehaletlerinden kurtulmaları için halkı zorladığından ölüme

mahkûm edilmedi mi? Sokrates'in aradığı gerçeklik, mağara mitinden daha güzel anlatılamaz. Sokrates, bu çetrefilli yoldan çoktan geçmiş olan ve insanları karanlıklardan kurtaran, varoluşun filozof-rehberinden başka bir şey değildir. Çünkü bu sıradan faniler için neredeyse imkânsızdır. Doğmadan önce bildiklerini tek başlarına hatırlamak ve "hiçbir değişiklik yapmadan onu olduğu gibi kabul etmek" (Phedon, 78d) onlar için zordur. Sadece iyi bir usta onlara "ebelik" yapabilir, kendi gerçeklerini doğurtabilir: Bu kesinlikle daha önceden birçok defa bahsettiğimiz mayotik ilkesidir. "Değişen konuşmalar ve verilen cevapları daha iyi yönlendirmek için, birlikte aramak birlikte görmek yani iki kişi olmak gerekir. Tek şart birbirine, konuşmanın erdemine inanmaktır," diye altını çizer André-Jean Festugiére. Sokrates'in takipçileri bunun bilincindelerdi. Birkaç saat içinde öleceği için umutsuzluk içindelerdi. "Ama Sokrates sen bizi terk ediyorsun, biz nereden senin gibi büyüleyici birini bulacağız?" Ve Sokrates bugün bile dillerden düşmeyen bir cevap verir: "Yunanistan büyüktür. Burada çok sayıda yetenekli insan var. Yabancı ülkeler de var: Bu ülkeleri gezmeli, oralardan geçmeli, bu büyüleyici insanı bulmak için herkes sorgulanmalı, ne pahasına olursa olsun. Servetinizi kullanabileceğiniz daha yararlı bir mecra yok. Ve sonra onu içinizde aramalısınız. Çünkü belki de bu büyüleyici şeyleri yapan kişi sizsinizdir." (Phedon, 78a)

"Dört Soylu Gerçek" ve Budist Meditasyonu

Ailesinin sarayını terk ettiğinde Siddharta sahte olduğunu fark ettiği görünüşün ötesinde bir gerçekliği arıyordu. Sokrates gibi o da deneme yanılma yöntemi ile devam eder. Atina'daki bilge, bilgelikteki yoksunluğunu keşfedecektir. Di-

ğeri ise en bilindik çileciler ile zaman geçirir ve aşırı uygulamaların boşluğunun bilincine varır. Her ikisi de varlıkları çevreleyen, en önemlisi herkes için ulaşılabilir olan evrensel hakikatin varlığını sezerler. Her ikisi ruhları ile onu ararlar. Ama aklını araç olarak kullanan Sokrates iç gözlemine güvenirken, Buda sadece iç deneyimini kullanmayı tercih eder. Entelektüel bir şekilde, muhakemesi ile gerçeği keşfetmeye çalışmaz, içsel deneyimini kullanarak kendini onu bulmaya adar. Ünlü vaazlarından birinde, Brahma Jala, teori ile sınırlı olan deneyimler için sert kelimeler kullanır, onları "aklın ve mantığın içinde hapsolmuş" olarak tanımlar ve "sofistik gerçekleri inşa ettiklerini" söyler ama ona göre bu gerçekler asılsızdır. (2, 13) Onun için, varlığın gizemine verilebilecek tek cevap somuttur, o da Yol'dur. Bu yol, varlıkların yeniden doğmak ile cezalandırıldıkları trajik samsara döngüsünden kurtulmayı sağlar. Şeylerin gerçek doğalarının bilgisine ve aydınlanmaya götürür. Siddharta, acı mekânizmalarını kendi içinde çözümlemek, onları anlamak için kendi doğasından yola çıkar. Tutkularını, duygularını inceleyecek, meditasyon yaparken uzun saatler geçirecek, metinlerde bahsedilmese de oto analiz yapmak için bu yöntemi kullanacaktır. Bir insan ruhu için çözümsüz sorulara ve metafiziğe ilgisiz kalır, tüm çabasını özgürleşme "metodu" adını verdiği araştırmasına adar. Buna da şöyle bir açıklama getirir: "Bakımsız bir evin çatısından yağmur suyu sızar. Bu kötü eğitilmiş bir ruhun başına da gelir, arzu ruha sızar. Bakımlı bir evin çatısından su sızmaz. İyi eğitilmiş bir ruha arzu sızamaz." (Dhammapada, 1, 13-14) Ayrıca "Şeylerin doğası netleştiğinde, tüm şüpheler kaybolur. Çünkü neyin doğa ve neyin sebep olduğunu anlar," diye açıklar. (Vinaya Mahavagga, 1, 3) Uyanışa ulaşana kadar meditasyon yapar. Ve anca o zaman kendini empoze ettiği gerçeğe ulaşır: Hiçbir şey sürekli değildir ve bu arzuyu besleyen

sürekli olmama durumu acının esas sebebidir. Budizm uygulamasında, gerçek arayış, tarafsız çalışmalara hatta kişinin kendine ve içindeki arzuları egoyu uyandıran yanılsamalara bağlıdır. "Dört soylu gerçek" üzerine vaazı Uyanış'ından sonra ortaya çıkmıştır. Bu onun doktrinin temelidir. İlk dinleyicileri karşısında onu anlatmaya başlar, "Kanun Yolu"nu açar, Sanskritçe Dharmadır. Dharma, değişmez evren düzeni anlamına gelir. Ama aynı zamanda Buda tarafından öğretilen şeylerin gerçekliğine ve insan şartlarının hakikatine gönderme yapar. Onları sunmadan önce, "dört soylu gerçek"in (cattari ariya saccani) basit çevirisi olduğunu söyleyelim: Ariya'nın anlamı soyludur. Aslında gerçekleri nitelemez, onları alan ve onları anlayan kişiyi niteler. O yüzden doğru söylem "Soyluların dört gerçeği" olmalıdır yani manevi olarak soylu olan kişilerin. Buda bu yüzden en ünlü vaazlarından birini yapar: "Bir keşiş iki aşırılıktan kaçınmalıdır. Hangileri peki bunlar? Duyuların zevklerine bağlanmak. Bu kaba, cahil, dünyevi, kötü sonuçlar doğurur. Diğeri ise kendini acı verici, cahil olan karşısında küçük düşürmek, bu da kötü sonuçlar doğuracaktır. Keşişler, bu iki uçtan kaçınarak, Buda vizyonunu, barışa, bilgeliğe, uyanışa ve nirvanaya götüren orta yolu bulmuştur. Sonra bu dört gerçeği dört cümle ile açıklar. Merkezi Dhukka kavramıdır: "Acı" anlamına gelmektedir. "Hayat Dhukka"dır, der Buda. Dhukka'nın kökeni susuzluktur. Yani arzudur. Onu silmenin sekiz aşaması vardır. Bu olumlamaların her birinin inceliklerini ve kapsamını anlatır. Buda'nın analizi tıbbı bir metafor gibi de okunabilir çünkü André Bareau'nun hatırlattığı gibi, Budizm'in her şeyden önce tedavi amacı vardır. Hayat acıdır: Bu Buda'nın ilk olarak belirttiği şeydir. Bir ruh doktoru olarak, hastalığı teşhis eder ve acıyı tüm hayat deneyimini kapsayan yedi kategoriye böler: Doğum acıdır, yaşlılık acıdır, ölüm acıdır, sevilmeyene bağlılık acıdır, sevilenden ayrı ol-

mak acıdır, arzulanana sahip olmamak acıdır, bağlılığın beş agregatı acıdır. Diğer bir deyişle, acı veren her şey ve mutlu bir hayatın içinde bulunma isteği yanılsaması. Bu gözlem nesnel ve berraktır. Varoluşsal bir karamsarlık içermez, kurtuluş yolunda atılan ilk adımdır. Bu ilk adımı atarak birey, iyileşme yolunda ilerler. Ve Buda tedavisine devam eder: Acının kaynağı susuzluktur, bu susuzluk anlamların ve varoluşun kendisine duyulur: "Bu susuzluktan tamamen kurtulmak gerekir." Bu yaşlılığın, hastalığın, sefaletin, ölümün kaynağıdır. Birey onları incelerken duygusal şiddet harici öğeler olarak ele almalıdır. Onları reddetmek yerine, kendini kendine bağlamalı, bir şekilde onlardan kopmalıdır.

Sonuç olarak Buda tedavi için yapılması gerekenleri sıralamaya devam eder: "Dördüncü gerçek Dhukka'yı bırakmaya götüren yoldur," yani nirvanaya ulaştıran, "doğru anlama, doğru düşünce, doğru söz, doğru eylem, doğru varoluş aracı, doğru çaba, doğru dikkat ve doğru konsantrasyon." Doğru kelimesinin üzerinde durur. Buda bunu "orta yol" olarak da tanımlar. Sekiz aşamalı bu gelenek üç disiplinden yola çıkar: Etik davranış, mental disiplin ve bilgelik. Buda vaazında şu sözlere yer verir: "Ben yüce ve kıyaslanamaz bilgiye ulaştım. Derin bilgi benim içimde yükseldi. Göz ardı edilemez olan düşüncelerime girdi. Bu benim son doğumum, daha fazla varoluş içinde bulunamayacağım." Buda şeylerin doğasının ayrıcalıklı bilgisi ile meditasyon yaptı ve Nirvana'ya ulaştı. Takipçileri ile yaptığı uzun bir diyalogda, ki buna Satipatthana sutrası denir yani "dikkatin yerleşkesi", giriş kısmında bu yola ulaşma yöntemlerinden bahseder: "Ey keşişler, varlıkları saflığa götüren tek bir yol var, acılarını ve sıkıntılarını fetheden, onlardan kurtulmalarını sağlayan, doğru tavrı edindiren ve nirvananın gerçekleşmesini sağlayan: Bunlar dikkatin dört alanıdır." Bu meditasyon, verilen bir tema ya da

bir konu etrafındaki bir entelektüel yansıma değildir. Aktif yaşamda, gevşeme metodu da değildir. İç ve dış etkenlere karşı gelerek, Buda zihni "sakinleştirme" yolu olduğunu söyler. Bu kendi içindeki düşünceleri kovalamakla alakalı değildir. Ancak sakin bir şekilde (samatha) görüntünün ötesine gitmek için ve var olan her şeyin derin vizyonuna direkt olarak sahip olunmasını sağlar (vipassana). Bu kendini ele geçirmek hatta incelemek ile ilgilidir, kalıcı olmayan her his ve her şey için. Buna bhavana adını verir: "Doğurtmak" ya da "geliştirmek"tir, bir zihni geliştirmek zihnin yarattığı bağlılıklardan ve yanılsamalardan kurtulmak anlamına gelir. Basit bir uygulama olmasına rağmen çok çetrefillidir, herkesin ulaşması zordur. "Dikkat üzerine ayetlerde", Dhammapada'nın ikinci bölümünde, Buda takipçilerine meditasyon üzerine tavsiyeler verir. Yani kendilerini "tamamen bilinçli dikkate", "ölümsüzlük yoluna" vermelerini ister. (2, 23) "Dikkatli, yararlı, düşünceli, uyanık, düzgün ve enerji dolu" olmalarını ister. Başka bir yerde de "Dikkatsizliğe boyun eğmeyin, duyuların zevklerinden vazgeçin, medistasyon ile uyanık olacak, muazzam bir mutluluğu keşfedeceksiniz," der. (2, 29) Ve söz verir: "Dikkati besleyen ve dikkat eksikliğinden şüphe duyan keşiş gerilemez. Neredeyse özgürlük kapısına ulaşmıştır." (2, 33) "Düşünce"ye adanmış aşka bir Dhammapada bölümünde Buda şunları ekler: "Düşünceyi uysallaştırmak gerekir, belirsiz ve istekli olsa bile, yürümek istediği yolu bulur. Onu uysallaştırdığınızda, sizi alır ve mutluluğa götürür." (3, 37) Yukarıda bahsi geçen Satipatthana sutrasında, teknik yolu ve meditasyon yapan kişinin derin dikkatinin kurulmasına yardımcı olan dört mekânizmayı belirtir. Bu dört mekânizma şu dört alanı kapsar: Beden, hisler, zihin ve zihinsel nesneler. Beden dikkatinden bahsedersek, Buda öncelikle nefes üzerinde durur. Nefes almayı düşünür, onu vücudunda hisseder.

"Beden bilinci onun içine yerleşmiştir." (1, 1) Sonra bedeninin pozisyonunun bilincine varır. "Dünyada hiçbir şey ile bağ kurmayarak beden özgürleşir." (1, 2) Üçüncü adım ise tefekkür ve onu çevreleyen açıkça anlaşılan şeylerdir (elbisesi, kasesi...). Sonunda ayaklarından baş ucuna kadar deri ve farklı şeylerle kaplı olduğunu farz eder (1, 4) ve bedenin "bir kadavra ile aynı doğada" olduğunun bilincine varır. (1, 6) Aynı bilinç, dikkat duyguları için de geçerlidir. Buda hoş duyguları kabul etmekte ve nahoş duyguları reddetmekte ısrarcıdır. Basitçe onları "dahili ve harici" olarak tanımlar. (2) Aynısı zihin düşüncesi için de geçerlidir: Arzular, tutkular, yanılsamalar ve onların dağılması. Meditasyon yapan kişi "Zihindeki olayların yok oluşu ve ortaya çıkmasını seyre dalarak yaşar. Dünyevi hiçbir şeyle bağ kurmadan özgürleşir." (3) Son etap ise zihinsel nesnelerdir: Duyuların arzuları, kötü niyet, inatçılık, pişmanlık, şüphe (beş tane engel vardır), ayrıca formlar, duygular, kokular, tadlar ve sesler. Bu yolculuğun sonunda, meditasyon yapan kişi, der sutra, dört soylu gerçeği elde eder. Herkesin kendi kapasiteleri ve motivasyonlarına göre böyle bir yolculuk birkaç sene içinde yapılabilir...

İsa: Gerçeği Ortaya Çıkarmak ve Ona Tanıklık Etmek!

İsa Roma valisi Pontius Pilatus'un önünde idama mahkûm edildiğinde "Ben gerçeğe tanıklık etmek için doğdum ve bunun için dünyaya geldim. Gerçekten yana olan herkes benim sesimi işitir," der. (Yuhanna, 18, 37) Buda ve Sokrates gibi İsa da nihai bir hakikatin yanılsamalar dünyasına tamamen zıt olduğunu ve her bir bireyin gerçeğe ulaşmasının zor olduğunu söyler. Ama Sokrates'in aksine, İsa, akıl yürüterek bu gerçeği keşfettiğini söylemez ve bu bilgiyi rasyonel bir öğreti

ile aktarmaz. Buda'nın tam tersine de uzun bir introspektif uygulama ile bu gerçeği keşfettiğini iddia etmez çünkü gerçeğin meditasyon teknikleri ile elde edilebileceğini düşünmez. Bu yaklaşım diğer iki ustadan farklıdır. İsa vahiy misyonuna sahiptir. Gerçeğe olan yaklaşımı bir anlamda emirdir. Nihai gerçeği ortaya çıkarmaya yeltenir –Tanrı– Çünkü o, Tanrı'dan gelir ve onun tarafından dünyaya gönderilmiştir. İsa, Tanrı'nın rasyonel bilgisini ve felsefi kanıtlarını taşımaz. Onu "ortaya çıkarır" ve varlığına tanıklık eder. "Tanrı'yı hiçbir zaman hiç kimse görmedi. Baba'nın bağrında bulunan ve Tanrı olan biricik Oğul O'nu tanıttı." (Yuhanna, 1, 18) Konuşurken kullandığı otoritesi ve bilgisi ile dinleyicileri şaşkına çeviren İsa cevap verir: "Benim öğretim benim değil, beni gönderenindir," diye karşılık verdi. (Yuhanna, 7, 16) Kendini her zaman insanları bilgilendirmek için Tanrı tarafından "gönderilmiş", "tek oğul" ve "Mesih İsa" olarak tanıtır. Ve İsa dördüncü İncil'de durmaksızın bunu tekrar eder: "Hem beni tanıyorsunuz, hem de nereden olduğumu biliyorsunuz! Ben kendiliğimden gelmedim. Beni gönderen gerçektir. O'nu siz tanımıyorsunuz. Ben O'nu tanırım. Çünkü ben O'ndanım, beni O gönderdi." (Yuhanna, 7, 28, 29) Yani İsa nihai gerçeği ortaya çıkarmak için gelmiştir. İki yüzü olan bir ifşa: Didaktik bir öğreti ve kendi şahitliği. Gerçeği Tanrı'nın adını anarak ve onun varlığına tanıklık ederek anlatır. İncillerin hiç şüphesiz hem pedagojik bir değeri hem de duygusal etkisi vardır.

İsa'nın ortaya çıkarmak istediği nihai gerçek nedir? Sadece iki kelime: Tanrı sevgidir. Ardımızda bıraktığımız iki bin yıllık Hıristiyan kültürü ile bu açıklama biraz banal gelebilir. Ama İsa zamanında bu açıklama bir devrim niteliğindeydi. Kutsal sevgi ve merhamet İncillerde yer alır. Aynı başlık altında adalet, güç, her şeyi bilen özellikleri toplanır: İsa, Tanrı'nın özel ismidir, "onun özü" denilebilir. Her şey ölçülmeli, takdir

edilmeli, sevgi ile ayrıştırılmalıdır. Bu yüzden İsa, şiddetle eleştirerek vaaz vermeye başlar. Köy olsun, kent ya da çiftlik olsun, İsa'nın gittiği her yerde, hastaları meydanlara yatırıyor, sadece giysisinin eteğine dokunmalarına izin vermesi için yalvarıyorlardı. Dokunanların hepsi de iyileşti. (Markos, 6, 56) İsa meşruiyet içindeki absürt ve tertemiz bağlılığı gördü. Tanrı sevgisinin olmadığı bir ortamda eskiler tarafından kabul edilen mekanik kuralların ne anlamı var ki? Sevgisiz yasa hiçbir anlam ifade etmez, çünkü bu yasanın orijini sevgi pedagojisi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle İsa, Musa tarafından aktarılan İlahi Yasa'nın gerçek anlamını geri getirmeye kendini adar. Böylece yeni yasayı, sevginin yasası, "göze göze, dişe diş" (Exodus, 21,24) alıntısını yaparak ilan eder. "Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin. Size karşı davacı olup mintanınızı almak isteyene abanızı da verin." (Matta, 5, 38-40) İncil okuyucusu, İsa'nın sözlerini, hareketlerini aktaran şahitlerinden öğretileri öğrenir. Zina yapan kadın yakalandığında bile "Yargılamayın," (Matta, 7, 1) der. İsa, kadının mahkûmiyet almasını reddeder ve "İçinizde kim günahsızsa, ilk taşı o atsın!" der. (Yuhanna, 8, 7)

Sokrates ve Buda'nın aksine kendini gerçeğin kalbine yerleştiriyor: Orada iki selefi yolu gösterir. İsa kendini bir yol olarak tasvir eder. İnsanları kurtarmak için Tanrı tarafından gönderilmiştir. "Çünkü Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki, biricik Oğlu'nu verdi. Öyle ki, O'na iman edenlerin hiçbiri mahvolmasın, hepsi sonsuz yaşama kavuşsun." (Yuhanna, 3, 16) Bilgeliğin ustası Buda, kendi kişiliğini deneyiminin ve doktrinin ardına, ikinci plana atar. Birçok kez şu sözleri yineler: "Kendiniz için adalar, kendiniz için sığınaklar olun ve dışarıda başka bir sığınak aramayın." (Mahaparinibbana Sutta, 2, 33) İsa ise kendine ve inancına bağlılığı zorunlu tu-

tar. Mesajı taşıyan ve mesaj, birbirine karışır, tek yürekten çıkar: "Yol, gerçek ve yaşam Benim," dedi. "Benim aracılığım olmadan Baba'ya kimse gelemez. Beni tanısaydınız, Babam'ı da tanırdınız. Artık O'nu tanıyorsunuz, O'nu gördünüz." (Yuhanna, 14, 6) Ve ölümünün öncesinde, İsa takipçilerine, bedeninin bu dünyadan ayrılsa bile, ruhunun onları gelip aydınlatmaya devam edeceğini söyledi. "Ne var ki O, yani Gerçeğin Ruhu gelince, sizi tüm gerçeğe yöneltecek. Çünkü kendiliğinden konuşmayacak, yalnız duyduklarını söyleyecek ve gelecekte olacakları size bildirecek." (Yuhanna, 16, 13)

Bu şartlar altında, İsa için "gerçeği aramak" ne anlama gelir? Göreceli olarak, doğruyu yanlıştan ayırma uygulamasıdır. Mutlak bir bakış açısıyla bakılırsa da, onunla tanımak ve onun aracılığıyla Tanrı sevgisini yaşamaktır.

13. Bölüm

KENDİNE DÖN VE ÖZGÜR OL

Gerçek arayışı, gerçek özgürlüğe götürür: Kendini toplumun geleneksel fikirlerinden soyutlayan bireyin özgürlüğü. Her şeyden önce gerçek sayesinde kendini tanıyan, kendini bilen, öğrenen insanın iç özgürlüğü.

Bireyin Özgürleşmesi

Her biri kendince, Sokrates, İsa ve Buda bireyi bulundukları gruplardan soyutlamaya çalışmışlardır. Öğretilerin kapsamını anlamak için, bize bugün çok doğal görünse de her bireyin bir gruba dahil olduğu geleneksel bir dünyada yaşadıklarını kabul etmek gerekir. Bireyin, toplumun üzerinde bir yere sahip olmadığını biliyoruz. Geleneğin otoritesi yüzünden birey kendini ortaya tam anlamıyla koyamaz. Bugün bile geleneksel toplumlarda işler böyle yürümektedir. Bireyin özerkliği, Batı toplumlarında ayırt edici bir özelliktir; İsa ve Buda ise uzaktan birey özerkliğini denetlerler. Bu özerklik Aydınlanma Çağı'na kadar beklemek zorunda kalır, ancak o zaman kültürde köklü bir yer edinmeye başlar ve hukukta yerini alır.

Buda, bireyin seçim özgürlüğünü savunmuş ve kolektif ağırlığı bireyin üzerinden almaya çalışmıştır. Ama bu çabaları,

Sokrates ve İsa'nın Batı'da sağladığı etkiler kadar uzun sürmemiştir. Çünkü onun düşüncesi her yere yayılmış ve bir gruba ait olma iç güdüsü doğurmuştur. Bireysel özgürleşme yolunu önerir ve her bireyin farkındalığa doğru emin adımlar atmasını sağlar, kişisel arayışa olan ihtiyacı karşılar. Buda tek bir hamlede babasının görkemli sarayını terk eder. Ayrıcalıklarından sıyrılır, ormandaki çileci asketine katılır. Bu hareketle Buda, baba otoritesinden kurtulduğunu gösterir. Kendisine yakın olmak isteyenlere bu özgürlüğü vaat eder. Keşişler gibi zorlu koşullarda yaşamalarını önerir. Aydınlanmaya götüren "metod" bireysel bir yoldur: Uyanış, Tanrı'ya adanan dini ayinlerin kör ettiği gözleri açar. Doğru ahlak (Sila), doğru meditasyon (Samadhi), doğru bilgelik (Panna) uygulamalarından özetlenen sekiz unsurdan oluşan "Sekiz yolu" uygular. Buda'nın hayatına gönderme yapılan bir anekdotta bu ele alınır. Bir gün elinde sadaka kasesini tutarken, Buda dini ritüellerini gerçekleştiren genç bir adam görür: Sırılsıklamdır, altı yöne de başarı ile döner. Dört ana yön, gökyüzü ve toprağa bakar. Buda bu ritüel üzerine düşünür. Sigala (aynı zamanda genç adam anlamına da gelir) babası ölmeden önce her sabah bu ritüeli yapıyordu. "Babanın tavsiyesine uyman güzel ancak belki de ölmeden önce bunu sana tam olarak açıklayacak zamanı olmamıştır," der Buda Sigalovada Sutta'da, Sigala vaazında, ki bu vaaz ahlaka adanmış en uzun vaazlarından biridir. "Bu altı yön soylu yolun ruhuna hürmeten yapılmalıdır." Buda, Sigala'ya kendini mükemmelleştirmesi için yapması gereken kuralları öğretir, suç ve yalanı ortadan kaldırmak ya da ailesi, ustaları ve arkadaşlarının önünde nasıl bir tavır takınması gerektiğini anlatır. Kendisini kötü eylemler yapmaya itecek olan dört sebep üzerinde de durur: Taraf tutma, düşmanlık, aptallık, korku. Ayrıca Sigala'ya gerçek maneviyatın, geleneğin ritüellerini uygulamak olmadığını, kendini dönüştürmek olduğunu gösterir.

Bu tam anlamıyla Sokrates ve onu savunanlar ile aynı çizgidedir. Dini ayinlerden kaçının demese de Sokrates, takipçilerine her zaman asıl önemli olan şeyin ahlak ve erdem sahibi olmak olduğunu söylemeyi hiç bırakmadı. Buda'yı takiben, ruhu mükemmelleştirmek için yapılması gerekenleri vurgular. Onu ölüm cezasına çarptırmak isteyen yargıçlara bile, şunu hatırlatır: "Sizin özünüzü oluşturan şeyleri düşündürmekten ziyade sizi erdemli ve bilge yapan her şeyi ortaya çıkartabilmek benim ilgilendiğim tek meşgaledir." (Platon Savunma, 36c) Sokratik öğretinin kalbi olan bu varoluşsal yaklaşım daha iyi özetlenemez: Sokrates kendisine başvuran herkesin üzerinde aslında bir nevi kumar oynar, onların erdemli ve bilge bireylere dönüşüp dönüşmeyeceklerini tartar. Çünkü onun için erdem ve bilgeliğin yolu bilginin yolundan geçer. Sokrates aydınlanmış bir adam ve kendini tanıyan bir insanın yanlış seçim yapmayacağını savunur. Ve bu kurtarıcı bilgi aklın meyvesidir: "Bugün bile içimde dinlediğim tek ses aklımın sesidir," der Criton'a, Sokrates'i hapiste iken ziyaret edip ona kaçmasını teklif ettiğinde. (Criton, 48b) André Jean Festugiére'in altını çizdiği gibi, "Sokrates özerkliğin babasıdır. Sokrates aklın tek kanun olduğunu söyler ve sadece akla göre hareket edilmelidir. Bir vatandaş olmadan önce bir insan olunmalıdır." Sokrates'in sunduğu özgürlük zor ve zahmetlidir. Kanunun sunduğu tüm kesinliklere ve ahlaki çizgilere benim "şüphe okulu" adını verdiği zıt bir davranışla yaklaşmak gerekir. Sorgulama yoluna gider. İronisi ile bir şeyler bildiğini iddia edenlerin hiçbir şey bilmediklerini gösterir. Ama aynı zamanda onlara kendilerini tanıma yollarını da gösterir; bu gizli bilgiye erişmek için, kendi içlerine dönmeleri gerekmektedir.

İsa, takipçilerini aynı şekilde içe dönüşe çağırır. "Tanrı'nın Krallığı sizin içinizdedir." (Luka, 17, 21) Onlara, Tanrı'yı ara-

mak için içlerine, kalplerinin ve bilinçlerinin en derinine yönelmelerini ister. Sadece ayin yaparak kendilerini kısıtlamalarını istemez. Bu tıpkı Samiriyeli kadının Samiriyelilerin yaptığı gibi Samarie Dağı'nda ya da Yahudilerin yaptığı gibi Yeruşalim'de Tanrı'ya tapıp tapmamak gerektiğini sorması üzerine İsa'nın ona ilettiği mesajdır. "Kadın, bana inan, öyle bir saat geliyor ki, Baba'ya ne bu dağda, ne de Yeruşalim'de tapınacaksınız! Siz bilmediğinize tapıyorsunuz, biz bildiğimize tapıyoruz. Çünkü kurtuluş Yahudiler'dendir. Ama içtenlikle tapınanların Baba'ya ruhta ve gerçekte tapınacakları saat geliyor. İşte, o saat şimdidir. Baba da kendisine böyle tapınanları arıyor. Tanrı ruhtur, O'na tapınanlar da ruhta ve gerçekte tapınmalıdırlar." (Yuhanna, 4, 21-24) Başka bir bölümde bunu uzun uzun anlattım. Bu söz dindarlığı ile tanınmış bir adamın ağzından çıkan skandal kelimlerdir. Geleneklere katı bir şekilde bağlı olan bir dünyada bu sözler âdeta devrimci olarak tanımlanabilir. Toplu ritüellerin önemini inkâr etmeden, İsa özün başka yerlerde olduğunu göreceli olarak gösterir. Her birini kendi iç dünyasına gönderir: Gerçek tapınağa, insanın vicdanına, kalbine ve Tanrı'yı bulacağı ruhuna. Ancak iç sesini dinleyerek ve Tanrı tarafından aydınlatılmış bilincini takip ederek doğru yolu bulacak ve adil ve iyi bir şekilde hareket edecektir. Bu yüzden gruplaşmayı bir nevi soyutlamak ister. Birbirine aile ve sosyal düzenin getirdiği zorunlu bağlarla bağlı olan insanlara İsa eğer onu takip etmek istiyorlarsa bu zincirlerini kırmalarını söyler. O da aslında ailesini, klanını ve o çağda ait olduğu sosyal düzeni bırakmıştır: "Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir. Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir." (Matta, 10,37)

Bilgi ve Kendini Kontrol Etme

Ama özgürlüğün ötesinde Buda, Sokrates ve İsa temel bir noktada ısrarcıdırlar: Gerçek özgürlük, iç özgürlüktür. Kendi üzerine çalışarak, bilgiyi ilerleterek, Yüce Ruhun sesini dinleyerek ulaşılacak gerçeklikten bahsederler. Eğer bu üç bilge usta da bireysel olarak özgürleşmekten, geleneğin ağırlığından kurtulmaktan bahsediyorlarsa, sadece politik olarak özerklik sağlamak için değildir. Bu sadece içsel özgürleşmeyi sağlamak içindir. Çünkü, ne kadar kıymetli olsa da politik özgürlük bireyler özgür olamadıkça hiçbir şeye yaramaz. Kişilerin içlerindeki derin köleliklerinden kurtulmaları gerekmektedir. Sokrates için cehalet, İsa için günah, Buda için arzu-bağlılık.

Buda'nın gözlerinde, aslında, gerçek özgürlüğe insan ancak tutkuları, arzuları, istekleri yani samsaranın yoluna onu bağlayan tüm zincirlere karşı mücadele verdiğinde ulaşır. Tüm öğretisi, dört hakikat üzerinedir. Bunlar susuzluk ve yeniden doğumun sonsuz döngüsüne bireyi bağlayan bağlılıklar üzerinedir. Otantik öğretilerin içimizde bulunduğunu söyler. Her insan açgözlülüğün ve arzunun kendileri için iyi olmadığını, talihsiz eylemler yapmamayı tercih ettiklerinde keşfedebilir. Bunlar Dharmanın temel prensipleridir. (Anguttara Nikaya, 3,65) Böylece gerçek kurtuluşa ve özgürlüğe ulaşabilirler. Onları bu hayatta mutlu edecek bir özgürleşmedir bu. Ama aynı zamanda da karmanın bağlı olduğu yeniden doğma döngüsünden de ileride onları kurtaracak olan da budur.

Sokrates için kötülüklerin en kötüsü bağlılık değil cehalettir. O bütün kötülüklerin sebebidir: Hata, adaletsizlik, kötü niyet, düzensiz hayat yani diğerlerini ama en çokta bireyin kendini etkileyen şeyler. Yani sonuçta insanın kötülüğü kendi cehaletindedir. "Kallakles görüyoruz ki iyi bir insan

her adımında ahlaklı davranmalı ve dindar ve cesur olmalı ve sonucunda mutluluğu ve bilgiyi tanımalıdır; kötü davranan kişi ise mutsuz olur." (Gorgias, 507b 8-c7) Sokrates'in, insanın içindeki kötülükten nasıl kurtulacağını bilmesi onu mahkûmiyete götürür. Bu bilgi, doğrunun, gerçeğin, iyiliğin, bilgisidir, bir insanın nasıl daha erdemli ve daha iyi biri olabileceğinin bilgisidir. Bu bağlamda tanrıların içsel iyiliğine ikna olmuştur. Çünkü onlar bilgiye sahiptirler, insanlardan çok daha bilgililerdir, "ilahi olan güzel, bilge ve iyidir". (Phaedrus, 246)

Bir filozof tarafından yardım eli uzatılan herkes, bu bilgiye ulaşır. Yani her biri kendi içindeki en samimi, kendini tam anlamıyla özgür ve gerçek anlamda mutlu kılacak olan evrensel gerçekleri doğurur.

İsa'nın mesajı Sokrates'in ve Buda'nın ki ile paraleldir: İsa kendisine iman etmiş olan Yahudiler'e, "Eğer benim sözüme bağlı kalırsanız, gerçekten öğrencilerim olursunuz. Gerçeği bileceksiniz ve gerçek sizi özgür kılacak," dedi. (Yuhanna, 8, 31, 32) Ve dinleyicileri ise; "Biz İbrahim'in soyundanız," diye karşılık verdiler. "Hiçbir zaman kimseye kölelik etmedik. Nasıl oluyor da sen, 'Özgür olacaksınız' diyorsun?" İsa, "Size doğrusunu söyleyeyim, günah işleyen herkes günahın kölesidir," dedi. "Köle ev halkının sürekli bir üyesi değildir, ama oğul sürekli üyesidir. Bunun için, Oğul sizi özgür kılarsa, gerçekten özgür olursunuz." (Yuhanna, 8, 33-36) Günah kelimesinin İsa'nın ağzından ne anlamda çıktığını iki bin yıl sonra anlayabilmek zordur. İncillerin ruhundan uzaklaşmış bir endişe içerisinde, dini kurumlar aşamalı olarak günah listeleri oluşturdular. Bunların kimileri affedilebilir, kimileri ölümcül, kimileri cehenneme götürüyordu. Ünlü yedi günah ise şunlardır: Tembellik, kibir, oburluk, şehvet, cimrilik, öfke ve kıskançlık. Bu günah listesinin ötesinde İsa'nın günah ke-

limesi için tek bir açıklama yaptığını unutmayalım: Tanrı'dan ayıran şeydir, yani aşktan ve gerçekten, Tanrı ile bağı kesmek, sevginin ve gerçeğin dışında hareket etmektir.

Günah kelimesi, latince peccatum kelimesinin tercümesidir, anlamı ise yanlıştır. Yunan İncil'i çevirisinde ise hamartia'dır, anlamı güvensizlik ya da hata anlamına gelir. İbranicede ise hatta't "eksik hedef" anlamındadır. Günah yani hedefi şaşırmaktır, arzuyu yanlış yönlendirmektir veya gerçek amacı şaşırmaktır. Kötü davranırsak, hataya düşersek gerçekten yani Tanrı'dan ayrılırız. Tabii ki yedi ölümcül günah Tanrı'dan uzaklaşmamızı sağlar. Ama daha önceden de belirttiğim gibi İsa kanuna karşı durmasa da içsel ve kişisel bir derinliğe ve rezonansa niyetlenir. Yeni günahlar ve kanunlar eklemez, sadece gerçek günahın sevginin dışında kaldığını tanımlar, cehennem korkusundan değil, kendi kötülüğü ve başkalarının kötülüğü Tanrıdan uzaklaşmaktır. Sonuç olarak, sevgi ile günahtan uzak durabiliriz, çünkü ruh günahı kaldıramaz, ruhun doğasına zararlıdır. Sevgi ve gerçeğe ulaşıldığında insan günahtan çıkar: Kaynağına geri döner, artık egoizm ve hataların içinde mahkûm değildir. Yani "kesin" olarak kabul edebileceğimiz ve listeleyebileceğimiz "nesnel" günah yoktur. Tüm köklü ahlaksızlıklar (açgözlülük, kibir, şehvet, vb) kesinlikle günahtır. Ama insan hatasının farkına varır varmaz ve davranışını değiştirdiği anda bundan çıkar. İsa'nın bahsettiği diğer günahlar ise: Dini ikiyüzlülük ve merhamettir. Sokrates ve Buda'nınkilere de benzerlik gösterir: Günahın ağırlığı hataya bağlı değildir, niyetine ve az çok karaktere de bağlıdır. Hata bilinçli ve kasıtlı oldukça ağırlaşır ve onu arzularına, dürtülerine, egoizmine ve kibrine köleleştirir. Tam tersi bir durumda ise, farkına varmadan bir günah işlendiyse, cehaletten kaynaklanıyorsa affedilebilir. Çarmıha gerilen İsa onunla alay eden halka ve yöneticilere şu sözleri söyler: "Baba, affet

onları, ne yaptıklarını bilmiyorlar." Eğer ne yaptıklarının gerçekten farkında olsalardı, İsa'nın kim olduğunu bilselerdi, bu şekilde davranmazlardı.

Buda, İsa ve Sokrates insanın özgür doğmadığında ama özgürleştiği konusunda hem fikirlerdir. Özgürlük, cehaletten çıkarak, doğruyu yanlıştan ayırarak, kendini tanımayı öğrenerek, bilgelik ile hareket ederek ve kendini eğiterek kazanılır. Ve İsa için, bu oluşum sadece ahlaki değildir aynı zamanda da eğitim, bilgi, rasyonel bilgi, inanç ve insanın kendi kalbinden gelen ilahi lütuf yoluyla edinilir.

14. Bölüm

ADİL OL

Kendini ve gerçeği tanıma bireyin içsel özgürlüğe ulaşmasını sağlar. Ama özgürlük kendinde bir son değildir. Herkesin doğru ve iyi bir şekilde davranmasını sağlar. Çünkü Buda, İsa ve Sokrates'in bahsettiği gibi özgürlük gerçeğe uygun bir hayata öncülük eder. Etik, yaşamdaki davranış şekli, diğerleri ve toplumla yaşama şekli mesajlarının zirvesindedir. Ahlaki ve manevi hayatın taçlandırılması için uygulamaya konması gereken temel esas nedir? Sokrates için yüce erdem adalettir. Buda için merhamet. İsa için sevgi. Birbirleriyle bağlantılı olan merhamet ve sevgiye son bölümde değineceğim. Şimdi adaletin neden sokratik bir erdem olduğunu görelim; aynı zamanda tüm insanların eşitliğinden bahsedelim, ki bu sorun üç ustanın da öğretilerinin kalbindedir.

Adalet, Yüce Erdem

Eskiler için adalet tüm erdemlerin zirvesindedir. Aristoteles'e göre adalet "tamamlanmış bir erdemdir". Çünkü o olmadan, hiçbir erdem işe yaramaz: Bir tiranın cesaretinin bizim gözümüzde ne değeri olur? Adaletsiz bir sevgi değerini yitirmez mi? Ya da Dostoyevski'nin dediği gibi insanlığı kurtarmak

için masum bir çocuğa işkence etmek gerekse buna razı olunur mu? Adalet tüm ahlaki eylemlerin altını çizer. Şüphesiz bu erdem doğuştan gelir. "Bu adil değil, değil!" diye bağırdığında çocuk, kendini kurban gibi hisseder. Adalet sosyal bir erdemdir, ortak yaşamın temellerinden biridir. Adalet olmadan, yani doğruyu yanlıştan ayırt etmemizi sağlayan ahlaki kurallar olmadan, sosyal hayat mümkün olmaz. Politik adalet iki temel kavrama değinmelidir: Hakikat ve hakkaniyet. Adalet "adildir" çünkü herkese aynı şekilde uygulanır, olayların gerçekliğini hesaba katar. Sokrates adaleti yüce bir erdem olarak ele alır. Çünkü her birey bütünde bir sosyal gruba dahildir. Birey diğerlerine karşı adil olmalıdır. Şehrin kurallarına olabildiğince saygılı olmalıdır. Bu nedenle, "Kötülüklerin en büyüğü adaletsizlik yapmaktır," der Sokrates. (Gorgias, 469b) Adaletsiz davranmak gerçekten en kötü suçtur: Sadece toplumda yaşamayı imkânsızlaştırdığı için değil aynı zamanda bunu yapan kişinin ruhunu kirlettiği içindir. Gerçeği keşfeden bir adam, iyi bir adam, erdemli bir adam adaletsiz davranamaz ve şehrin yasalarına uyar. Ama erdemli bir insan yanlış bir adalet kararı karşısında ne yapmalıdır? Sokrates "adaletsiz davranmaktansa, ona katlanırım" demiştir. Atina yargısı tarafından ölüme mahkûm edildiğini ve Criton'un ona kaçmayı teklif etmesine rağmen Sokrates'in bunu reddettiğini gördük. Ayrıca hayranlarına bir adaletsizlikle karşılaştıklarında başka bir adaletsizlik ile cevap vermemeleri gerektiğini de söyler: Kötü uygulanmış olsa da şehrin adaletinden kaçmaz. Sokrates tanrıların adaletine de dayanır. "Hadi Sokrates bize güven, seni eğittiğimiz yasalara güven. Ne çocuklarına ne hayatına, adaletin üstünde hiçbir şeye güvenme." (Kriton, 54b) Sokrates adaletsizliği kaçmaya tercih eder. Ruhunu ilahi adalete teslim eder. Bu ilahi adalet yanılmayacak ve öteki dünyada hak ettiğini verecektir. İsa'nın ve Sokrates'in ölümü arasındaki benzerlik rahatsız edi-

cidir: Her ikisi de kaçabileceklerken, kaçmamışlardır. Her ikisi de şehirlerinin politik adaletsizliğine mahkûm olmuştur. Her ikisi de Tanrı ya da tanrıları gerçek yargı olarak görmüştür. Sokrates'in adalet sevgisi öyledir ki kararı duymaktan kaçmaz. Düşmanlarına karşı da adaletsiz davranmaz. "Kendimize karşı bile adaletsiz olmamak bir mutlak görevdir," diye belirtir Criton. (49c) Benzer şekilde İsa daha önceden de bahsettiğimiz gibi "göze göz dişe diş" demiştir. Sokrates de kötülüğe kötülükle cevap vermemeyi bir zorunluluk olarak kabul eder. M.Ö. 8 yüzyılda Hesiod tarafından da dile getirilmiştir: "Yaptığımız şeylerden muzdarip olsaydık, adalet doğru işlerdi." (174) Bütün bunlara rağmen, Sokrates yapılan yanlışları, öldürme, yasaklama, soyma gibi eylemlerde bulunanları adil bir şekilde yargılandılarsa çürütmez. (Gorgias, 470c) Çünkü onun için, hata yapanlar eğer "tanrıların ve insanların gözünde" cezalandırılmazlarsa en mutsuz olacak olan kişilerdir, o cezalandırılmayı "ahlaki ilaç" olarak tanımlar. (Gorgias, 478d) Bu fikir Buda'da ve İsa'da da yer almaktadır. Eğer sevgi, merhamet, affetme gibi kavramlar öğretinin kalbinde olmazsa, adaletin rolü olmaz. Buda ve İsa Sokrates'ten ayrılır.

Buda için gerçek adalet karmanın adaletidir. Bireyin sonuçlarına katlanması gerekir. Bu hayatta veya bir başkasında kötü eylemlerinin sonuçları olacaktır; bu kanun kaçınılmaz ve önlenemezdir. İsa'ya gelince o, "Sadece Tanrı kalpleri yoklar," der İncil'de. Bazı eylemler insanların gözünde suçlanabilir gibi gözükse de Tanrı'nın gözünde bu böyle olmayabilir.

Herkes Eşittir... ya da Neredeyse Herkes Eşittir

Adalet gerçeğe ama aynı zamanda da eşitliğe dayanır. Spontane bir şekilde haksızlıklara karşı bir adalet duygusu

hissederiz. Aralarında en çarpıcı olanla başlayarak tüm eşitsizliklerle yüzleşmek isteriz: Bireyler ve toplumlar arasındaki zenginliğin inanılmaz eşitsizliği. Dünyanın herhangi bir yerinde açlıktan ölen çocukları veya sokakta uyuyan bir adamı gören bir çocuk şok olacaktır. Sosyal ve ekonomik adaletsizliği azaltmak politik kaygılardır. On sekizinci yüzyıldan beri kendini göstermeye devam eder ve ne yazık ki, komünist denemelerden de biliyoruz, trajik bir şekilde başarısız olur. Zenginliklerin eşitsizliği ile karşılaşan Sokrates, İsa ve Buda katı bir eşitlik savunucusu değillerdi. Çünkü insanların arasında gerçek bir eşitlik olmadığını bilirler. Yetenekleri ve kapasiteleri farklıdır. Kendilerini gönüllü bir fakirliğe verirler. Ve paylaşmanın zenginlik olduğunu savunurlar. Basit bir politik istek ile ekonomik eşitliğin sağlanamayacağını bilirler. Yani her bireyi daha adil bir paylaşıma çağırırlar. Çünkü bireyler değişir ve paylaşımı kabul ederlerse, sosyal ve ekonomik adaletsizlikler kesinlikle azalacaktır. Yakın takipçileri, Buda'nın kiler de İsa'nınkiler de, kolektif bir örnek oluştururlar. Bugünkü "sivil toplum" örneğidir. Yani toplumu geliştirmek için gönüllü olan organize bireylerdir.

Ancak mesajların başka bir yönü de vardır. Bireylerin eşitliğini açıkça vurgularlar. Adalet kanun önünde herkesi eşit kılar, bu karmik, ilahi ve insani de olsa böyledir. Sokrates için tüm bireyler kanunun önünde eşittir. Buda "Kim olursa olsun karmanın önünde hesap verecektir," der. İsa için ise, Tanrı'nın önünde tüm insanlar eşittir. Onları ne din ne sosyal statüsüne göre yargılamaz. Sadece eylemlerindeki niyetlerine ve sevgilerine bakar.

Üstelik, Sokrates, İsa ve Buda'nın eşitçi bir boyutu da vardır: Her insan manevi bir yol izleyebilir, gerçeği arayabilir, özgür olabilir, hakiki bilgiye ve kurtuluşa erişebilir. Adalet ve bireysel özgürlük bağlamında Sokrates, İsa ve Buda'nın

mesajı güçlü bir eşitlik boyutundadır. Kadınlara karşı bazı önyargılar olsa da hâlâ geçerliliğini sürdürmekte inatçıdırlar.

Buda sanghanın içinde kast sisteminin kalkması için çok önemli bir adım atmıştır. Sosyal eşitliğin ötesinde, tüm canlılara karşı şefkatlidir. Efendi ve kölesi, zengin ve fakir, asil ve köylü olmalarını umursamadan hatta bazen tanrılar, insanlar ve hayvanalar arasındaki ayırımı bile göz ardı eder. Hiç ayırım yapmadan hem kadınlara hem de erkeklere vaaz verir. Vinaya Cullavagga'da annesinin ölümünden sonra onu büyüten teyzesi Pajapati'nin onun güruhu arasına katılmak için geldiği ve üç defa reddedildiği biliniyor. Dördüncü girişiminde Pajapati, Buda'nın karşısına saçları kesilmiş, çilekeşler gibi giyinmiş olarak gelir. Buda'nın en yakını olan Ananda, Pajapati'nin ricası üzerine katılıp katılamayacağını sorar. Buda ise kendi sözlerini hatırlatır, Dharma tüm canlılar içindir, der. "Çilecilik yolunu seçen kadınlar da nimetlerden yararlanabilir mi?" diye sorar Ananda. "Evet yapabilirler," diye cevap verir Buda. Ama onlara sekiz şart getirir. Yazlarını en azından bir keşişin de bulanacağı bir yerde geçirmelerini şart koşar, iki ayda bir onlara öğretilerini iletecektir. Ve Buda konuşmasına şöyle devam eder: "Eğer kadınlar sanghaya katılmak için ailelerinden izin almadılarsa kanun bin yıl sürecektir. Ama kadınların da artık bu hakları vardır. Sadece beş yüz sene sürecektir." (Vinaya Cullavagga, 10, 1, 6) Buda ölmeden önceki son sözlerinde kadınlara nasıl davranılması gerektiğini en yakını olan Ananda'ya söyler: "Onları görmeyin, onlar ile konuşmayın." (Mhaparanirvana, 5, 23) Budist rahibeler her zaman ezilen, hor görülen işlerde yer alırlar, onlar için en makbul iş uyanış için insan doğurmaktır. Dalai Lama ve diğer Budist ustaları bugün daha az ayrımcı bir söyleme sahiplerdir. Tam olarak feminist olmasa da, Batı toplumu sayesinde kadınlar da Budizm'in içinde yer alıyorlar.

"Bana ödeme yapıldığında konuşmadan uzaklaşır, hiçbir şey verilmediğinde ise susarım, zengin ve fakirin beni sorgulamasına eşitlik içinde izin veririm," diye belirtir. (Platon, Savunma, 33b) Zamanının Atina'sında filozof zengin ve fakir, savaşçı ve zanatkâr arasında mayotik denemeler yapar. "Size şunu söylemekten asla vazgeçmem; erdem zenginlikten gelmez, zenginlik erdemden gelir ve tüm diğer toplum için olan iyilik ve bütünleyici olan her şey erdemden doğar." (Savunma 30b) Bununla birlikte, Sokrates eşitlikçi mantığın sonuna kadar gitmez, tüm erkeklerin sonuna kadar bilgiye erişme hakkına sahip olduğunu savunur. "Şehirli olmayan" diye nitelediği kişiler, köleler, kadınlar ve yabancılardır. Bu üç kategori demokrasiden ve nadiren görülen istisnai durumlar haricinde kapsam dışında tutulur. Cebes'e, "Eğer kölelerden birinin sen emir vermeden intihar ettiğini görürsen, sinirlenip ona bir ceza vermez miydin?" der (Phaedon, 62c)

İsa da insanların eşitliğinin üzerinde durur. Herkesin eşit haklara sahip olduğunu söyler. Komşusunu tanıyanın halkını tanıyacağını söyler: Aynı halkın, aynı klanın, aynı kastın, aynı şehrin. Aynı Tanrı'nın çocukları için bir eşitlik vardır. Toplumdan dışlanan kişilerde bile bir eşitlik vardır; fahişeler, dışlananlar, fakirler bile bu eşitliğe tabidir. Saf olan ve saf olmayan arasındaki farkı reddeder, cüzzamlılar ve halkın arasında gezinir, akrabaları arasında bile en barışçıl olanları kabul eder. İsa Kefarnahum'a varınca bir yüzbaşı O'na gelip, "Ya Rab," diye yalvarır, "uşağım felç oldu, evde yatıyor; korkunç acı çekiyor," der. İsa, "Gelip onu iyileştireceğim," der. Ama yüzbaşı, "Ya Rab, evime girmene layık değilim. Yeter ki bir söz söyle, uşağım iyileşir. Ben de buyruk altında bir adamım, benim de buyruğumda askerlerim var. Birine, 'Git' derim, gider; ötekine, 'Gel' derim, gelir; köleme, 'Şunu yap' derim, yapar." İsa, duyduğu bu sözlere hayran kalır. Ardından gelen-

lere, "Size doğrusunu söyleyeyim, ben İsrail'de böyle imanı olan birini görmedim," der. (Matta, 8, 10)

İsa'nın komşu kavramına değinmesi takipçilerine şu soruyu sordurtur: "Benim komşum kim?" İsa şöyle yanıt verir: "Adamın biri Yeruşalim'den Eriha'ya inerken haydutların eline düşer. Onu soyup döver, yarı ölü bırakıp giderler. Bir rastlantı olarak o yoldan bir kâhin geçer. Adamı görünce yolun öbür yanından geçip gider. Bir Levili de oraya varıp adamı görünce aynı şekilde geçip gider. O yoldan geçen bir Samiriyeli ise adamın bulunduğu yere gelip onu görünce, yüreği sızlar. Adamın yanına gider, yaralarının üzerine yağla şarap dökerek sarar. Sonra adamı kendi hayvanına bindirip hana götürür, onunla ilgilenir. Ertesi gün iki dinar çıkararak hancıya verir. 'Ona iyi bak' der, 'Bundan fazla ne harcarsan, dönüşümde sana öderim.' "Sence bu üç kişiden hangisi haydutlar arasına düşen adama komşu gibi davrandı?" diye sorar İsa. Yasa uzmanı, "Ona acıyıp yardım eden," diye cevap verir. İsa, "Git, sen de öyle yap," der. (Luka, 10, 29-37)

İsa bu üç bilge arasındaki en feminist olandır. Kadınlara da hitap etmekte tereddüt etmez. Aynı zamanda da fahişelere, yabancılara saf olmamak ile yargılanan herkese, tüm İsrail halkına da dokunur. O günahkârları da kabul eder. İsa'yı ağırlayan Ferisi Simun'un evinde olduğunu öğrenen günahkâr olarak tanınan bir kadın oraya gider ve İsa'nın ayaklarının dibinde durarak gözyaşları ile İsa'nın ayaklarını ıslatır, saçlarıyla ayaklarını siler ve öper. Bunun üzerine İsa: "Kendisinin günahları bağışlanmıştır. Çok sevgi göstermesinin nedeni budur," der. (Luka, 7, 36-50) Kanama geçiren saf olmayan kadına da dokunduğunda aynı cümleyi kurar.

İsa kadınlarla da konuşur, onları dikkate alır ve erkeklerle eşit görür: Martha'nın kız kardeşi Meryem'in evinde konuk olduğunda da, Meryem ev işlerini bir kenara bırakır ve bir

erkeğin yapacağı gibi yanına oturup öğretisini dinler. (Luka, 38-42) İsa da onları dinler tıpkı tanımadığı halde iyileştirdiği Canaaniteli kız ve beş kez boşanmış olan yabancı kadınla konuştuğu gibi. (Yuhanna, 4, 7-30) Her şeye rağmen yakın çevresini yani on iki havarisini erkeklerden oluşturur. Zamanın kafa yapısı bu olduğu için mi acaba kadınları çemberine dahil etmemiştir? Ya da teolojik bir neden üzerine alınmış bir karar mıdır? İsa'nın kendi sözlerini kesip atmak imkânsızdır: İnciller bize bir kadından bahseder; Magdalalı Meryem. Paskalya pazarı İsa'nın ortaya çıktığını söyleyen kişidir. Dirilişinin "müjdesini" ilk veren takipçi de odur. O havarilerin elçisidir.

15. Bölüm

SEVMEYİ ÖĞRENMEK

Buda ve İsa için adalet kadar önemli iki erdem daha vardır: Menfaat gözetmeyen sevgi ve merhamet. Yuhanna İncili'nde, zina yapan kadınla olan temasında sevgi ile adalet sağlar. Daha önceden de buna değindim ancak bu baştan sona detaylı anlatılması gereken bir örnektir.

İsa Zeytin Dağı'na gider. Ertesi sabah erkenden yine tapınağa döner. Bütün halk O'nun yanına gelir. O da oturup onlara öğretmeye başlar. Din bilginleri ve Ferisiler, zina yaparken yakalanmış bir kadın getirirler. Kadını orta yere çıkararak İsa'ya, "Bu kadın tam zina ederken yakalandı; Musa, Yasa'da bize böyle kadınların taşlanmasını buyurdu, sen ne dersin?" diye sorarlar. Bunları İsa'yı denemek amacıyla söylerler; O'nu suçlayabilmek için bir neden ararlar.

İsa eğilmiş, parmağıyla toprağa yazı yazar. Durmadan aynı soruyu sormaları üzerine doğrulur ve "İçinizde kim günahsızsa, ilk taşı o atsın!" der. Sonra yine eğilir, toprağa yazmaya devam eder. Bunu işittikleri zaman, başta yaşlılar olmak üzere, birer birer dışarı çıkıp İsa'yı yalnız bırakırlar. Kadın ise orta yerde durur. İsa doğrulup ona, "Kadın, nerede onlar? Hiçbiri seni yargılamadı mı?" diye sorar. Kadın, "Hiçbiri, Efendim," diye cevaplar. İsa, "Ben de seni yargılamıyorum," der. "Git, artık bundan sonra günah işleme!" (Yuhanna, 8, 1-11)

İsa Kanun'un belirlediği cezayı uygulamayı reddeder. İnsanın hata yapabileceğini bilir ve ondan bir daha günah işlememesini ister. Gerçekten de taşıdığı günahlar için büyük bir keder ve şefkat hisseder. Bu hareketiyle bağışlamanın kanunun üstünde olduğunu gösterir. Her şeyden önce ruhları zayıflıklarından ve körlüklerinden kurtarmak için çok daha etkilidir.

İsa sevginin ve merhametin adaletten de üstün olduğunu gösterir. Kuralların, kanunların gerekliliğini inkâr etmez ama adalet uygulaması her bir insanın hikâyesi, niyeti göz önünde bulundurularak merhametle yapılmalıdır, öncelikle kişinin ruhunun samimiyetine bakılmalıdır.

(Mart 2009) Brezilya'da dokuz yaşında üvey babası tarafından tecavüze uğrayan kız çocuğu ikiz bebeklere hamile kaldı. Bir kilise sözcüsü, yapılan kürtajın ardından anne ile doktorların aforoz edileceğini açıkladı. Katolik Kilisesi, küçük kıza kürtaj yapılmasını engellemeye çalıştı ancak başarılı olamadı. Olinda ve Recife bölgesi Başpiskoposu Jose Cardoso Sobrinho, bir televizyon kanalına yaptığı açıklamada "Tanrı'nın kanunlarının, insanların kanunlarından üstün olduğunu" söyledi. Tıpkı İsa'ya sorulan soru gibi "Kanunlar aforoz edilmesini söylüyor, sen ne dersin?" Gerisini kolayca tahmin edebiliriz... Ve tarih tekerrürden ibarettir. İsa sevginin her şeyi verdiğini, sevgisiz ve merhametsiz adaletin, anlamını ve insanlığını kaybedeceğini söylemeye gelmiştir.

Ama Buda'nın ne denli benzer bir mesaj aktardığını söylemeden önce Sokrates'ten bahsetmek isterim. Neden sevginin ahlaki felsefe de önemli bir yeri yok? Neden adalet yüce bir erdem iken, sevgi değil? Çok basit çünkü Sokrates için sevgi bir erdem değil. Ne Buda'nın ki gibi insani bir erdem, ne de İsa'nın ki gibi ilahi bir erdem. Sevgi bir hamledir, bir şeylerin yokluğundan doğan bir arzudur. Sokrates onu övdüğü kadar

şüphe de duyar. Çünkü çok aydınlatıcıdır, sevginin sokratik algısı bize İsa'nın ve Buda'nın öğretilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Benim ilk gençlik yıllarımda keşfettiğim bir Aristofanes konuşmasından bahsedeceğim. Şair eskiden vücudumuzda iki cinsiyet barındırdığımızı söyler. Ama Zeus bir gün uzak atalarımızın barındırdığı iki cinsiyeti ayırır. O günden beridir de cinsiyetimiz ne olursa olsun, kadın ya da erkek fark etmez, doğamız neyse diğer cinsiyetimizi ararız. Aristofanes için bu arayış aslında sevgi arayışıdır. Sevgi kaybedilmiş olanı bulma arzusudur. Ve diğer yarımızı bulduğumuzda, doğamızı tamamladığımızda en büyük mutluluğu tadarız.

Aristofanes'in bu konuşmasını seviyorsak, sebebi büyük aşk hayallerimizi beslediğindendir. Sevgi, kutsal kâse arayışı gibidir: Ruh eşini bulmak ve yeniden birleşmek. Aristofanes Batı'nın en büyük romantik aşk ilhamı olarak sayılabilir. Ama mitolojik yönünün ötesinde bu sevgi, bu aşk gerçekten de var mıdır? Çok sayıda deneyim, ne yazık ki, olmadığını gösteriyor. Ya da en azından çok nadir görülen bir şey. Mutlak sevgi tükenmez ama öncelikle psikanaliz yapan çeşitli bilimler bunun için çeşitli açıklamalar yaparlar.

Sokrates, Aristofanes'in efsanesine inanmaz. Ama yine de temel özelliğini korur: Aşk eksik olan şeyi arzulamaktır. Aşkın ilahi olabilmesinin sebebi budur: Tanrılar hiçbir şeyin eksikliğini çekmezler! "Neye sahip değilsek, ne değilsek, neyi özlüyor, eksikliğini çekiyorsak, işte bunlar aşkın ve arzunun objeleridir," diye açıklar Sokrates. (Ziyafet, 200e) Buna dayanarak, filozof başka bir mitten yola çıkarak aşktan bahseder, Eros'tan. Ve bu altı çizilmeye değecek kadar nadirdir, bu bilgiyi bir kadından edindiğini iddia eder: Diotima. Bu Mantinealı kadın ona aşkın tanrılar ve insanlar arasında bir aracı, bir daimon tarafından yayıldığını söyler. Her zaman mem-

nuniyetsiz, her zaman hareket halinde, her zaman amacının arayışında, her zaman dilenen Eros, insanların bir şeyleri arzulamasına sebep olur. Ayrıca zenginlik, sağlık, onur ve duyuların zevklerini de arzulattırır. Ama sonuçta her şeyin ötesinde arzuladıkları şey ölümsüzlüktür. Bu yüzden çocuk yaparlar, sanat eserleri ya da bilimsel çalışmalar ortaya koyarlar. Tüm bunlara rağmen her biri ne evlatlarına duydukları sevgilerinin ne de eserlerinin sonsuza kadar sürecek bir mutluluk getirmediğini bilirler. Ölüm kaçınılmaz bir gerçektir. Diotima, Sokrates'i insanı tatmin edecek, yüce iyiliğe götürecek olan manevi yola yönlendirir. Ruhun güzelliği ile, ruh iyiye ve yüceye ulaşır. Ruh ilk önce güzel bir bedene bağlanır ve sonra tüm bedenlerin güzelliğine. Daha sonra ruhların güzelliğine bağlanır, sonra da erdemin, kanunların, bilimlerin... Tüm bu uzun yolun sonunda ise ilahi kendi güzelliğine bağlanır. Mutluluğu sınırsızdır: "İşte burada bir insan için, hayat yaşanır haldedir. Çünkü içindeki güzelliği seyre dalar," diye sonlandırır Diotima, Sokrates'in ağzından. Eğer bir gün bu düşünceye ulaşırsan, bu güzelliğin hiçbir şey ile karşılaştırılamayacağını göreceksin. Sevdikleriniz ve onların varlığı için yemeden içmeden mahrum kalmaya hazırsınız. Bu noktada kendi güzelliğini seyre dalan biri ne hisseder; sade, saf, dokunulmamış... İlahi olanın benzersizliğini mi? (211d-e)

Sokrates'in aşk üzerine olan söyleminden neyi almalı? İnsan sevgisi memnuniyetsizlik döngüsündeki bir arzudur. Sokrates Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların daha sonradan söyleyeceklerine katılır: Sevgi, Tanrı arzusudur. Tüm sevgiler, tüm arzular hedeflerini bulmalıdır. İsa'nın günah üzerine olan öğretisine katılıyoruz. Günah kelimesi, İbrani etimolojisinde "hedefi şaşırmak" anlamına gelir. Bu bakış açısında, Sokrates'in de savunduğu gibi sevgi bir hareket, bizi harekete geçiren bir kuvvettir. Ama erdem değildir. Erdem bir taçlan-

dırmadır, ruhun istikrarlı özelliğidir. Sevgi en iyiye götürdüğü gibi en kötüye de götürebilir. Aşk, sevgi için öldürülebiliriz. Bizim canımızı yakan, zarar verenlere bağlanabiliriz. İçindeki sevgi ne kalitedir ne de kusur, ne bir kötülüktür ne de bir erdemdir. Sevgi, bizde eksik olan her ne varsa aramaya iten, kör evrensel bir güçtür. İsa, bu Eros tanımını inkâr etmez ancak sevginin başka bir bakış açısıyla tanımı yapar. Sokrates'in tersine, onu yüce erdem olarak niteler.

İsa'nın Sevgisi

İsa'dan çok önce Platon'un parlak takipçisi olan Aristoteles sevgi kavramını geliştirmiştir. Ona göre sevgi sadece bir arzu değildir. Dostluklarda ve karşılıklı paylaşımda bulunan insanlar arasında da sevgi kendini gösterir. Bu arkadaşlık sevgisini, "Philia" olarak isimlendirir, ilahi tefekkürle gerçekleştiğini ve insanı mutlu kılan en asil aktivitesi olduğunu teyit eder. Bu algı sokratik görüşü yok saymaz aksine tamamlar: İnsan sevgisi, zevk ve neşe içinde filizlenir, artık sadece bir dürtü, temel bir arzu, bir eksiklik veya bir memnuniyetsizlik değildir. Aristoteles böylece aşkı, neşeli bir deneyim ve bir erdem haline getirir.

İsa da sevgi hakkında Eros ve Philia'dan farklı şeyler söylemez. Bu yüzden İnciller'i yazanlar Yunan dilinde İsa'nın sevgi algısı tanımını yapmak için başka bir kelime ararlar: Agape. İsa'nın söyleminden yola çıkarsak, bu kelime arzu-eros veya dostluk-philianın ötesinde başka bir boyut katar. Agape iyiliğin ve bağışlanmanın baskın olduğu bir sevgidir. Gerçek üzerine olan bölümde anlattığım gibi, İsa şöyle der: "Tanrı, sevgidir." Onun için sevgi, Tanrı'nın adına eşdeğerdir. Sevgi, Sokrates'teki gibi bir eksiklik değildir; aksine varoluşun bütü-

nüdür. İsa, Tanrı'nın tüm insanları koşulsuz ve özveri ile sevdiğini belirtir. İsa takipçilerinin, onları sevilmeyi beklemeden seven ve onların sadece iyiliğini isteyen tanrının karakterini anlamalarını nasıl sağlar? En iyi bildikleri şeyden yola çıkar. Musa'nın Kanunları ve Yazıtlar'dan. Ayrıca antik kültürlerde bulunan "altın kuralı" da alır: "Sana yapılmasını istemediğin şeyi kimseye yapma." (Tobias, 4,15) Bu cümle ile söylediklerini evrensel kılar. İncil Talmud bilgelerinin de üzerinde ısrar ettiği komşu sevgisi üzerinde durur. (Levililer, 19,18) İncil'deki komşu tanımı için biraz beklemek gerekiyor, Yahudi filozofu Philo, birinci yüzyılın yarısında insanlara yabancıları da "sadece arkadaş gibi değil, kendileri gibi" sevmelerini önerir. Bu altın kural Yunanlar'da ve Romalılar'da arkadaşları ve şehirde yaşayanlar için geçerlidir. İsa bu kuralı alır ve tüm insanlık için uygulanmasını ister. Komşu için, bir tanım sınırlaması yapmaz: "Eğer yalnız sizi sevenleri severseniz, ne ödülünüz olur? Vergi görevlileri de öyle yapmıyor mu? Yalnız kardeşlerinize selam verirseniz, fazladan ne yapmış olursunuz? Putperestler de öyle yapmıyor mu? Bu nedenle, göksel Baba'nız yetkin olduğu gibi, siz de yetkin olun." (Matta, 5, 46-48)

İsa'ya göre, Tanrı insanlar arasında ayırım yapmaz. O iyi ve doğru bir "baba"dır. Çocuklarını eşit şekilde sever, kötü, iyi, doğru veya nankör olmaları fark etmez. İsa'nın düşmanlarına karşı da olsa bir adım daha atmasının sebebi budur. Onu dinleyenler de derin bir şok etkisi yaratır: "'Komşunu seveceksin, düşmanından nefret edeceksin' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin. Öyle ki, göklerdeki Babanız'ın oğulları olasınız. Çünkü O, güneşini hem kötülerin hem iyilerin üzerine doğdurur; yağmurunu hem doğruların hem eğrilerin üzerine yağdırır." (Matta, 5, 43-45) Bu sözlerle İsa toplumdaki insan ilişkilerini düzenleyen yasayı çiğner. Komşuna ya da

düşmanına duyulan sevgi, Aristoteles'in philiası ile benzerlik taşır. Agape ise ilahi bir model üzerine kurulmuştur: Bu iyiliğin saf sevgisidir. Mesih aşkı paylaşılan bir sevgi değildir. Tanrı'nın insanoğlunu sevmesi gibidir. Sözleri ile, davranışları ile, İsa bu koşulsuz sevgiye tanıklık etmeyi amaçlamaktadır. Bu yüzden, ölümünden önceki gün takipçilerine: "Sizi sevdiğim gibi birbirinizi sevin," demiştir. (Yuhanna, 13,34)

André Compte-Sponville'in *Büyük Erdemlerin Küçük Anlaşması* kitabında "Sevgi emir vermez, bir görev değildir," der. (291) Eros sevgisi de olsa, philia sevgisi de olsa hiç kimse bir emirle bir diğerini sevmez. Zevkle, arzuyla, içgüdüyle ya da seçimle sevilir. İsa'nın "yeni buyruk" olarak nitelendirdiği şey sevgidir. (Yuhanna, 13,34) Sonra Kant'a gönderme yaparak, André Compte-Sponville komşu sevgisinin, sevecen, aydınlatan kutsal bir ideal olduğunu söyler. Diğer tüm erdemler gibi, bu sevgi tipi de edinilir. Komşumuzu sevmiyorsak (bu genelde kayıtsız olduğumuz ya da düşmanımız olan biridir) onu sevmeyi öğreniriz. Filozof nezaketin ahlak olduğunu, aynı şekilde ahlakın da sevgiye benzediğini anlatır: "Ahlaklı davranmak, o kişiyi seviyormuş gibi davranmaktır (...) Ahlak sayesinde nezaket ortaya çıkar (sadece erdemli bir insan olduğu gibi davranır), sevgi bizi özgür kılar: Seven biri seviyormuş gibi yapmak zorunda değildir. İncillerin ruhu budur (sev ve istediğini yap), der Spinoza. (295)

İsa, bu yasayı "kalplerin en derinine" kazımaya kararlıdır, takipçilerine karşılıksız bir şekilde birbirlerini sevmeyi öğretir. O bir agape-sevgi öğretmenidir. Bu yüzden, Spinoza'nın da hatırlattığı gibi, kanunun sadece sevgiyi öne çıkaracak bir sebep ve sadece bir pedagojiden ibaret olduğunu gösterir. İnciller'de çok sayıda örnek mevcuttur. Komşu sevgisi dini yasaların üzerindedir. "Hanginiz oğlu ya da öküzü Şabat Günü kuyuya düşer de hemen çıkarmaz?" diye sorar İsa bir Şabat

günü. (Luka, 14,5) Komşunun sevgisi ibadetten bile daha önemlidir: "Bu yüzden, sunakta adak sunarken kardeşinin sana karşı bir şikâyeti olduğunu anımsarsan, adağını orada, sunağın önünde bırak, git önce kardeşinle barış; sonra gelip adağını sun." (Matta, 5, 23-24) Agape sevgisi; eğitim, öğrenim, anlama, çaba aşamalarından geçer çünkü her zaman kendiliğinden oluşmaz, insan kalbinin bencilliğine de karşı koyar. İsa'ya göre, bu sevgi, kendi sevdiği gibi sevebilmesi için Tanrı tarafından insana iletilmiştir. Ahlaki bir erdem değil dini bir erdemdir. Yani Tanrı'dan gelir ve Tanrı'ya gider. İsa sadece büyük bir sevgi eğitimcisi değil aynı zamanda da bir arabulucudur. O Tanrı lütfunu verebilsin ve ona da seslenebilsinler diye Tanrı ile iç içe olmayı vaat eder: "Baba Oğul'da yüceltin diye, benden dilediğiniz her şeyi yapacağım... Beni seven sözüme uyar, Babam da onu sever. Biz de ona gelir, onunla birlikte yaşarız." (Yuhanna, 14, 13-23) İsa, insan işbirliği ile verilen bir lütuf olan ilahi sevgiyi kalplere köklü bir şekilde bağlar. Bir çaba olmaktan çıkar. Âdeta "yaşayan bir kaynak" gibi akar. (Yuhanna, 4) Özgür, mutlu ve neşeli kılar. Artık bu arzunun zevke bağlı tatmini değildir. Bu bağışlanma, armağan neşesidir. Bu herkesin deneyimleyebileceği bir şeydir: Karşılığında hiçbir şey beklemeden verme neşesi bedavadır. Bir teşekkür ya da bir şükran işareti bile istemez. Hayatını Tanrı'ya adayanların her gün deneyimleyeceği bir şeydir bu. İsa'nın sözlerini aktaran Aziz Paul'ün dediği gibi: "Efendimiz İsa'nın sözlerinizi hatırlamak gerekir: Vermek almaktan daha fazla mutluluk getirir." (Elçilerin İşleri, 20, 35)

Sevgi kök salmaya başladığında, çabalama ortadan kalkar, gerçek bir erdem haline gelir. Agape de hem Eros hem de Philia sevgisi bulunur: Zevk ve neşe. Ama mutluluk aslen insan ve Tanrı ya da Mesih ile bağlantılıdır. İlahi bir dostluk söz konusudur. Bu yüzden Mesih takipçilerine; "Baba'nın

beni sevdiği gibi, ben de sizi sevdim. Benim sevgimde kalın. Eğer buyruklarımı yerine getirirseniz sevgimde kalırsınız, tıpkı benim de Babam'ın buyruklarını yerine getirdiğim ve sevgisinde kaldığım gibi... Bunları size, sevincim sizde olsun ve sevinciniz tamamlansın diye söyledim. Benim buyruğum şudur: Sizi sevdiğim gibi birbirinizi sevin. Hiç kimsede, insanın, dostları uğruna canını vermesinden daha büyük bir sevgi yoktur. Size buyurduklarımı yaparsanız, benim dostlarım olursunuz. Artık size kul demiyorum. Çünkü kul efendisinin ne yaptığını bilmez. Size dost dedim. Çünkü Babam'dan bütün işittiklerimi size bildirdim," der. (Yuhanna, 15, 9-15)

İsa bu konuşmayı takipçilerine Fısıh Bayramı öncesindeki perşembe akşamı yapar. Aynı gece tutuklanacak, mahkûm edilip çarmıha gerilecektir. Bunu bilir. Kabul eder. Ve bu şekilde agapenin tezahür etmesini de sağlamış olur. Çünkü egoizmin özünde, her zaman avantaj sağlamak, hâkim olmak, tüm tiranlık ve savaş sebeplerinde olan güç ve kendini öne sürme isteği vardır. İsa, agapenin bunun tam zıttı olduğunu göstermek ister. İktidarsızlığın tezahürüdür. Bir çocukta ya da güçsüz, kuvvetsiz bir bireyde olduğu gibi, iktidarsızlığı ile değil, özgür iradesi ile gücü kullanmayı reddeder. Agape; sevgi tamamen tezahür eder. İsa'nın havarilerinden biri tarafından ihanete uğramayı, suçlanmayı, işkence görmeyi ve çarmıha gerilmeyi kabul etmesi de tam olarak bundandır. İsa sevginin gerçekliğine tanıklık etmelerini sağlayarak öldü. İsa'nın ölümü şöyle bir mesajı taşır: Toplumsal değerleri altüst eder, alçakgönüllüğü aşılar, fakirlere, dışlanmışlara hitap eder, çocukları över, takipçilerinin ayaklarını yıkar, günahkâr bir yabancı kadına öğretisinin kalbini bahşeder ve en aşağılayıcı şekilde bir suçlu gibi çarmıha gerilerek ölür. Mesih figürü düşmanları ile savaşan şanlı biri değildir, zulmedenlere karşı gelen "mütevazi ve alçakgönüllü" bir Mesih vardır karşımız-

da. (Matta, 11,29) İsa'nın sadece merhametinden değil aynı zamanda çarmıha gerildiğinde güçlerini ortaya koymadığı için o ana tanıklık edenlerden bazıları şöyle demiştir: "Başkalarını kurtardı; eğer Tanrı'nın Mesihi, Tanrı'nın seçtiği O ise, kendini de kurtarsın." (Luka, 23,35) İsa sadece Mesih figürünün gücünü değil ayrıca dünyevi Mesih figürünü de tersine çevirmiştir. Krallığın bu dünyada olmadığını söyler. Bu sözleri ile gerçek saltanatın öteki dünyada olduğunu gösterir. Dirilişinin anlamı, inanmayan bir insan için Hıristiyan miti olması dışında hiçbir şey ifade etmeyebilir. İncillere göre İsa, Tanrı'nın Kralllığı'nı dünya üzerinde empoze etmek için gönderilmemiştir, insanları çekmek, Göklerin Krallığı'nın yollarını göstermek için gelmiştir ve sonra göğe yükselir, ki bu gökyüzü fiziksel bir anlam içermez, öteki dünya sembolüdür. Savaşçı bir Mesih, gücü ile düşmanlarını yener ve dünyevi bir ilahi yasa getirebilirdi. İsa, çarmıha gerilen bir Mesih'tir: "Yahudiler için bir skandal, köylüler için bir delilik". İlahi sevginin ışığında, Hıristiyan öğretisi tekillik içinde görünür. Sevgi dolu ve doğru davranan insanlar Tanrı'ya bağlıdırlar. 1945'te Hitler'e düzenlenen bir komploda yer aldığı için idam edilen Dietrich Bonhoeffer İsa hakkında "Dinsizlerin Efendisi" demiştir. Bütün dinleri ve mensuplarını incelediğimizde, dini ritüeller ve dini kuralların şüphesiz inananların hayatlarına yardım edeceğini ama hiçbir zaman iyi bir yaşam sürmelerini garantilemediğini biliyoruz. Aynı zamanda din eksikliği doğru, dürüst, iyi biri olmaya engel değildir. İsa'nın evrensel mesajının teolojik bir temeli vardır: Tanrı'ya tapmak, komşusunu sevmek. Vicdanı ile hareket eden herkese kurtuluş sunulur. Bu yüzden samaritan kadını bilgilendirir. "O zaman Kral, sağındaki kişilere, 'Sizler, Babam'ın kutsadıkları, gelin!' diyecek. Dünya kurulduğundan beri sizin için hazırlanmış olan egemenliği miras alın! Çünkü acıkmıştım, bana yiye-

cek verdiniz; susamıştım, bana içecek verdiniz; yabancıydım, beni içeri aldınız. Çıplaktım, beni giydirdiniz; hastaydım, benimle ilgilendiniz; zindandaydım, yanıma geldiniz. O vakit doğru kişiler O'na şu karşılığı verecek: Ya Rab, seni ne zaman aç görüp doyurduk, susuz görüp su verdik? Ne zaman seni yabancı görüp içeri aldık, ya da çıplak görüp giydirdik? Seni ne zaman hasta ya da zindanda görüp yanına geldik? Kral da onları şöyle yanıtlayacak: Size doğrusunu söyleyeyim, bu en basit kardeşlerimden biri için yaptığınızı, benim için yapmış oldunuz." (Matta 25,34-40)

Budist merhameti

İsa, sokratik Eros'u inkâr etmese de ona göre sevgi ve verme daha önemlidir. Bu arzu, kalbini eksik olana bağlayacağından güzelliklere ve yüce gerçekliğe götürür. Buda'da ise durum böyle değildir. Arzu ve sevgiyi kınar. Amacı tüm ıstırabı ortadan kaldırmaktır. Arzu-susuzluk ıstırap sebebidir. Bunlardan radikal bir şekilde vazgeçmek gerekir. Asketizm ve Budist meditasyon uygulaması tüm arzuları, tüm susuzluğu, tüm eksikliği ve bağlılıkları yok eder. Eros sevgi, Buda tarafından acıya sebebiyet veren olarak mükemmel bir şekilde tanımlanır. Çünkü Sokrates'in ve İsa'nın tersine, Buda bir tanrının varlığına inanmaz. Sevgi-arzunun acının gizli bağlılığı olduğunu söyler. Philia'yı da savunmaz, çünkü o da kötülüğe götürür. Arkadaşımız bizi yeteri kadar sevmeyebilir ya da ölebilir ve bu travmalar bizi büyük bir acıya sürükler. Tüm sevgi bağlılıkları Buda tarafından yasaklanır.

Bu koşullarda hâlâ Budizm içinde bir sevgi formu var mıdır? Ya da diğerlerine karşı kayıtsızlık bize acı verir mi? Kayıtsız kalmak bir erdem midir? Bu soru kurucunun ölü-

münü takiben yüzyıllardır tüm Budist düşünürlerin kafasını kurcalar. Sangha'nın içinde çok tartışmalı bölünmelere sebebiyet verir. Antik yolun savunucuları, aslında, duygusal bağ kurulabileceğimiz her şeyi imha etmenin taraftarıdırlar. Tüm hayata karşı olan, şiddet içermeyen saygı Budist mesajın prensibidir. Çünkü şiddet arzudan ve bağlılıktan doğar.

Buda'nın orijinal mesajından bahsedelim. Samsaradan ve negatif karmadan kurtulmak için, bireyin hiç negatif düşünmemesi gerekir. Sonuçlarının ne olacağını bilerek diğer tüm canlılara yaklaşmalıdır. Ama buna bir çeşit egoizm de diyebiliriz. Yeniden doğuşlardan kurtulmak için başkalarına zarar vermemeye karar verir. Kendi çıkarlarını gözettiğinden, diğerlerine iyi davranır. Bu çok daha aktif ve genişletilmiş bir anlam taşır: Aktif ve evrensel bir merhamet. Bu merhamet –Karuna denir Sanskritçe'de– sonsuz bir iyilik olarak tanımlanır, başkalarının acısını tecrübe etme yeteneğidir. Samsara döngüsünden çıkmaya yardımcı olur.

Kitabı bitiriyorum. Benim ve yolculuğum hakkında oldukça belirleyici olduğunu düşünüyorum. Önsözde de söylediğim gibi, Sokrates, İsa ve Buda üç temel eğitimci olmuşlardır. Zihnimde ve hayatımda her zaman onları düşündüm. Her biri kendi versiyonuyla bana yaşam gücü verdiler, farklı kültürlerden ve dinlere mensup kişilerle mutluluk içinde oldum. Sınırlarımı, yoksulluklarımı durmaksızın ilerlemem gereken yolu göstererek öğrettiler. Hayat kısa ama bilgelik yolu uzun! Üç ustanın bilgelik vizyonunda hakikat ve iyilik örtüşüyor. Gerçeğin, sadece iyi bir şekilde hareket etmemize izin veriyorsa bir anlamı vardır. Bu yüzden Buda, Sokrates ve İsa'nın mesajları ahlaki mesajlardır. Gerçeğin arayışındadırlar. Müşkülpesent rehberler, yardımsever ebeler, ebedi uyananlar...

BİBLİYOGRAFİ

Sokrates

Platon'un Flammarion'da yayımlanmış son çevirisini okuyucuya öneriyorum: Platon, tüm eserleri Luc Brisson (2009). Diğer kaynaklar ise:
Anthony Gottlieb: Socrate, Seuil, 2000.
Duhot Jean-Noël: Sokrates ya da Bilincin Uyanışı, Bayard, 2000.
Festugière André-Jean: Sokrates, Yuvarlak Masa, 2001.
Grimaldi Nicolas: Sokrates, Büyücü, PUF, 2004.
Hadot Pierre: Sokrates'e Övgü, Allia, 1998.
Lindon Denis: Sokrates ve Atinalılar, Flammarion, 1998.
Mazel Jacques, Sokrates, Fayard, 1987.
Romeyer Dherbey Gilbert ve Gourinat Jean-Baptiste: Sokrates ve Sokratikler, Vrin, 2000.
Thibaudet Albert: Sokrates, CNRS éditions, 2008.
Vernant Jean-Pierre: Yunan Düşüncesinin Kaynağı, PUF, 1962.
Vlastos Gregory: Sokrates, ironi ve ahlak felsefesi, Aubier, 1991.
Wolff Francis: Sokrates, PUF, 2000.

İsa

Tüm İncil alıntıları Jerusalem Bible'dan alınmıştır (Cerf 2000). İsa'dan bahserken yararlandığım birkaç eser :

Goguel Maurice: İsa, Paris, 1950.
Klausner Joseph: Nazarethli İsa, Payot, 1933.
Lenoir Frédéric: Filozof Mesih, Plon, 2007, Seuil, «Points», 2009.
Léon-Dufour Xavier: Yeni Ahit'e göre İsa'nın mucizeleri, Seuil, 1977.
Meier John P.: Şüphesiz bir Yahudi, İsa (4 bölüm), Cerf, 2004 ve2005.
Schlosser Jacques: Nazarethli İsa, Noesis, 1999.
Stanton Graham: İncil Sözleri mi? Cerf-Novalis, 1997

Buda

Buda'dan bahsederken yaptığım alıntılar İngilizce yayımlanmış bir külliyattandır. İşte okuyucuya tavsiye ettiğim Fransızca yazılmış ya da tercüme edilmiş birkaç eser :

Armstrong Karen: Buda, Fides, 2003.
Bareau André: Buda, Seghers, 1962.
Droit Roger-Pol: Filozoflar ve Buda, Seuil, 2004.
Foucher Albert : Hindistan anıtları ve metinlerine göre Buda'nın hayatı, Librairie d'Amérique et d'Orient Jean Maisonneuve, 1993.
Rachet Guy: Buda'nın hayatı, Lalitâvistara, Librio, 2004.
Rahula Walpola: En eski metinlere göre Buda öğretisi, Seuil, 2004.

Rinpoché Kalou et Teundroup Denis: Tibet geleneğine göre Buda'nın Yol'u, Seuil, 2000.
Sami Dhamma: Buda'nın hayatı ve takipçileri, Dhammadana, 2005.
Wijayaratna Môhan: Buda'nın görüşmeleri, Seuil, 2001.
Wijayaratna Môhan: Buda'nın vaazları, Seuil, 2006.

KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMALAR

Bréhier Émile: Felsefe tarihi, Félix Alcan, 1928.
Comte-Sponville André: Büyük erdemlerin küçük tezi, PUF, 1995, Seuil, "Points", 2006.
Eliade Mircea: İnanç tarihi ve dini fikirler, Payot, 1990.
Ferry Luc: Yaşamayı öğrenmek, Plon, 2007.
Gira Dennis et Midal Fabrice: İsa-Buda, rastlantı olabilir mi? Bayard, 2006.
Jaspers Karl: Büyük filozoflar, Sokrates, Buda,Konfiçyus, İsa, Pocket, 1989.
Lenoir Frédéric: Dinler tarihi denemesi, Plon 2008.
Lenoir Frédéric et Tardan-Masquelier Ysé: Dinler ansiklopedisi, Bayard, 1997.
Thich Nhat Hanh: Buda ve İsa kardeştir, Pocket, 2002.
Vallet Odon: İsa ve Buda, Budizm ve Hıristiyanlıkla çakışan kaderler, Albin Michel, 1999.

Esas olan var olmak ise yaşamak bir sanattır. Sanat ki, bilgeler sorgulanarak ve kendi üzerinde çalışma yapılarak öğrenilir...

Buda, Sokrates ve İsa gerçekten var mıydı? Soru biraz garip gelebilir. Fakat tarihsel varoluşlarından kesin olarak emin olabilir miyiz? Yaşadıklarına dair kesin kanıtlar var mıdır? Cevabı, sorusu kadar çetrefillidir: Hayır!

Sokrates'in, İsa'nın ve Buda'nın yaşam biçimleri arasında güçlü benzerlikler vardır. Hepsi de çok büyük insanlardı ve üçü de övgülerden, zenginliklerden kaçtı. Bağımsız olmayı tercih ettiler ve bir yol gösterici oldular. İsa, bize insanın maddiyattan daha başka şeylere de ihtiyaç duyduğunu hatırlatır. Sokrates, bir insanın yalnızca doğruyu ararken ve cehaletten kaçmaya çabalarken her türlü çabayı sarf ettiğini söyler. Buda ise insanın yaşamının büyük anlamını meditasyon yaparak bulabileceğini, kendi üzerinde çalışarak ego yanılsamalarının üstesinden gelebileceğini anlatır. Varoluş mantığı, sahip olma eyleminden daha önemlidir.

Bize sorulan asıl soru şudur: İnsan, "sahip olma" ideali etrafında inşa edilmiş bir medeniyette diğerleri ile uyum içinde yaşayıp mutlu olabilir mi? Hayır! Buda, Sokrates ve İsa'dan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Para ve mal edinimi sadece araçtır. Sahip olma isteği, doğası gereği doyumsuzdur, yalnızca hayal kırıklığı ve şiddet üretir.

Bu "üç usta" bize yaşamayı öğretir. Onların mesajı, bireyin gelişimine odaklanır: Başkasına saygı duymak, kendini tanımak, aşk ve özgürlük. Ayrıca dini bir temele dayandırılsa da asla dogmatik değildir, her zaman kalpten gelir...

ISBN: 978-605-68328-9-5

PARİS YAYINLARI /İNCELEME
www.parisyayinlari.com